

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**HIRİSTİYANLIĞIN TARİHİ SÜRECİNDE KUTSAL
KİTAP TERCÜMELERİ**

RABİA GÖKSEL
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. AHMET ARAS

KONYA-2021

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rabia GÖKSEL		
	Numarası	18810201039		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı/Dinler Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Hristiyanlığın Tarihi Sürecinde Kutsal Kitap Tercümelemleri		

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Rabia GÖKSEL

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rabia GÖKSEL		
	Numarası	18810201039		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı/Dinler Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Hıristiyanlığın Tarihi Sürecinde Kutsal Kitap Tercümeleeri			

HİRİSTİYANLIĞIN TARİHİ SÜRECİNDE KUTSAL KİTAP TERCÜMELERİ

Milâttan Önce 180’de Kutsal Kitabın ilk tercümesi olarak karşımıza çıkan Septuagint ile başlayan Kutsal Kitap tercümeleri günümüzde de hâlen devam eden, Hıristiyanlık tarihi açısından önemli çalışmalardır. Reform öncesinde de birçok dile tercümesi yapılan Kutsal Kitabın özellikle Reform ve sonrasında Batı dillerine tercümesi hız kazanmıştır. Katolik Kilisesi’nin Latince dışında başka dillere tercümesine izin vermediği dönemde Kutsal Kitabın tercümeleri âdeta durma noktasına gelmiştir. Katolik Kilisesi tarafından tercüme yapanlara yönelik baskı ve şiddet tercüme faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Reform ile birlikte Kutsal Kitap tercümelerinin artması önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan tercümelerde farklı metotlar kullanılmış olsa da Reformcuların ortak amacı Kutsal Kitabı halka ulaştırmak ve onların kendi dillerinde Kutsal Kitabı okuyup anlamasıydı. Katolik Kilisesi bu durumdan rahatsız olmuş ve Kutsal Kitabın tercümelerini yasaklayan bir tutum benimsemiştir. Trent Konsili’nde alınan kararlar neticesinde Kutsal Kitabın tercümelerini ve Reformcuların eserlerini yasaklayan Index Librorum Prohibitorum (Yasaklı Kitaplar Dizini) yayımlanmıştır. Bu yasaklar dizinine rağmen Kutsal Kitap tercümeleri yapılmıştır. 1966’da ise bu uygulama tamamen kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hıristiyanlık, Katolik Kilisesi, Kutsal Kitap, Reform, tercüme.

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ABSTRACT

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rabia GÖKSEL		
	Numarası	18810201039		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı/Dinler Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ahmet ARAS		
	Tezin Adı	Bible Translations in the Historical Process of Christianity.		

BİBLE TRANSLATIONS IN THE HISTORICAL PROCESS OF CHRISTIANITY

Bible translations, which started with the Septuagint, which appeared as the first translation of the Bible in 180 BC, are still ongoing today and are important works in the history of Christianity. The Bible, which was translated into many languages before the Reform, accelerated its translations into Western languages, especially during and after the Reform. When the Catholic Church was not allowed to translate into languages other than Latin, the translations of the Bible became standstill. The pressure and violence against translators by the Catholic Church negatively affected translation works. The increase in Bible translations with the Reform has emerged as an important development. Although different methods were used in the translations, the common goal of the Reformers was to bring the Bible to the people and to read and understand the Bible in their own languages. The Catholic Church was disturbed by this situation and adopted an attitude that prohibited the translations of the Bible. The Catholic Church published the Index Librorum Prohibitorum (Forbidden Books Index), which banned translations of the Bible and the works Reformers as a result of the decisions taken by the Council of Trent. Despite this index of prohibitions, Bible translations were made. In 1966, this practice was completely removed.

Key Words: Christianity, Catholic Church, Bible, Reform, translation.

İÇİNDEKİLER

ÖZET..	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ.....	1
A- Tezin Konusu ve Önemi	1
B- Tezin Amacı	1
C- Tezin Yöntemi, Sınırları ve Kaynakları	1
I. BÖLÜM:.....	3
HRİSTİYANLIĞIN GENEL DURUMU VE TERCÜMELER.....	3
A- Kutsal Kitabın Tedvin Süreci.....	3
B- Reforma Kadar Hristiyanlığın Genel Durumu ve Tercümeler.....	5
C- Reform ve Sonrası Yaşanan Gelişmeler ve Tercüme Faaliyetleri	19
II. BÖLÜM:	23
İLK ON ASIRDA KUTSAL KİTAP TERCÜMELERİ	23
A- Grekçe Tercümeler.....	23
1. Septuagint	23
1.1. Yahudilerin Septuagint Üzerinde Yaptıkları Tercümeler	25
1.1.1. Kaige Tercümesi	25
1.1.2. Aquila'nın Tercümesi.....	27
1.1.3. Theodotion'un Tercümesi	28
1.1.4. Symmachus'un Tercümesi	28
1.2. Hristiyanların Septuagint Üzerine Yaptıkları Tercümeleri	28
1.2.1. Origen'in Hexapla'sı	28
1.2.2. Lucian'ın Tercümesi	29
B- Ârâmîce Tercümesi: Targum	30
C- Süryânîce Tercümesi: Peşitta	32
D- Gotça Tercümesi	32
E- Kıptîce (Koptça) Tercümesi	32
F- Habeşçe Tercümesi.....	33
G- Ermenîce Tercümesi	33
H- Gürcüce Tercümesi	34
III. BÖLÜM:	35
11-17. YÜZYIL ARASI YAPILAN KUTSAL KİTAP TERCÜMELERİ.....	35

A- Latince Tercümeler	35
1. Eski Latince Tercümesi	35
2. Vulgata.....	35
3. Desiderius Erasmus'un Tercümesi	36
4. Santes Pagninus'un Latince Tercümesi	38
5. Theodore Beza'nın Latince Tercümesi.....	39
B- İngilizce Tercümeler	39
1. Reform Öncesi Tercümeler	39
1.1. Eski İngilizce Tercümeler	39
1.2. John Wycliffe'in Tercümesi.....	40
2. Reform ve Sonrası Tercümeler	41
2.1. William Tyndale Tercümesi.....	41
2.2. Miles Coverdale'in Tercümesi	42
2.3. Thomas Matthew'in Tercümesi (Matthew Bible).....	43
2.4. Büyük İncil (Great Bible).....	44
2.5. Cenevre Kutsal Kitabı (Geneva Bible).....	45
2.6. Piskoposlar Kutsal Kitabı (Bishops Bible).....	47
2.7. Douay-Rheims Kutsal Kitabı	48
2.8. King James İncili.....	48
C- Almanca Tercümesi	50
1. Eski Almanca Tercümesi	50
2. Zürih İncil	52
3. Martin Luther'in Tercümesi.....	52
D- Slavca Tercümesi	58
E- Arapça Tercümesi.....	59
F- Hollandaca Tercümesi	59
G- Fransızca Tercümesi	60
H- İspanyolca Tercümesi	62
I- İtalyanca Tercüme	64
İ- Polyglot İncil	64
J- İskandinav Dillerine Tercümesi	65
K- İsviçre Tercümesi.....	66
L- Macarca Tercüme	66
M- Türkçe Tercüme	66
1. Yahya b. İshak'ın Tercümesi	68
2. Ali Ufkî Bey'in Tercümesi	68
N- Katolik Kilise'nin Tercüme Yasakları	69

SONUÇ	73
KAYNAKÇA.....	75
KUTSAL KİTAP TERCÜMELERİ KRONOLOJİSİ	82
EKLER.....	86
ÖZ GEÇMİŞ	99

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.k.	adı geçen kaynak
a.g.m.	adı geçen makale
A.Ü.İ.F.D.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bk.	bakınız
b.	bin, ibn
c.	cilt
d.	doğum
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	editör
M.Ö.	Milâttan Önce
M.S.	Milâttan Sonra
No.	Numara
ö.	ölüm
s.	sayfa
St.	Saint (Aziz)
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	tercüme eden
vb.	ve benzeri
vol.	volume

ÖNSÖZ

Bir eser veya yazının başka bir dile nakledilmesi olarak ifade edilen tercüme, özellikle Kutsal Kitap söz konusu olduğunda önemi daha da fazla artan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Septuagint ile başlayan Kutsal Kitap tercümeleri gerek sosyal ve siyasî gerekse dinî açıdan Hristiyanları önemli ölçüde etkileyen faaliyetlerdir. Reform öncesinde yapılan tercümeler olmakla birlikte özellikle Katolik Kilisesi'nin dinî anlamda egemenliği eline aldığı Orta Çağ ile birlikte Kutsal Kitap tercümelerinde azalma olmuştur. Kutsal Kitabın sadece Latince tercümesine izin verilen bu zaman diliminde halk Kutsal Kitabı kendi dilinde okuyamamış ve anlayamamıştır. Reform ile birlikte Kutsal Kitabın daha geniş kitlelere ulaştırılması için birçok dile tercümesi yapılmıştır.

Dinler Tarihi alanında bu konuyla ilgili çalışmaların eksikliğinden dolayı danışman hocamın tavsiyeleri doğrultusunda seçtiğim Kutsal Kitap tercümeleri konusu için kullanılan en temel kaynak Kutsal Kitap'tır. Daha sonra Yahudi ve Hristiyan kaynakları ile birlikte Türkçe kaynaklar ve bu konuda bilgiler içeren diğer yerli ve yabancı kaynaklardan faydalanıldı. Kutsal Kitap tercümelerini anlattığımız çalışmamızın ilk bölümünde Kutsal Kitabın tedvin süreciyle birlikte Reforma kadar Hristiyanlığın genel durumu ve tercümeler hakkında ön bilgiler verildi. Daha sonra ise Reform dönemi ve sonrasında yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin tercümelerin üzerindeki etkisinden bahsedildi. Bu bilgileri vermekteki amacımız, tercümelerin yapıldığı zamanlardaki Hristiyan dünyada meydana gelen olayların tercümelere etkisini anlatmaktır. İkinci bölümde Septuagint'ten itibaren yaklaşık on asırlık sürede Kutsal Kitabın farklı dillere yapılan tercümelerine yer verildi. Üçüncü bölümde ise 11-17. yüzyıl arası yapılan Kutsal Kitap tercümeleriyle birlikte Katolik Kilisesi'nin tercümelere karşı gösterdiği tepkiler ve aldığı önlemler anlatıldı. Sonuç kısmında ise çalışmanın değerlendirmesi yapılırken, kronolojik tabloyla birlikte ekler kısmında da bazı tercümelere ait fotoğraflara yer verildi. Bu çalışmayı hazırlarken yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ahmet Aras'a teşekkürlerimi sunarım.

Rabia GÖKSEL

Konya-2021

GİRİŞ

A- Tezin Konusu ve Önemi

Tezin konusu, Kutsal Kitabın Septuagint'ten itibaren 17. yüzyıla kadar yapılmış olan tercümelerin araştırılıp sunulmasıdır. Dinler Tarihi çalışmalarında Hristiyanlığın genel durumu ve Reform hakkında geniş bilgiler yer alırken, Kutsal Kitap merkezli tercümelere hemen hemen hiç değinilmemektedir. Oysaki bu tür bir çalışma konunun temelini teşkil etmektedir. Kutsal Kitap ile ilgili tercümeler sadece Reform döneminde Protestanlığın doğuşuyla ortaya çıkmamıştır. Tercüme faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönem Reform dönemi olmakla birlikte, tercüme çalışmalarının başlangıç tarihi daha gerilere götürülebilir. Reform öncesinde tercümeler sayıca az olmasına rağmen, Reform ve sonrasında yaşanan dinî, siyasî ve sosyal gelişmeler tercüme faaliyetlerinin artmasına zemin hazırlamıştır.

B- Tezin Amacı

Hristiyanlık tarihinde Kutsal Kitabın tedvin süreci ve tercümeleri ilk dönemden itibaren karşılaşılan bir durumdur. Fakat genelde tercüme faaliyetleri hakkında bilgiler oldukça azdır. Çalışmamızın temel amacı bu konuya daha geniş yer vererek Reform öncesi, Reform dönemi ve sonrasında Kutsal Kitap tercümelerini detaylı olarak inceleyip, bu tercümelerin ortaya çıkmasına sebep olan olaylar ve kişileri araştırmaktır.

C- Tezin Yöntemi, Sınırları ve Kaynakları

Bu çalışma hazırlanırken Dinler Tarihi'nde yararlanılan deskriptif yöntem kullanılmıştır. Ayrıca tercümeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Tez çalışması yapılırken, tezin kapsamı ve amacı gereği 17. yüzyıldan sonra yapılan tercüme çalışmalarına yer verilmemiştir. Bir tercüme çalışmasının tez çalışması kapsamına alınması için çeşitli ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda Septuagint'ten itibaren 17. yüzyıla kadar Kutsal Kitabın birçok tercümesi yapılmış, fakat tezde bütün bu çalışmaları dile getirmemiz tezin kapsamı açısından mümkün olmamıştır. Tezde bahsedilen tercüme çalışmalarını seçerken kullanılan kriterler arasında öncelikle tercüme çalışması

hakkında yeterince kaynağın olup olmamasıdır. Hakkında daha fazla bilgi bulunan tercümeler tezde kullanılmıştır. İkinci olarak, tercümelerin yazıldığı dönemde halk tarafından benimsenip kabul edilen ve döneminde meşhur olan tercümeler ele alınmıştır. Üçüncü olarak, Reform dönemi ve sonrasında yapılan tercümeler, dönemin dinî ve siyasî atmosferini yansıttığından tezde anlatılmıştır. Tezde, tercüme yapan kişilerin tercüme yapmaktaki amaçları ve bu konuyla ilgili fikirlerine de yer verilmiştir. Tercümelerdeki eksik ve hatalı olan yerlere değinilmiş, olumlu anlamda tercümelere sağlanan katkılardan da bahsedilmiştir.

Bu çalışma hazırlanırken tarihî süreç olarak Kutsal Kitabın Eski Ahit kısmının en eski Grekçe tercümesi olan Septuagint'ten itibaren 17. yüzyıla kadar yapılmış olan tercümelerin ele alındığı tezimizle ilgili siyasî, dinî ve tarihî kaynaklar yanında Hristiyan coğrafyada, özellikle Reform ve tercümelerle ilgili bu konuda yazılmış makaleler, kitaplar ve internet kaynaklarından istifade edilmiştir. Tez çalışmasıyla ilgili kaynaklar konusunda Türkçe bir çalışma bu güne kadar yüksek lisans seviyesinde yapılmamış olup, bu konuyla ilgili sadece birkaç makale bulunmaktadır. Bunun dışında konuyla ilgili bilgilere yabancı kaynaklar, ansiklopedik kaynaklar ve Dinler Tarihi konuları içerisindeki Kutsal Kitap ile ilgili bölümlerde kısmen rastlanmıştır. Bu yönüyle çalışmamızda kitap ve makale bulma açısından zaman zaman zorluklar yaşanmıştır. Tezde kullanılan kaynaklardan bazıları şunlardır:

- 1- ÇİNPOLAT, Salih, *Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe'ye Çeviri Süreci ve Ali Ufki Bey'in Çevirisinin Önemi*, Dini Araştırmalar 23/59, Aralık 2020.
- 2- RUEF, Beni, *Bible Translation in the Middle Ages*, Seminar Thematizing Language in Medieval English Literature, 2003.
- 3- KREUZER, Siegfried (ed.), *The Bible in Greek: Translation, Transmission and Theology of the Septuagint*, SBL Press, Atlanta, 2015.
- 4- AEJMELAEUS, Anneli, *The Origins of the Kaige Revision*, ed.: R. Hakola, P. Huotari, J. Orpana, *Scriptures in the Making: Texts and Their Transmission in Late Second Temple Judaism*, Peeters, 2021.

I. BÖLÜM:

HRİSTİYANLIĞIN GENEL DURUMU VE TERCÜMELER

A- Kutsal Kitabın Tedvin Süreci

Hristiyan Kutsal Kitabı'nın ilk bölümünü oluşturan Eski Ahit, Yahudi Kutsal Metinlerinden oluşmaktadır. Yahudiler Eski Ahit'in orijinal dili olan İbrânîce nüshasını, Hristiyanlar ise Kutsal Kitabın Yunancaya yapılan tercümesi olan Septuagint'i esas almışlardır.¹ Hristiyanlar İsa'ya kadar olan dönemin Yahudi Kutsal Metinlerini kendilerine özgü olarak tasnif edip ayrıca Yahudilerin apokrif saydığı bazı bölümleri de ekleyerek buna "Eski Ahit" adını vermişlerdir. İsa'dan sonraki dönemde çeşitli yazarların yazmış olduğu dört İncil, Habercilerin İşleri, yirmi bir Mektup ve Vahiy adlı kitaplar da bir araya getirilerek "Yeni Ahit" oluşturulmuştur.² Toplamda yirmi yedi kitaptan oluşan Eski Ahit Grekçe yazılmıştır.³ Ayrıca Hristiyan anlayışına göre Kutsal Kitap, Kutsal Ruh'un ilhâmı ile yazılmış eserler olarak görülmüştür.⁴

İlk Hristiyan toplulukları, İsa'nın yaptıklarını ve söylediklerini ezberlemiş, diğer nesillere sözlü olarak aktarmıştır. Fakat İsa'yı görenlerin zamanla ölmesi, Hristiyanlığın geniş bir coğrafyaya yayılması ve Hristiyan yaşantısının büyük ölçüde şekillenmesi gibi sebeplerden dolayı yazılı kaynaklara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçtan dolayı İsa'yı görenler ve Havariler bu sözlü metinleri yazıya geçirerek yazılı metinleri oluşturmuşlardır. Bu yazılı metinler yaklaşık elli yıllık bir zaman dilimi içerisinde, doğrudan Tanrı'nın gözetiminde en az dokuz müellif tarafından yazılmıştır. Fakat bu yazım işlemi sonucunda tarih ve içerik açısından birbiriyle çelişen metinler ortaya çıkmıştır. Bu sorun çözüme kavuşturulmak için M.S. 325'te toplanan İznik Konsili'nde ele alınmıştır. Bu konsilde kitaplar elemeye tâbî tutulmuş, sahih kabul edilenler seçilip karara bağlanmış ve bunun sonucunda kanonik kitap listesi oluşturulmuştur. Ancak Protestanlar Kutsal Kitabın kanonikliği hususunda bazı kitapların kanonik değil, apokrif olduğunu ileri sürmüştür. Bunun üzerine Trent

¹ Ömer Faruk Harman, *Kitâb-ı Mukaddes*, DİA, c. 26, Ankara, 2002, s. 75, 76.

² Mehmet Alparslan Küçük, *Kutsal Kitap Anlayışı*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009, s. 87, 92.

³ Harman, *Kitâb-ı Mukaddes*, s. 75, 76.

⁴ Küçük, *a.g.e.*, s. 87, 92.

Konsili'nde (1546) bu konu gündeme gelmiş, Protestanların apokrif olarak değerlendirdiği kitaplar, Deuterokanonik (İkinci Kanon) olarak kabul edilmiştir.⁵

Hristiyanlığın Kutsal Kitabı'nın ilk kısmını oluşturan Eski Ahit'in içerdiği kitapların sayısı konusunda Hristiyanlar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Genelde Hristiyanlar Eski Ahit'teki kitap sayısını otuz dokuz kabul ederler. Katolikler ve Ortodokslar Protestanlardan farklı olarak Deuterokanonik olarak adlandırılan Tobit, Judit, Makkabi (1 ve 2) ve Baruh gibi kitapları Eski Ahit içinde sayarlar. Eski Ahit'in ilk bölümünü oluşturan Tevrat; Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye kitaplarından oluşur. Yahudiler tarafından Ketuvim olarak adlandırılan bölüm ise Mezmurlar, Süleyman'ın Meselleri, Neşîdeler Neşîdesi vb. kitaplardan meydana gelir. Neviim (Nebîler) bölümünde ise İşaya, Yeremya, Hezekiel, Danyal ile 12 Küçük Peygamber olarak adlandırılan Hoşea, Amos ve Yoel gibi metinler yer alır.⁶

Yeni Ahit'in ilk kısmını oluşturan İnciller İsa'nın hayat hikâyesini anlatan kitaplardır. Matta, Markos ve Luka arasında Markos İncili'nin tarihî bakımdan diğerlerinden önce olduğu konusunda bilim adamları arasında genel bir uzlaşısı vardır. Markos İncili'nin yaklaşık olarak M.S 65-70'te Roma civarında derlendiği tahmin edilirken; diğer iki İncil'den Matta'nın 80 civarında Suriye'de, Luka'nın ise 80-90 yıllarında Antakya'da yazıldığı sanılmaktadır. Yuhanna İncili'nin ise kesin olmamakla beraber 85-150 yılları arasında derlendiği ifade edilmektedir.⁷ İkinci Bölüm olan Habercilerin İşleri bölümü ise İsa'nın ölümü ve dirilişinden sonra meydana gelen olayları, Hristiyanlığın yayılmasını ve ilk Hristiyan gruplarının yaşantısını anlatmaktadır. Üçüncü kısım Luka tarafından yazılan Havarilerin Mektuplarını içerir. Yirmi bir tane olan Mektuplar, Pavlus, Yakup, Petrus, Yuhanna ve Yahuda'ya aittir. Bazı Mektuplar kısa olup bir iki sayfa tutarken, bazıları ise özellikle Pavlus'un Mektupları daha uzundur. Bu Mektuplar havariler tarafından çeşitli gruplara, bazen de tek bir kişiye yazılmıştır. Bu Mektuplarda Havariler Hristiyan akidelerinin birkaç noktasını ele alıp bu kişi ve gruplar için

⁵ Küçük, *a.g.e.*, s. 90-91.

⁶ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, 6. Basım, TDV Yayınları, Ankara, 2017, s. 53.

⁷ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 55, 56.

açıklamışlardır. Yeni Ahit'in son kısmını oluşturan Vahiy ise Yuhanna tarafından esrarengiz bir üslupla yazılmış olup gelecekte yaşanacak olan olaylardan bahseder.⁸

Yukarıda bahsedilen metinlerin dışında Hristiyanlık tarihinde birçok Kutsal Metin vardır. Kanonik (sahih) olmayan bu metinlere apokrif denilmektedir. Bu metinler arasında Tomas İncili, Yakup İncili, Yahuda İncili, Filip İncili, Mısırlılar İncili, Hakikat İncili, Çocukluk İncilleri vb. birçok İncil vardır. Bunların bir kısmı erken dönemlere aittir. Asılları büyük ölçüde kaybolmuş olan bu İncil metinlerinden bir kısmı “Kilise Babaları” olarak adlandırılan erken dönem Hristiyan yazarların eserlerinde alıntılar halinde bahsedilmektedir. Bir kısmının metinleri ise yakın geçmişte arkeolojik bulgular sonucunda ortaya çıkarılmıştır.⁹

B- Reforma Kadar Hristiyanlığın Genel Durumu ve Tercümeler

Hristiyanlık; müntesiplerinin sayısı itibariyle dünyada önde gelen dinlerden biridir. Yunanca “hristos” kelimesinden türeyen Hristiyan, “mesihe bağlı olanlar, mesihçiler” anlamına gelmektedir.¹⁰

İsa, Kral Herodes'in zamanında Yahudiye'nin Beytlehem kasabasında doğmuştur.¹¹ Aslen Yahudi olan ve Yahudi toplumu içerisinde büyüyen İsa'nın hayatına ve mucizelerine dair İncillerde pek çok bilgi yer almıştır. İnsanlara sözü yaymaya başlaması¹², hastaları iyi etmesi¹³, ölüyü diriltmesi¹⁴, kör adamın gözlerini açması¹⁵ gibi pek çok olay İsa'nın Tanrı'nın mesajını insanlara yaymasında etkili olmuştur.

Havarileri ile birlikte Tanrı'nın mesajını insanlara ulaştıran İsa, bu faaliyetlerinden dolayı Yahudilerin ve Romalıların hedefi haline gelmiştir. Yahudiler bekledikleri Mesih'in İsa olmadığını görünce hayal kırıklığına uğramışlardır. Bu sebepten Hristiyanlığa karşı çıkmışlardır. Romalılar ise siyasî açıdan, devleti ele

⁸ Xavier Jacob, *İncil Nedir? Tarihi Gerçekler*, Kent Matbaacılık, Ankara, 1985, s. 8, 9.

⁹ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 60.

¹⁰ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 15.

¹¹ Matta, 2/1.

¹² Matta 4/17.

¹³ Matta 4/23-25.

¹⁴ Luka 7/11-17.

¹⁵ Yuhanna 9/1-12.

geçirir endişesiyle İsa ve taraftarlarına karşı muhalefet beslemişlerdir.¹⁶ Hahamlar meclisi İsa'nın öldürülmesine karar vermiştir.¹⁷

İsa, son akşam yemeğinde ekmeği alıp kutsayarak “Alın bu benim bedenimdir”, kâseyi kaldırıp “Bu benim akıtılan kanımdır” dedi. On iki havarisinden biri olan Yahuda İşkariyot İsa'yı ele verdi. İsa kurulda yargılandı ve Roma valisi Platus tarafından çarmıha gerilsin diye askerlere teslim edildi. İsa'yı “kafatası” anlamına gelen Golgota denilen yere getirdiler ve çarmıha gerdiler.¹⁸

İsa'nın çarmıha gerilmesinin ardından Roma hükümeti ve Yahudiler tarafından havarilere yönelik baskılar artmıştır. Filistin bölgesindeki faaliyetleri sınırlanan havarilerden bazıları Filistin dışındaki bölgelerde Hristiyanlığı yaymak için harekete geçmişlerdir. Bunun sonucunda Antakya ve Şam gibi bölgelerde Hristiyan gruplar oluşmuştur.¹⁹

İsa'nın vefatından sonraki dönemde Pavlus'u görüyoruz. İsa zamanında Hristiyanlığa karşı düşman olan Pavlus, Şam'da gördüğü bir vizyon üzerine Hristiyan olmuş ve Hristiyanlığı yaymaya başlamıştır.²⁰ Pavlus, mektuplarında kendisinin Tanrı tarafından seçildiğini söylemiş ve gördüğü bu vizyonla elçilik görevine başlamıştır.²¹ İsa'ya iman etmemesine ve öğrencilerinden olmamasına rağmen kendisini “Gentileler havarisi”²² olarak ilân etmiştir. Misyon seyahatlerinde öğretilerini Anadolu, Makedonya, Balkanlar, Yunanistan vb. bölgelerde yaymıştır.²³ Pavlus'un misyon faaliyetleri 30 yıl kadar sürmüş, M.S. 66-70 yılları arasında İmparator Neron (d. 37-ö. 68) döneminde sona ermiştir.²⁴

¹⁶ Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, 3. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2007, s. 18.

¹⁷ Matta 26/57-68.

¹⁸ Markos 14/22-65, 15/6-41.

¹⁹ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 28.

²⁰ Habercilerin İşleri 9/1-22.

²¹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, 4. Basım, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014, s. 45.

²² Hristiyanlığı Yahudi olmayan topluluklarda yaydığı için bu ad verilmiştir. (Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, s. 19).

²³ Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, s. 30, 31.

²⁴ M. Hans Lietzmann, *Eski Kilise Tarihi 1. ve 2. Cilt*, trc: Mehmet Aydın, Sebat Ofset ve Matbaacılık, Konya, 2016, s. 127.

Yakup ilk Hristiyan grubun lideriydi. Yahudi-Hristiyanlar olarak adlandırılan bu gruba “Ebionitler” adı verilmiştir. “Ebionit”, “fakirler” anlamına gelmekle birlikte Kudüs grubu kendini bu şekilde nitelemiştir. Matta İncilini kullanmışlar ve ibadet vaktinde Kudüs’e yönelmişlerdir.²⁵ Romalı yöneticiler ve Yahudilerle karşı karşıya gelen Kudüs grubu, Pavlus’un önderliğini yaptığı Antakya grubunun hızla yayılması ve Pavlus ile arasında yaşadığı İsa ile ilgili görüş ayrılıkları yüzünden zamanla yok olmuştur.²⁶

Hristiyanlığın Roma’da hızla yayılmaya başlaması ile birlikte Hristiyanlara yönelik baskılar daha da şiddetlendi. İlk başlarda İsa, Pavlus ve Petrus devlet yönetimi tarafından öldürüldü ve misyonu yayan diğer önderler de buna benzer uygulamalarla karşı karşıya kaldılar. Roma’da İmparator ilâh kabul edilir ve tapınılırdı. Bununla birlikte Romalıların birçok tanrısı vardı. Roma tanrılarına ve İmparatora tapınmanın Hristiyanlarca reddedilmesi Roma yöneticilerinin şiddeti artırmasına sebep oldu. Bunlardan ilki 64 yılında İmparator Neron’un Hristiyanlara yönelik yaptığı zulümlerdir. İmparator Neron Roma’da yangının çıkması ve büyük bölümünün yanmasından Hristiyanları sorumlu tuttu. İmparator Domitianus (d. 51- ö. 96), İmparator Traianus (d. 53- ö. 117) ve İmparator Marcus Aurelius (d. 121-ö. 180) dönemlerinde de Hristiyanlara yönelik baskı ve şiddet sürdü. Tüm bu şiddet ve baskılara rağmen Hristiyanlık hızla yayılmaya devam etti.²⁷

İmparator Konstantin (d. 272- ö. 337) dönemine gelindiğinde Hristiyanlık açısından dönüm noktası olan bir olayla karşılaşmıştır. Roma İmparatoru Konstantin, M.S. 313 yılında yayımladığı Milan Fermanı ile Hristiyanlığın Roma’da serbestçe yayılmasına izin vermiştir. M.S. 380 yılında da İmparator Theodosius (d. 347- ö. 395) Hristiyanlığı Roma’nın resmî dini olarak ilân etmiştir.²⁸

İmparator Konstantin döneminde serbestçe yayılma imkânı bulan Hristiyanlık, ayrıca bu dönemde dinî açıdan tartışmaların yapılması ve ilk genel

²⁵ Lietzmann, *a.g.e.*, trc: Mehmet Aydın, 2016, s. 127, 175.

²⁶ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 35.

²⁷ W. Ward Gasque, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 82-84.

²⁸ Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, s. 22.

konsilin M.S. 325 yılında İznik'te toplanması ile dünya çapında evrensel bir din olma yolunda önemli bir adım atmış oldu.

Hristiyanlık tarihinde ilk genel konsil, İmparator Konstantin döneminde M.S. 325 yılında İznik'te toplandı. Kuzey Afrikalı bir rahip olan Arius'a göre, Oğul yaratıktır ve bu sebeple Oğul'un bir başlangıcı vardır. Baba ise ezelî ve ebedîdir, başlangıcı ve sonu yoktur. Oğul, Baba ile doğrudan ilişkisi olmamasına rağmen, mükemmel bir beşerdir. Oğul sadece Baba'yı insanlara göstermek için Baba'dan yeterli bilgeliği ve ışığı almıştır. Arius'a göre, Tanrı yani Baba hiyerarşinin en üst kısmındadır. Oğul'u da Tanrı olarak kabul eder, fakat O, Baba ile aynı cevherden değildir.²⁹ Arius'un bu fikirleri konsilde tartışıldı. I. Theodosius döneminde 381 yılında İstanbul'da toplanan konsilde ise Kutsal Ruh'un da Tanrı olduğu kabul edildi. Bu konsilden sonra Hristiyanlar arasında Meryem'e Tanrı annesi denilip denilemeyeceği tartışma konusu oldu. İstanbul Patriği Nestorius, İsa'da insanî ve ilahî olmak üzere çift tabiatın bulunduğunu, dolayısıyla Meryem'in sadece insanî olan tabiatını doğurduğunu bundan dolayı ona Tanrı annesi denilemeyeceği görüşünü savundu. İskenderiye Patriği Cyril ise bu görüşe karşı çıktı. Bu konuyu çözüme kavuşturmak için İmparator bir konsil toplanmasını istedi. 431 yılında Efes'te toplanan konsil sonunda Meryem, Tanrı annesi anlamına gelen “theotokos” ünvanını aldı, Nestorius ise aforoz edilip sürgüne gönderildi. Tüm bu konsillere rağmen Hristiyanlar arasındaki tartışmalar devam etti. Bu sefer İsa Mesih'in tabiatından kaynaklı tartışmalar başladı. İsa Mesih'in sadece ilahî tabiatı olduğunu savunanlara karşı, ilahî tabiatının yanında beşerî tabiata da sahip olduğunu savunanlar karşı karşıya geldi. Bu tartışmaları sona erdirmek adına 451 yılında Kadıköy'de bir konsil toplandı. Bu konsilden İsa Mesih'in hem ilâhî hem de insanî tabiata sahip olduğu kararı çıktı. İsa Mesih'te tek tabiat bulunduğunu söyleyenlere “monofizitler”, çift tabiat bulunduğunu savunanlara ise “diyofizitler” adı verildi. Ermenî, Süryânî,

²⁹ Ahmet Aras, *Elmalılı Hamdi Yazır'ın “Hak Dini Kur'an Dili” Tefsirinde Hristiyan Mezhepleri İle İlgili Görüşleri*, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 16, Konya, 2013.

Habeşistan ve Kıptî Kiliselerine, İsa Mesih'te tek tabiat olduğunu savundukları için “Monofizit Kiliseler” adı verildi.³⁰

476 yılında Batı Roma'nın yıkılmasının ardından Hristiyanlar arasında bölünmeler başladı. Roma piskoposları, Batı Roma'nın yıkılması, imparatorların etkinliklerini yitirmesi ve geniş topraklara sahip olmalarından dolayı Roma ve İtalya'da büyük bir güç elde ettiler. Batı Avrupa'nın liderliğini elde etmek isteyen Antakya, Roma, İskenderiye ve Konstantinopolis gibi şehirlerin piskoposları bu amaç doğrultusunda hareket ettiler. Özellikle Batı Roma ve Doğu Roma arasında süregelen üstünlük yarışı bu iki önemli şehri rakip haline getirdi.³¹

476 yılında Batı Roma'nın yıkılışıyla kendini gösteren bu ayrılık, IX. yüzyıla gelindiğinde daha da belirgin hâle gelmiş, kesin ayrılış ise 1054 yılında yaşanmıştır. Bu ayrılığa sebep olan konu Kutsal Ruh'un çıkış noktasıdır. Batı kilisesi Kutsal Ruh'un çıktığı yeri Baba ve oğul olarak kabul ederken; Doğu kilisesi ise sadece Baba'dan çıktığı görüşünü benimsemiştir. Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki ayrılığın bir diğer sebebi de Papa'nın otoritesi ve yanılmazlığı konusunda çıkan tartışmadır. Batı kilisesi Papa'nın otoritesini ve yanılmazlığını kabul ederken; Doğu kilisesi Papa'nın otoritesini ve yanılmazlığını reddetmiştir.³² Tüm bu sebepler neticesinde 1054 yılında iki kilise birbirinden kesin olarak ayrılmıştır. Kiliseler Kutsal Ruh'un çıkış noktası konusunda anlaşmaya varamamışlar ve bunun sonucunda birbirlerini aforoz etmişlerdir. Bundan sonra Doğu kilisesi “Ortodoks” (gerçek imanı koruyan) ismini alarak kendine Rum Ortodoks Kilisesi unvanını vermiş, Batı kilisesi ise “Katolik” (birlik içinde evrensellik) adını alarak kendine Latin Katolik Kilisesi vasfını vermiştir.³³

Katolik ve Ortodoks ayrışmasını körükleyen bir diğer olay ise 1204 yılında Dördüncü Haçlı Seferi sırasında meydana gelmiştir. Batı, İstanbul üzerine saldırmış,

³⁰ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 122-125.

³¹ Harry Rosenberg, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 230, 231.

³² Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, s. 25-27.

³³ Mehmet Aydın, *Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış*, A.Ü.İ.F.D., c. 27, Ankara, 1985, s. 128, 137, 138.

ikonlar kırılmış, rahipler asılmış, İstanbul'a Papa tarafından Latin bir patrik atanmıştır.³⁴

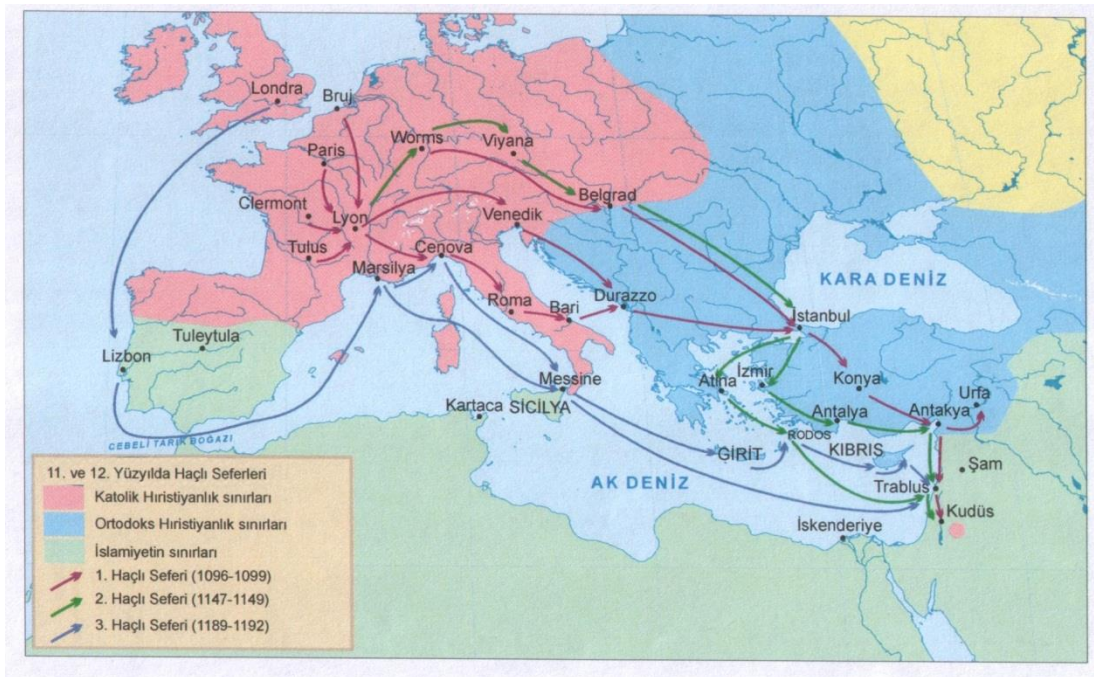
Hristiyanlık tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eden Reform hareketinin ortaya çıkması birdenbire olmamıştır. İlerleyen zamanda Kutsal Kitap tercümelerinin artmasına sebep olacak olan Reform hareketini tetikleyen birçok olay Hristiyan Avrupa'da meydana gelmiştir. Reform gibi büyük kitleleri etkileyen bir hareketin elbette birçok sebebi vardır. Çalışmamızın bu kısmında, Reformdan önce meydana gelen sosyal, siyasî ve dinî olayların yanı sıra, Katolik Kilisesi'nin durumunun ele alınıp incelenmesi, Kutsal Kitap tercümelerinin hangi şartlar altında yapıldığını anlayabilmemiz açısından elzemdir. Şimdi bu olaylar hakkında bilgi verelim:

X. yüzyıl, halkla din adamları arasında kilisenin denetimine ilişkin mücadelelerin başladığı bir dönemdir. Bu dönemde feodal asiller kilisede görevlendirilmek üzere adaylar seçiyor ve kilisenin denetimini elinde bulunduruyorlardı. Bu durumu tam tersine çevirmek adına 910 yılında Fransa'da Cluny sistemi kuruldu. Cluny Manastırı'nda reform hareketi başlatıldı ve bu yenilik sebebiyle Katolik Kilisesi Avrupa'nın denetimini ele geçirdi. Bu yenilik sayesinde kurulan manastırlar sadece Papa'ya bağlıydılar. İlerleyen zamanlarda bu hareket başkalarına da esin kaynağı oldu. Bunlardan birisi de Papa II. Urbanus'tu. Papa'ya göre Kilise özgür olmalı, sadece Tanrı'nın emirlerine boyun eğmeli ve Kilise din adamlarının hiyerarşisiyle yönetilmelidir. Papa, bütün devlet yöneticilerinden üstün olmakla birlikte herkes ona boyun eğmeliydi. Reformcularla imparatorlar arasında çıkan bu anlaşmazlıklar, üst görevlerdeki din adamlarının atanması meselesinde daha da arttı. Papa II. Nicolaus bir bildiri yayımlayarak Papa seçimlerini kardinallerin yapacağını ilân etti. İlerleyen zamanda Papa VII. Gregorius yeni bir bildiri yayımlayarak, din adamı olmayanların rahipleri atamasını yasakladı ve Papa'nın, imparator ve kralları azletme yetkisini kendisine verdi. İmparatorlukla Papalık arasında süregelen çekişmeler XII. yüzyılda da çözüme kavuşmadı. Papa III.

³⁴ Olivier Clément, *Din Fenomeni* (Ortodoksluk Mezhebi), trc: Mehmet Aydın, 4. Baskı, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2011, s. 202, 203.

Innocentius, M.S. 1215 yılında yönettiği IV. Latran Konsili'nde³⁵ din adamları ve Papa'nın toplumun önderleri olduğunu vurguladı.³⁶

Papalığın dünyevîleşmeye başladığı, imparator ve krallara karşı üstünlük kurduğu bu dönemde, Katolik Kilisesi otoritesini kaybetmemek adına bir dizi önlemler almıştır. Kendi düşünce ve çıkarlarına ters düşen hareketleri bastırmak amacıyla “engizisyon” ve “Haçlı Seferleri” gibi birtakım baskı yöntemlerini uygulamaya koymuştur.³⁷

İlk 3 Haçlı Seferlerinin gerçekleştirildiği güzergâh³⁸

XI. yüzyıl, kiliselerin sadece Katolik-Ortodoks olarak ayrılmasına değil aynı zamanda Haçlı Seferleri'nin de düzenlenmeye başlandığı bir zaman dilimidir. Katolik Kilisesi, 1095 yılında Papa II. Urbanus'un çağrısıyla Türklere karşı ilk Haçlı

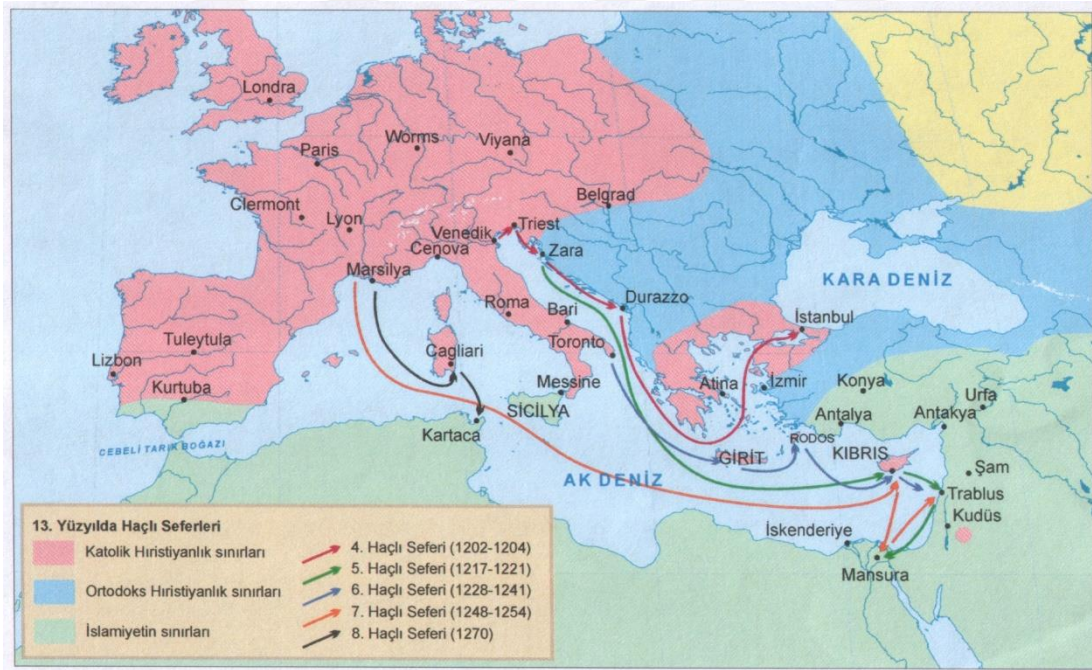
³⁵ Papa III. Innocentius tarafından 1215'de toplanan bu konsil, üç oturum halinde 11 Kasım'dan 30 Kasım'a kadar devam etmiştir. Konsil babaları on konuyu oylamaya sunmuş, bunun sonucunda Fransa'da bulunan ve heretik kabul edilen Katharlar mahkûm edilmiş, Evharistiya'daki ekmek ve şarabın İsa'nın eti ve kanına dönüştüğü kabul edilmiş, Katolikler için her yıl bir defa günah itirafı ve Komünyon mecbur kılınmıştır. (Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, s. 163).

³⁶ Robert G. Clouse, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 262-264, 269.

³⁷ Ali Erbaş, *Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, 1. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 19-23, 30.

³⁸ Ahmet Aras, *Harita ve Grafiklerle Dinler ve İnançlar Coğrafyası*, Emin Yayınları, Bursa, 2016, s. 80.

Seferi'ni düzenledi. Amaç, Kudüs'ü Türklerin elinden geri almaktı. Papa, bu amacı gerçekleştirmek ve Haçlı Seferleri'ne katılımı artırmak amacıyla çeşitli teşvikler yayımladı. Bunlardan bazıları; Haçlı Seferleri'ne katılanlara endüljans verilip cennete doğrudan kabulleri sağlanması veya cehennemde kalma sürelerinin kısaltılması, borç ve vergi muafiyeti, sefere katılanlarının ailelerinin ve mallarının koruma altına alınmasıdır. Haçlı Seferleri'nin başlatılmasında anlaşıldığı üzere dinî, sosyal ve ekonomik sebepler etkili olmuştur. 1095 yılında yapılan ilk Haçlı Seferi sonunda Haçlılar Kudüs'ü ele geçirmişlerdir. İlk Haçlı Seferi başarılı olmasına rağmen, düzenlenen diğer Haçlı Seferleri'nde istenilen başarılar elde edilememiştir. İlk başta Kudüs'ü ele geçirme düşüncesiyle Türklere karşı düzenlenen Haçlı Seferleri, zamanla Konstantinopolis'teki Ortodoks Hristiyanlara ve Katolik krallara karşı da yapılmaya başlamıştır. Dördüncü Haçlı Seferi'nin Ortodoks Hristiyan dünyasına yapılması ve halkın bundan zarar görmesi sonucunda Batı ile Doğu arasındaki son bağlar da kopmuştur.³⁹

13. yüzyılda gerçekleştirilen haçlı seferleri⁴⁰

³⁹ Robert G. Clouse, John Clare, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 278-283.

⁴⁰ Aras, *Harita ve Grafiklerle Dinler ve İnançlar Coğrafyası*, s. 81.

Haçlı Seferleri'nin Hristiyan Avrupa'da büyük etkileri olmuştur. Toplumda huzursuzluk yaratan kişiler Haçlı Seferleri sayesinde Doğu'ya gitmişler, bu durum kralların ve feodal beylerin güçlenmesine sebep olmuştur. Haçlı Seferleri'nin ilk başlarda başarılı olması Papa'ya ve Katolik Kilisesi'ne karşı güven duygusu ve saygınlık kazandırmış, ancak seferlerden istenilen başarının elde edilememesi sonucunda kilisenin gücü azalmıştır. Dinî kuruluşlardan toplanan vergiler de tepkilere sebep olmuştur.⁴¹

XII. yüzyıla gelindiğinde Katolik Kilisesi'nin baskı ve zulümleriyle dolu bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Çünkü engizisyon mahkemelerinin kurulması bu dönemde gerçekleşmiştir. “Engizisyon”, Hristiyanlıktan sapan veya dinî esaslara aykırı davranışları cezalandırmak amacıyla Katolik Kilisesi tarafından kurulan mahkemelerdir. “Bezdirici, baskıcı soruşturma ve sorgulama” anlamına gelen engizisyon, her ne kadar Papa IX. Gregorius zamanında kurulmuş olsa da Papa III. Innocentius zamanında inançlara karşı çıkanlar hakkında soruşturma yapılmıştır. III. Innocentius Yahudilere karşı baskı yapmış, Hristiyan inançlarına aykırı davranan Kathar hareketinin devamı olarak kabul edilen Albililere⁴² karşı savaş ilân edip, Sistersiyenler⁴³ ve St. Dominik gibi yandaşlarını kullanarak onları yok etmeye

⁴¹ Işın Demirkent, *Haçlılar*, DİA, c. 14, İstanbul, 1996, s. 544.

⁴² 12. ve 13. yüzyıllarda Batı Avrupa'da ortaya çıkan Katharlar (Saf Olanlar), kendilerinden önceki Mani dinine inananlar gibi düalist bir Tanrı anlayışına sahipti. İki Tanrı'ya inanan Katharlara göre, görünen maddî dünyayı yaratan kötü Tanrı, görünmeyen ruhsal dünyayı yaratan ise iyi Tanrı. İnsan bedenini ve maddeyi yaratan Tanrı kötüydü ve bu Tanrı'yı Eski Ahit'in Tanrısı ile özdeşleştirdiler. Onlara göre, bu Tanrı insan ruhunu bedene hapsedmiş, ölüm ise ruhun insan veya hayvan bedenine göçüyü. Bu durumdan kurtulmak için iyi olan Tanrı Oğlu İsa Mesih'i dünyaya insanlığa kurtuluşun yolunu göstermek üzere göndermiştir. Katharlar bazı Hristiyan öğretilerini ve İncil'i kabul etmekle birlikte, ruhla maddeyi tamamen birbirinden ayrı tuttuklarından dolayı İsa Mesih'in bedenlenmesini ve ekmek şarap ayinini, vaftiz ve evlenme gibi törenleri kabul etmemişlerdir. Onlara göre Kilise, İsa Mesih'in buyruk ve öğretilerini saptırmış ve kötü Tanrı'nın esiri olmuştur. 1140'dan sonra Katharcılık Batı Avrupa'ya yayılırken, Güney Fransa'daki Albi'de yoğun olarak bulunduklarından dolayı kendilerine Albililer denilmiştir. Sade yaşam tarzlarına karşılık, Katolik Kilisesi'nin zenginliği ve din adamı sınıfının bozulması durumu büyük bir halk kitlesi tarafından Katharcılığın Katolikliğe karşı benimsenmesine sebep olmuştur. Tüccarlar ve asillerin koruması altında olan Katharlar, Papa III. Innocentius'u Haçlı Seferi düzenlemeye sevk etmişti. Sapkınlıkla itham edilen Katharlar, hızla büyümeye başlayınca Papalık ve kilise bu durumu bertaraf etmek için önlemler almak zorunda kalmıştır. Papa III. Innocentius 1208 yılında Katharlara yönelik bir Haçlı Seferi düzenlemiştir. 1250'de Katharların politik gücünü ortadan kaldıran sefer başarılı olmuştur. Engizisyon mahkemeleri kurularak Katharlara çeşitli zulümler yapılmıştır. (John Clare, (Katharlar), *a.g.e.*, trc: Sel, Kınran, s. 324, 325).

⁴³ Sistersiyenler (Cistercianlar veya Beyaz Keşişler), 1098 yılında kurulan ve merkezleri Citeaux Manastırı (Fransa) olan bir gruptu. Sade ve katı yaşantılarıyla dikkat çeken Sistersiyenler, daha fazla kişiyi gruba katmış ve 12. yüzyılın sonunda yüzlerce Sistersiyen manastırı kurulmuştur. Batı

çalışmıştır. XII. yüzyıl sonlarında uygulanmaya başlanan, dinden ayrılanları kazıkta yakma âdeti Yahudileri de kapsamaya başlamış, 1288’de Yahudiler Fransa’da kitleler halinde kazıklarda yakılmışlardır. Engizisyon, Fransa ve İtalya’da yayıldıktan sonra başta Almanya olmak üzere İngiltere hariç diğer Katolik ülkeleri kaplamıştır.⁴⁴

Katolik Kilisesi tarafından Orta Çağ’da başlatılan bir diğer uygulama da “endüljans” belgesi dağıtmaktı. Endüljans, “bağışlama” anlamına gelen ve sadece Katolik Kilisesi’ne ait bir ifadedir. Tanrı’nın bağışladığı günahların dünyevî cezalarının kilise tarafından affedilmesi olarak dile getirilen endüljans, XI. ve XII. yüzyıllarda uygulanmaya başladı. XIII. yüzyılda ise endüljansın meşruiyeti kabul edildi. Zamanla endüljans belgeleri parayla satılmaya başladı.⁴⁵ Rönesans döneminde mimarî, resim ve heykel alanında yapılan eserler ihtişama önem veren Katolik Kilise’nin dikkatini çekti ve bunun sonucunda kilisenin maddî ihtiyaçları arttı. Bu ihtiyaçları karşılamak için Papa IV. Sixtus, 1476 yılında Hristiyanların ârafta kalan yakınlarının ruhları için de endüljans satın alabileceğini ilân etti. Endüljans uygulamasının bir gelir kapısı haline geldiği bu dönemde Papa II. Julius, Aziz Petrus Kilisesi’nin yapımı için para toplamak amacıyla endüljans belgelerinin dağıtılacağını duyurdu. Almanya’da Keşiş Tetzl adında bir din adamı durumu daha ileri bir boyuta taşıyarak, sadece işlenmiş günahları değil aynı zamanda işlenmemiş günahları bile bağışlayabileceğini söyledi. Kilisenin bu tutumu ilerleyen zamanda Martin Luther’in eleştirilerine ve Reform hareketinin başlamasına sebep oldu.⁴⁶

XIV ve XV. yüzyıllar Avrupa’da yeni ekonomik gelişmelerin yanında, Papalığın bölünmesi, Coğrafi Keşifler ve Rönesans gibi Orta Çağ toplumunun ana hatlarını değiştiren dönemlerdir.

Avrupa’da da yayılan Sistersiyen manastırları, katılığı ve kurmuş oldukları organizasyon sayesinde başarılı olmuştur. El emeğini önemseyen ve çalışmayı dua etmek olarak kabul eden bu grup, kendi işlerini kendileri yapan, çiftçilikle uğraşan, en ıssız yerlerde manastırlarını kuran, hiçbir unvan ve hediye kabul etmeyen, süs ve kıymetli eşyaları olmayan insanlardan oluşuyordu. Bu başarılarına rağmen Sistersiyenler zamanla katı yaşantılarından sapmışlar ve zenginleşmişlerdir.

(Robert G. Clouse, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 269-271, Ronald Finucane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel Kınran, s. 313-316).

⁴⁴ Kürşat Demirci, *Engizisyon*, DİA, c. 11, İstanbul, 1995, s. 238, 239.

⁴⁵ Ömer Faruk Harman, *Endüljans*, DİA, c. 11, İstanbul, 1995, s. 209, 210.

⁴⁶ Erbaş, *a.g.e.*, s. 21-23, 26.

Orta Çağ sonlarına doğru toprak sahibi olmak önemini yitirirken ticarete olan rağbet hızla artmaktaydı. Ticarete yaşanan bu gelişme işçilerin köylerden şehirlere göç etmelerine sebep oldu. Böylece geleneksel Orta Çağ toplum düzeni yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladı.⁴⁷ XIV. yüzyılda Avrupa’da toprakların dörtte biri Katolik Kilisesi’ne aitken; Avrupa’da sanayi ve ticaretin gelişmesiyle “burjuva” adı verilen bir sınıf ortaya çıktı, bu sınıf ellerindeki ekonomik güce dayanarak feodalite ve Katolik Kilisesi’yle ardından da monarşilerle savaştılar. Bu sebepten feodalite zayıfladı.⁴⁸ Bir taraftan Coğrafi Keşiflerle yeni topraklara yayılan Avrupa, diğer taraftan salgın tehdidi ile baş etmek zorunda kalıyordu. Kara veba olarak anılan salgın üç yılda Batı Katolik nüfusunun neredeyse üçte birini yok etti. Coğrafi Keşiflerle paralel ilerleyen politik gelişmelerden biri de Avrupa’da ulusların ortaya çıkmasıdır. İngiltere, Fransa ve İspanya’da kurulan monarşiler hızla büyüyordu.⁴⁹

Katolik Kilisesi’nin otoritesine ilk seküler karşı çıkış Fransa Kralı IV. Philip zamanındadır. Ticarî gelirlerinin artması ve zenginleşmesiyle IV. Philip Fransa’daki kilisenin mal ve mülküne el koydu. Bu duruma direniş gösteren Papa VIII. Bonifacius da Fransa’da üç gün boyunca hapsedildi. 1305 yılında Papalık seçiminde Fransa’nın desteklediği V. Clemens Papa seçildi. Fransa Papalığı Roma’dan Avignon’a taşıdı. Bu durum 1378 yılına kadar devam etti⁵⁰ Papalığın Roma’ya dönüşünden sonra Papa’nın İtalyan olmasını isteyenler çoğunlukta idi. Kardinaller de halkın çoğunluğunun bu fikrine uyarak VI. Urbanus’u Papa olarak seçtiler. Diğer taraftan seçim sırasında uygunsuz davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle bazı kardinaller ise toplanarak V. Clemens’i Papa olarak seçtiler. Roma’nın kontrolünü ele geçirmek isteyen iki rakip Papa’nın askerleri arasında savaş vardı. Savaşlardan sonra Papa V. Clemens Roma’dan ayrılarak Avignon’a gitti. Fransa ve ona bağlı bölgeler, İskoçya ve İspanya V. Clemens’i desteklerken; Cermen İmparatorluğu, İtalya, Doğu ve İskandinav ülkeleri, İngiltere ve Macaristan gibi ülkeler ise VI. Urbanus’a destek verdiler. Kardinaller arasında yaşanan anlaşmazlıklar iki Papa’nın ortaya çıkmasına sebep oldu. Karşıt kardinal grupları Papalar arasındaki bu

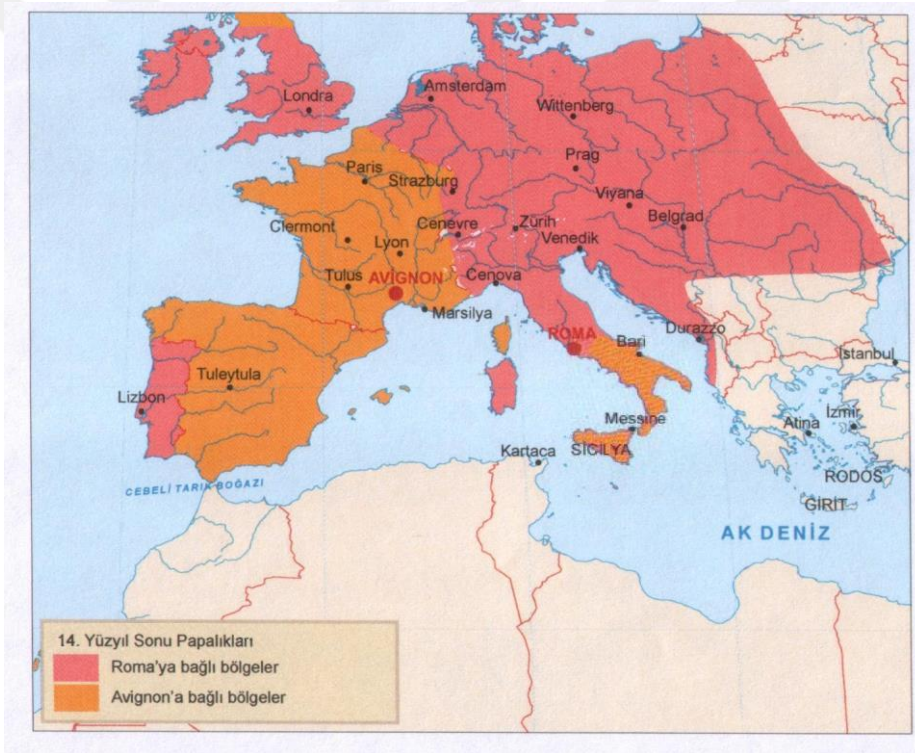
⁴⁷ Ronald Finucane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 332.

⁴⁸ Erbaş, *a.g.e.*, s. 26, 27.

⁴⁹ Philip McNair, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 355, 356.

⁵⁰ Kaan H. Ökten, *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s. 103.

anlaşmazlığı ve ayrılığı gidermenin yollarını arıyorlardı. Fakat iki Papa da Papalık hakkında vazgeçmedi. Bunun üzerine kardinaller Pisa’da bir konsey topladı. Papalar ise bu konseye gelmedi. Kardinaller de onları azlederek yerine V. Alexander’ı seçti. Bu seçim sonucunu ne Avignon Papa’sı ne de Roma Papa’sı kabul etti. Böylece ortaya üç tane Papa çıkmış oldu. Bu konsey sonucunda Papalığın üstünlüğü sorgulanmaya başlandı. Pisa’da konular çözüme kavuşmayınca Constance Konseyi düzenlendi. Konsey sonunda, V. Alexander’ın yerine geçen XXIII. Johannes Papalıktan vazgeçmek zorunda bırakılırken; XII. Gregorius da istifa etti. Tek Papa olarak kalan XIII. Benedictus da azledildi. Tekrar bir Papa seçmek gerekti ve V. Martinus Papa olarak seçildi.⁵¹

14. yüzyılda Roma ve Avignon Papalıklarını destekleyen ülkeler⁵²

Constance Konseyi’nde konuşulan bir diğer konu ise ekmek şarap töreniyle⁵³ ilgiliydi. Jan Hus⁵⁴ (d. 1370- ö. 1415) ekmek şarap töreninde şarabın kâsesini halkla

⁵¹ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 120-128.

⁵² Aras, *Harita ve Grafiklerle Dinler ve İnançlar Coğrafyası*, s. 83.

⁵³ Evharistiya konusunda Katolikler ve Protestanlar arasında anlayış farklılıkları vardır. Katolikler kendi inançları açısından net bir tutum belirtmekle birlikte, Protestanların bu konu ile ilgili görüşleri

paylaşmadığı için kiliseyi eleştirdi. Jan Hus konseyde ölüme mahkûm edildi. Husçular⁵⁵ ise ekmek ve şarabı bütün Hristiyanların paylaşması gerektiğini söylediler. Constance Konseyi bunu yasakladı.⁵⁶

Reform hareketine zemin hazırlayan diğer iki önemli gelişmeden birincisi Rönesans, ikincisi ise Hümanizmdir. Bilimde ve sanatta yenileşme hareketi olarak anılan Rönesans, Katolik Kilisesi'nin skolastik düşünce yapısına ve dogmalarına karşı bir isyan niteliğindedir. Bilim adamları kilisenin dogmatik öğretilerine karşı koyarak eleştirmekte, sanatçılar da yenileşme amacına dönük eserler vermektedirler. Katolik Kilisesi'nin bu eleştirilere tepkisi sert olmuş, birçok bilim adamı engizisyonunda yargılanmış ve diri diri yakılma cezasına çarptırılmıştır. XV. yüzyılda etkili olan bir diğer akım ise Hümanizmdir. Thomas More, Desiderius Erasmus ve John Colet gibi hümanistler Katolik Kilisesi'nin sivil alandaki otoritesini, inanç ve öğretilerini tenkit etmişlerdir. Erasmus gibi hümanistler insan haklarına dikkat

net değildir. Katoliklere göre, İsa Evharistiya'da hazır bulunur, ekmek ve şarabın cevheri İsa'nın gerçek etine ve kanına dönüşür. Aynı zamanda Evharistiya'nın kurban özelliği de vardır. Luthercilere göre ise İsa Evharistiya'da hazır bulunmakla birlikte, ekmek ve şarabın cevheri ile İsa'nın bedeni ve kanının cevheri birlikte bulunur. Onlara göre Evharistiya'nın kurban niteliği yoktur. Protestan olmalarına rağmen Calvin ve Zwingli'nin bu konudaki görüşleri Luther'den ayrılır. Calvin ve Zwingli Evharistiya'nın kurban niteliği taşıdığını kabul etmez. Zwingli'ye göre İsa göğe yükseldikten sonra hiçbir şekilde yeryüzünde bulunmamıştır. İsa yeryüzünde ruhen bulunur. İsa'nın bu konudaki sözlerini sembolik olarak algılamak gerekir. Calvin ise İsa'nın Evharistiya'da hazır bulunduğunu, ekmek ve şarabın cevher değiştirmedini dile getirdi. (Ahmet Hikmet Eroğlu, *Ekmek Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları*, A.Ü.İ.F.D., c. XXXIX, Ankara, 1999, s. 453.)

⁵⁴ Jan Hus, bireysel dindarlık ve erdemli yaşamın önemini vaaz ve yazılarında ön plana çıkarmış ve "Kilise Üzerine" adlı eserinde İsa Mesih'i kilisenin başı, kiliseyi de İsa'nın bedeni olarak görmüştür. Wycliffe'in İncil hakkındaki görüşlerinden etkilenen Hus, Kutsal Kitabın kilisede yetkin olduğunu, bu yüzden ayinlerde vaaz vermenin önemine dikkat çekmiştir. Sadece Tanrı'nın günahları bağışlayabileceğini savunmuş, Papa ve kardinaller İncil'le uyummayan bir uygulama getirdiğinde halkın bunu benimsememesi gerektiğini dile getirmiştir. Kilisenin para karşılığında günahları bağışlamasını, din adamlarının yolsuzluklarını ve ekmek şarap ayininde kiliseyi şarap kâsesini halkla paylaşmadığı için eleştirmiştir. (Caroline T. Marshall, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 338). Vaaz konularının serbestçe seçilmesi, din adamlarının ahlâksız davranışlarının cezalandırılması ve mülk edinip refah içinde yaşamalarının yasaklanmasını savunmuştur. (Ökten, *a.g.e.*, s. 110).

⁵⁵ Jan Hus'un kilise tarafından ölüme mahkûm edilmesi Bohemya'da (bugünkü Çek Cumhuriyeti) büyük tepkilere neden olmuştur. Halk tarafından "din şehidi" olarak kabul edilmiş ve krala karşı ayaklanmalar başlamıştır. 1417 yılında Hussitlerin (Husçular) isyanı iç savaşa sebep olunca halk, yönetim ve kilise "Prag maddeleri" adı verilen şartlar konusunda anlaşmaya varmıştır. (Ahmet Aras, *Protestanlık Tarihinde Kalvinizm*, Konya, 2004, s. 40). Prag maddeleri: "Din adamı dışındaki halka da Evharistiya Ayini'nde kutsal şaraptan tattırılacaktır. Hus'a göre vaaz konuları serbestçe seçilecek, din adamlarının mülk edinmesi ve zenginlik içinde yaşamaları yasaklanacaktır. Din adamlarının yaptıkları ahlâksız davranışlar cezalandırılacaktır." (Ökten, *a.g.e.*, s. 110).

⁵⁶ Ronald Finucane, Caroline T. Marshall, *a.g.e.*, trc: Sel, Kınran, s. 337-339.

çekmişlerdir.⁵⁷ Hümanizm⁵⁸ düşüncesinde zamanla sapmalar olmuş, Tanrısız bir dünyanın kurulması ve insanın yüceltilmesi ön plana çıkarılmıştır.⁵⁹

Hıristiyan Avrupa’da yaşanan tüm bu olaylara ilâve olarak ruhban sınıfındaki çöküş de Katolik Kilisesi’nde köklü bir Reformun habercisi olmuştur. Ruhban sınıfı içerisinde ahlâkî açıdan zaaf gösterenlerin sayısının artması, makamların para ile satılması, piskopos olabilmek için Papalığa büyük meblağlarda bağışlarda bulunulması, halk ile İncil arasında Katolik Kilisesi ve ruhban sınıfının yer alması⁶⁰, yüksek rütbeli papazların istikrarsız duruma düşmesi, keşişler ve piskoposlar arasında yaşanan otorite çatışmaları ve yüksek rütbeli papazların cehaleti⁶¹ gibi sebepler de Katolik Kilisesi’ne karşı eleştirilerin artmasına sebep olmuştur.

Katolik Kilisesi ve Hıristiyan Avrupa’da yaşanan bu gelişmeler Reformun başlamasına paralel olarak Kutsal Kitabın başka dillere tercüme edilmesinde etkin rol oynadı. Kutsal Kitap tercümeleri sadece Reformla birlikte ortaya çıkmamakla birlikte, Reform öncesinde de Kutsal Kitabın çeşitli dillere tercümesi yapıldı. Bu tercümeler az sayıda olmakla birlikte, tercümelerin sayısını artıran en önemli olay Reformun başlamasıdır. Kutsal Kitabı anlayıp yorumlamak ve halka anlatmak görevi Katolik Kilisesine aitti. Halk, Kutsal Kitabı okuma ve anlama şansına sahip değildi. Kutsal Kitabın sadece Latince tercümesi kullanılıyor, başka dillere tercüme edilmesine izin verilmiyordu. Tüm bu sebepler Kutsal Kitabın başka dillere tercüme edilmesinin önünde büyük bir engel teşkil ediyordu.⁶²

Katolik Kilisesi’ne başkaldırı niteliğindeki Reform hareketini başlatan Martin Luther, Hıristiyanlık tarihinde devrim mahiyetinde bir ilke imza atmıştır. Martin Luther’den önce de Katolik Kilisesi’nin reforma tâbî tutulması gerektiğini ifade edenler olmuş, fakat Kilise’nin baskı ve cezalarıyla reform gerçekleştirilememiştir.

⁵⁷ Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 132.

⁵⁸ Reformcular Tanrı merkezli bir din anlayışını savunurken; Hümanistler dinin merkezine insanı koymuşlardır. Hümanistlere göre insan her şeyi kendi iradesiyle elde edebilirken; Reformculara göre ise bu, insanın iman ve teslimiyetine bağlı olup Tanrı’nın inayetiyle mümkündür. (Aras, *Protestanlık Tarihinde Calvinizm*, s. 44).

⁵⁹ Erbaş, *a.g.e.*, s. 29.

⁶⁰ Erbaş, *a.g.e.*, s. 30, 31.

⁶¹ Roger Mehl, *Din Fenomeni* (Protestanlık Mezhebi), trc: Mehmet Aydın, 2011, s. 241.

⁶² Hakan Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm’i Protesto*, 2. Baskı, Eskiye Yayınları, Ankara, 2016, s. 148-152, 154.

Reform aniden ortaya çıkmış bir hareket olmamakla birlikte, Martin Luther'den önce yaşayan ve Reformun altyapısını hazırlayan öncü reformistlerden bahsetmemiz Reformu ve Kutsal Kitap tercümelerini anlayabilmemiz açısından önemlidir. John Wycliffe, Jean Hus ve Desiderius Erasmus, Reformun ortaya çıkmasında önemli rol oynayan öncülerdir. İlerleyen zamanda Martin Luther Almanya'da, John Calvin Fransa'da, Huldreich Zwingli ise İsviçre'de Reformu başlattı. Philip Melancthon, Martin Bucer ve Theodore Beza gibi reformistler de Reformu destekledi ve devam ettirdi.⁶³

C- Reform ve Sonrası Yaşanan Gelişmeler ve Tercüme Faaliyetleri

Latince "bir şeye yeniden şekil verme" manasına gelen "reformare" ve "reformato" kelimesinden türeyen reform ve reformasyon kavramları, özellikle XIV. yüzyılda Katolik Kilisesi'ni eleştirmek ve Kutsal Kitabı temel alarak Hristiyanlığın özüne dönülmesini savunan hareketin adıdır. Kilise tarihindeki reform hareketi Batı Avrupa'da XVI. yüzyılda gerçekleşse de kökenleri daha eskilere dayanır. XII. yüzyılın sonunda Petrus Valdus, dinî ritüellerin bütünüyle Kutsal Kitaba dayalı olması gerektiğini söylemiş, XIII. yüzyılın başında kurulan Dominiken ve Fransisken tarikatları ise reform hareketlerini manevî hayat anlamında halka daha yakın bir form sunan oluşumlar olarak sunmuştur.⁶⁴

Reform hareketi öncesinde Katolik Kilisesi'nin reforma tâbî tutulması yönünde çağrılar yapan düşünürler var olmakla birlikte, bunlardan biri İngiliz düşünür ve Kutsal Kitap tercümanı olan John Wycliffe'dir. Wycliffe'e göre ideal ve ebedî bir gerçeklik olan kilise ile bu kiliseye uygun olarak otorite sahibi olabileceğini ifade ettiği maddî âlemdeki kilise arasında açık bir ayırım vardır. Doktrin belirleme noktasında sadece Kutsal Kitabın yetkili olduğunu savunmuş, Papa'nın otoritesini ve manastır hayatını kabul etmemiştir. Diğer bir reform öncüsü de Çek teolog ve din adamı Jan Hus'tur. Wycliffe'in görüşlerinden etkilenen Hus, vaazlarında kilisenin yanlış yönlendirmelerini ve kilisedeki din adamlarının ahlâksızlıklarını eleştirmiştir. Prag Üniversitesi rektörlüğü de yapmış olan Hus, Constance Konsili'nde (1414-1418) sorgulanmış, fikirlerinde ısrarcı olmasından dolayı sapkınlıkla suçlanarak

⁶³ Erbaş, *a.g.e.*, s. 63, 64.

⁶⁴ Jacques Waardenburg, *Reform*, DİA, c. 34, İstanbul, 2007, s. 530.

öldürülmüştür. Halk tarafından büyük tepki çeken bu olay karşısında Hus, hem şehit hem de millî kahraman ilân edilmiştir. Onun fikirlerini savunan taraftarları Bohemya’da kilisenin de içinde yer aldığı sosyal ve siyasî bozulmalara karşı sert bir muhalefet başlatmış, kilise ve Husçular arasında bu gerginlik savaş halini almıştır. Uzun yıllar süregelen savaşlar Katolik Kilisesi’nin galibiyetiyle sonuçlanmıştır.⁶⁵

XVI. yüzyılda gerçekleşen Reform hareketi kilise ile irtibatını tamamen koparan bir hareket olmuş, bunun sonucunda reformist gruplar ortaya çıkmıştır. Martin Luther ve John Calvin Reformun öncüleri olarak kabul edilmiştir. Luther, kilisenin endüljans uygulamasına karşı çıkmış, 1517 yılında Wittenberg’deki kilisenin duvarına doksan beş maddelik metni asarak bu duruma tepki göstermiştir. Sadece Kutsal Kitabın Hristiyanların hayatları ve inançları için esas alınması gerektiğini, insanın kurtuluşunun sadece Tanrı’ya ve Mesih’e olan inancına bağlı olduğunu söylemiştir. Katolik Kilisesi’nin öğretilerinin ve uygulamadaki bazı hususların Kutsal Kitaba aykırı olduğunu dile getirmiş, Papalık makamını “Deccal’in makamı” olarak nitelendirmiştir. Luther’in bu görüşleri halk arasında büyük bir etkiye sebep olmuştur. Reformcuların görüşleri Avrupa’yı hızla etkisi altına almaya başlamış, Luther halkın okuyabilmesi için Kutsal Kitabı Almancaya tercüme etmiştir. Bu gelişmelerden sonra Luther’in başlattığı çizgide devam eden hareket Almanya’da yayılmış, 1536-1540 yılları arasında bütün İskandinavya Protestan olmuştur. Buna ilaveten Reform İsviçre’de Zürihli bir teolog olan Ulrich Zwingli tarafından yayılmış, Zürih şehir konseyi 1523’te Zwingli’nin reformunu kabul etmiştir. Fransa’da John Calvin, reformcu Martin Bucer’in görüşlerinden etkilenerek Cenevre’ye gitmiş ve burada kendi fikirlerine uygun reformist bir kilise kurmuştur. Özelde Hristiyanları, genelde tüm toplumu reforme etmeyi amaçlayan Calvin’in kurduğu kilise sosyal hayatı doğrudan kontrol altında tutma görüşünü benimsemiş, bu durum da tutucu bir yönetimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Cenevre’de ise Protestan fikirler Theodore Beza tarafından devam ettirilmiştir. Avrupa’da Reformun yayılması, İngiltere’de Hümanizma akımı ve Erasmusçu geleneğin ortaya çıkışı, Wycliffe’in fikirleri ile birleşince kilise içerisinde çatışmalar baş göstermiştir. Kral VIII. Henry, Katolik Kilisesi’nden ayrılmış, İngiltere kilisesi artık Papa’nın değil,

⁶⁵ Waardenburg, *Reform a.g.e.*, s. 530.

kralın otoritesi altına girmiştir. Kilise yeniden yapılandırılmış, reformcu Anglikan mezhebi ortaya çıkmıştır.⁶⁶

Reform ile birlikte Avrupa’da siyasî, ekonomik, sosyal ve askerî açıdan önemli sayılabilecek gelişmeler meydana gelmiştir. XVII. yüzyılın ortalarına kadar birçok ülkede din adına Katolikler ve Protestanlar arasında birçok savaş meydana gelmiş, bu savaşlar sonucunda Avrupa’nın büyük bir kısmı harap olmuştur. Savaşlar çoğunlukla Protestanların yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Avrupa’da savaşlar yaşanırken, aynı zamanda Batı ve Orta Avrupa’da şehirleşmenin ve orta sınıfın ortaya çıkışı, ticarî anlamda yeni yolların açılması, demokratik anlamda gelişmeler ve asillerin güç kaybetmesi Reformun başarıya ulaşmasına önemli bir katkı sunmuştur. Çok hızlı gelişen toplumlarda Katolik Kilise’nin otoritesi zayıflarken, toplumsal hayata din adamları yerine laikler yön vermeye başlamıştır. Reformun bir diğer önemli sonucu ise Roma Katolik Kilisesi’nin gerçek Hıristiyanlığı hatasız bir şekilde temsil ettiği iddiasını kırmış olmasıdır. Buna bağlı olarak Reform ile birlikte millî kiliseler kurulmuş, bu kiliselerde yegâne dinî otorite olarak Mesih ve Kutsal Kitap kabul edilmiştir. Ayrıca Reformcular Kutsal Kitabı okumaya da çok önem vermişlerdir. Reformla birlikte halk, bir yandan kilisenin doktrin ve uygulamalarına aynı zamanda sosyal ve siyasal feodal yapılara karşı büyük bir tepki göstermiştir. İnanç, ahlâk ve düşünce konusunda kendini en yetkin olarak gören Katolik Kilisesi, 1545-1563 yılları arasında Trent Konsili’ni düzenlemiş, bu konsilde kilisenin içyapısının yeniden düzenlenmesi yönünde kararlar alınmıştır. Konsil sonucunda Reform hareketi sapkın ve düşman olarak ilân edilmiş, bu durum ise Reformcuları daha da Katolik karşıtı yapmaya sevk etmiştir.⁶⁷

Reform sosyal, siyasî ve dinî anlamda kendini göstermekle birlikte aynı zamanda Kutsal Kitabın başka dillere tercümesini artıran önemli bir hareket olmuştur. Reform öncesi dönemde Katolik Kilisesi Kutsal Kitabın Latince tercümesi dışında bir tercümesinin yapılmasına izin vermemiş, ayrıca halkın Kutsal Kitabı okuyup anlamasını istememiştir. Halka Kutsal Kitabı anlatacak yegâne makamın Katolik Kilisesi’ne mensup din adamlarının olması da bu dönemde tercüme

⁶⁶ Jacques Waardenburg, *Protestanlık*, DİA, c. 34, İstanbul, 2007, s. 351-354.

⁶⁷ Waardenburg, *Reform* s. 532.

faaliyetlerinin yeteri kadar yapılamamasına neden olmuştur. Reform öncesi dönemde tercümeler yapılsa da matbaanın olmamasından dolayı bu tercümelerin basımı ve dağıtımı mümkün olmamıştır. Tercümeler el yazmasıyla birkaç nüsha haline getirilmiş, bunlar da pahalı fiyata satılmıştır. Mütercimler vaazlarında bu tercümelerinden yararlanmışlar, fakat halkın tamamına ulaştırılması pek de mümkün olmamıştır.

Gutenberg'in matbaayı icat etmesi şüphesiz Kutsal Kitap tercümelerinin daha fazla yapılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Matbaanın icadı demek, Kutsal Kitabın farklı dillerdeki tercümelerinin basılıp halka ulaştırılması yolunda önemli bir adım atmak demektir. Sadece Kutsal Kitap değil, aynı zamanda Reformcuların fikirlerini de içeren eserlerin basılıp yayımlanması Reformun başarıya ulaşmasında etkin rol oynamıştır. Reformcular bireyi ön plana çıkararak halkın Kutsal Kitabı kendi dillerinde okuması ve anlaması için tercümeler yapmışlar, matbaanın da yardımıyla halk bu tercümelere ulaşp Kutsal Kitabı okuma fırsatı bulmuştur.

Halkın Kutsal Kitabı okuma fırsatı bulması ve bu durumdan hoşnut olması sonucunda Katolik Kilisesi Reformculara ve onların yaptıkları bu tercümelere karşı önlem almak zorunda kalmıştır. Index Librorum Prohibitorum (Yasaklı Kitaplar Dizini) adını verdikleri bir dizin yayımlayarak Reformculara ait Kutsal Kitap tercümelerinin ve eserlerinin yasaklanmasına karar verilmiştir. Tüm bu yasaklara rağmen tercümeler yapılmaya devam etmiş, alınan kararlar başarıya ulaşamamıştır.⁶⁸

⁶⁸ Robert D. Linder, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 245.

II. BÖLÜM:

İLK ON ASIRDA KUTSAL KİTAP TERCÜMELERİ

A- Grekçe Tercümeler

1. Septuagint

Pek çok dile tercümesi yapılmış olan Eski Ahit'in en eski ve en önemli tercümelerinin başında Septuagint gelmektedir. “Septante” veya “Yetmişler” adı da verilen bu tercüme Eski Ahit'in Grekçe'ye tercümesidir.⁶⁹ Septuagint'in (Yetmişler-LXX) yapılması ile ilgili bir rivayete göre, Mısır'ın Makedon Kralı II. Ptolemy'nin (d. 308- ö. 246) isteği üzerine baş kâhin Eleazar Kudüs'ten İskenderiye'ye yetmiş iki kişi göndermiş, giden bu heyet Pharos Adası'nda (Mısır) Tevrat'ı İbrânîceden Yunancaya yetmiş iki günde tercüme etmiştir. Gerçekte ise Eski Ahit, İskenderiye'de yaşayan, İbrânîce bilmeyip Grekçe konuşan Yahudilerin yararlanması için İskenderiye'de yaşayanlar tarafından çevrilmiştir. Bugün Yahudilerin kullandıkları İbrânîce metin ile Septuagint arasında büyük farklılıklar vardır. Yahudilerin “apokrif”, Katoliklerin ise “deuterokanonik” olarak kabul ettikleri kitaplar Masoretik metinde⁷⁰ olmamasına rağmen Septuagint'te vardır. Yahudiler Tevrat'ın Yunancaya tercüme edildiği zamanı uğursuz saymışlar ve Grekçe yapılan bu tercümeyi kabul etmemişlerdir. Hristiyanlar ise Yetmişler tercümesini yapan kişilerin Tanrı'dan ilham alarak tercümeyi yaptıklarını dile getirmişler ve Eski Ahit'in bu tercümesine büyük önem vermişlerdir. Septuagint'e ait en eski yazma nüshalar, M.S. IV. yüzyıla kadar götürülmektedir. Bu tercüme ilk defa İspanya'da 1517 yılında neşredilmiştir.⁷¹

İlk önce sadece Tevrat tercüme edilmiş (M.Ö. III. yüzyıl), diğer kitapların tercümesi ilerleyen zamanda yapılmıştır. (M.Ö. 180). Başlangıçta dönemin Yahudi otoriteleri tarafından önemli bir konuma sahip olan Septuagint, erken dönem Hristiyan kiliseleri tarafından kullanılmaya başlanınca milâdî I. asırdan sonra

⁶⁹ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, 6. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2017, s. 142.

⁷⁰ Eski Ahit'in Yahudi yazıcılar ve Kutsal Yazı uzmanlarından oluşan bir grup (masoretler) tarafından M.S. 6. ve 10. yüzyıllar arasında hazırlanan metnidir. (Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. II., Birinci Baskı, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. Ş., Tıglat Matbaacılık, İstanbul, 2001, s. 387).

⁷¹ Ömer Faruk Harman, *Ahd-i Atik*, DİA, c. 1, İstanbul, 1988, s. 495, 496.

Yahudiler kullanımına son vermişlerdir. Tevrat kısmı Masoretik metinden ziyade Sâmirî⁷² Tevrat'ı ile benzerlik gösterirken; Tevrat dışındaki bölümler ise Masoretik metinden ziyade Ölüdeniz Yazmalarıyla⁷³ uyuşma göstermektedir. Bu yazma İbrânîce Tanah'ı oluşturan yirmi dört kitapla birlikte Yahudi Apokrifa'sı⁷⁴ olarak sayılan on dört kitabı kapsar. Bu on dört kitap Septuagint'te yer almış, herhangi bir kutsiyet atfedilmese de okunabilir kabul edilmiştir.⁷⁵

“Septuagint” tabiri, önce Tora'ya daha sonra Yahudi Kutsal Kitabındaki tüm kitaplara verilmiştir. Bu kitapların dizilimleri İbrânîce versiyondan farklı olmakla birlikte Makkabiler gibi apokrifalar da dâhil edilmiştir. Değişik tercümanlar ve muhtelif çevirilerin değişik zamanlarda yapılmasından dolayı Septuagint tercümesinde çeviri stili bütünlük göstermemektedir. Halk arasında kabul görmüş; sınırlı ve basit kelime hazinesinden dolayı benimsenmiştir. Septuagint sayesinde diğer halklar Yahudi kültürü hakkında bilgi edinmişlerdir. Diğer taraftan bazı Yahudi bilgeleri Septuagint tercümesini İbrânîceyi tehdit eden bir tehlike olarak algılamışlardır. Bu tercüme, Helenistik dönemde Yahudilerin mecazlar muhteva eden nutukları için malzeme teşkil etmiş, Hristiyanlar da Yahudilere karşı tartışmalar açmak için bu tercümeyi kullanmışlardır. Septuagint için Yahudi bilgiler şöyle demişlerdir: “Tora'nın tercüme edildiği gün altın buzağının yapıldığı gün kadar korkunçtu.”(Soferim, 1).⁷⁶

⁷² Talmud'da Sâmirîler'den “Kutim” olarak bahsedilir ve onları Yahudi kökenli olmayan kabilelerden gelen, fakat Yahudiliği kabul etmiş kişiler olarak tanımlar. Tora'yı kabul etmekle birlikte Talmud ve Kutsal Kitaba dâhil edilmiş diğer kitapları tanımazlar. Kendilerine özgü sözlü gelenekleri olan Sâmirîler kendilerini “Bene Yisrael” yahut “Şomenim” (Yasa'yı uygulayanlar) olarak adlandırırlar. Talmud'un küçük fasıllarından biri olan “Kutim”, Sâmirîlerin genel olarak Yahudilere benzediğini, bazı açılardan ise benzemediğini ifade eder. Sâmirîlerin Tora'sı, eski Fenike alfabesinin tarzında yazılmış, Yahudi Tora'sında olmayan değişik öğeler içermektedir. (Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. III, Birinci Baskı, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. Ş., Tılgat Matbaacılık, İstanbul, 2002. s. 560).

⁷³ 1945-46 yılları arasında İsrail'de Ölü Deniz'in kuzeybatısındaki Kumran Mağaraları'nda İbrânîce ve Arâmîce dillerinde Kutsal Yazıların el yazmaları bulunmuştur. Kumran Yazmaları olarak da bilinir. (Besalel, *a.g.e.*, c. II, s. 390).

⁷⁴ İkinci Tapınak döneminin sonlarına ait olan ancak Yahudi Kutsal Kitap kononuna dâhil edilmeyen yazılardır. Bu yazılar 14 tanedir. Bunlar: Tobit, Yudit, Ester (eklerle birlikte), Bilgelik, Sirak, Baruh (Yeremya'nın Mektubu ile birlikte), Daniel'in ekleri (Azarya'nın Duası ve Üç Genç Adam'ın İlâhisi, Suzanna, Bel ve Ejderha), I. Makkabiler, II. Makkabiler, III. Makkabiler, IV. Makkabiler, Menâşe'nin Duası, III. Ezra (I. Esdras), IV. Ezra (II. Esdras). (Gürkan, *a.g.e.*, s. 143).

⁷⁵ Gürkan, *a.g.e.*, s. 142, 143.

⁷⁶ Besalel, *a.g.e.*, c. III, s. 591.

Septuagint'in en meşhur el yazmaları şunlardır:

1- Codex Sinaiticus (S) : Yeni Ahit'in en eski ve en önemli Grekçe yazmalarından biri olan bu el yazması IV. yüzyıldan kalmaz. Codex Sinaiticus, 19. yüzyılda Mısır'a ait Sina Yarımadası'nda Sina Dağı eteklerinde St. Catherine Manastırı'nda bulunmuştur. Daha sonra İngiliz hükümeti tarafından 100.000 sterline Sovyetler Birliği'nden 1933 yılının Noel günü satın alınmıştır.⁷⁷

2- Codex Bezae: Cambridge'de bulunmaktadır ve V. yüzyıla aittir. Kitapçıların çoğuyla Elçilerin İşleri, Latince ve Grekçe olarak karşılıklı sayfalar şeklindedir.⁷⁸

3- Codex Washingtonianus: İncil'in ilk dört kitabının neredeyse tümünü ihtiva eder.⁷⁹

4- Codex Alexandrinus (A) : Yeni Ahit'in büyük bir bölümünü içeren önemli bir el yazması da IV. yüzyıldan kalma Codex Alexandrinus'tur. Bugün Londra'daki British Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁸⁰

5- Codex Vaticanus (B) : IV. yüzyıldan kalmaz ve Yeni Ahit'in son birkaç sayfası eksiktir.⁸¹

Septuagint üzerine Yahudiler ve Hristiyanlar çeşitli tercümelerde bulunmuşlardır. Bunlar şu şekildedir:

1.1. Yahudilerin Septuagint Üzerinde Yaptıkları Tercümeler

1.1.1. Kaige Tercümesi

Yahudiye Çölü'nde Ölü Deniz'in yakınında bir kanyon olan Nahal Hever'den On İki Küçük Peygamber'in⁸² el yazmasının olduğu parşömenin keşfiyle birlikte,

⁷⁷ Larry W. Hurtado, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 132-134.

⁷⁸ a.g.e., s. 132-134.

⁷⁹ a.g.e., s. 132-134.

⁸⁰ a.g.e., s. 132-134.

⁸¹ a.g.e., s. 132-134.

⁸² Amos, Hoşea, Yoel, Obadya, Nahum, Mika, Habakkuk, Yunus, Haggay, Tsefenya, Zekarya, Malaki.

Demonique Barthélemy⁸³ (d. 1921- ö. 2002) bu keşiften yola çıkarak Septuagint'in "kaige" adını verdiği bir revizyonundan bahsetmiştir. Kaige metni Septuagint'in sadece tercümesi olmamakla birlikte, aynı zamanda gözden geçirilmiş, düzeltilmiş metnini temsil etmektedir. M.S. I. yüzyıla tekabül eden bu çalışma, Barthélemy'nin adlandırdığı "kaige grubu" tarafından yapılmıştır. Barthélemy kaige metninin, gramer ve üslupla ilgili değişikliklerin yapıldığı bir İbrânîce revizyonun sonucu olduğunu göstermiştir. Ayrıca bu revizyonda daha da önemli olan sadece çeviri tekniğinde bazı özellikler göstermesi değil, aynı zamanda Grekçe Septuagint metninin Masoretik metne doğru bir revizyonunu temsil etmesi gerçeğidir. Çeviri tekniğini anlamak açısından bu örnek verilebilir: שופר, kelimesi İbrânîcede "koçboynuzu" anlamına gelirken; bu kelime bağlama uygun olarak Grekçeye σάλπιξ, "trompet/boru" şeklinde tercüme edilmiştir. Bu örnekte ayrıca İbrânîce "koçboynuzu" olan kelimenin işlevsel tercümesinin, Grekçe trompet kelimesi ile değiştirilmesi gibi anlamsal değişiklikleri de içerir.⁸⁴ Görüldüğü gibi orijinal İbrânîce metne mümkün mertebe bağlı kalınmış, kelimeleri motomot tercüme edebilmek için itina gösterilmiştir.

Kaige revizyonunun izleri özellikle tarihî kitaplar olan Hâkimler, Samuel-Krallar adlı kitaplarda bulundu. Ayrıca Kaige revizyonunun dışsal ve teolojik bir motivasyonu vardır. Bu durum İbrânîce Kutsal Kitapların kelimesi kelimesine yorumlanmasının yükselişiyle ve özellikle tarih kitaplarının kutsal metin statüsünün ortaya çıkmasıyla bağlantılıydı, bu da bu kitapların tefsir nesneleri olarak ilgi görmeye başlaması anlamına geliyordu. Tarih kitaplarına olan ilginin artması, bu metinleri kutsal yazı olarak görülmeye, yaşam ve inanç meselelerinde yorumlanmaya daha uygun hâle getirmek için İbrânîce metin üzerindeki yazı işleri ile ilgili faaliyetin artması anlamına gelmektedir.⁸⁵

⁸³ 1957-1992 yılları arasında Fribourg'da (İsviçre) profesörlük yapmış, Yunan İncil'i ve Eski Ahit'in metinsel eleştirisi üzerine referans çalışmaların yazarıdır.

(<https://www.unifr.ch/institut-barthelemy/en/institute/history.html>, 13.02.2021).

⁸⁴ Siegfried Kreuzer (ed.), *The Bible in Greek: Translation, Transmission and Theology of the Septuagint*, SBL Press, Atlanta, 2015, s. 33, 67, 154.

⁸⁵ Anneli Aejmelaesus, *The Origins of the Kaige Revision*. ed.: R. Hakola, P. Huotari, J. Orpana, *Scriptures in the Making: Texts and Their Transmission in Late Second Temple Judaism*, Peeters, 2021, s. 1-18.

1.1.2. Aquila'nın Tercümesi

M.S. II. yüzyılda Eski Ahit'in Yunancaya çevrilmiş üç versiyonun olması dikkate değer bir gerçektir. Bunların yalnızca parçalı kalıntıları, özellikle Origen'in Hexapla adlı eserinde korunmuştur. İlki ve en orijinali, Yahudi olan ve Rabbi Akiba'nın (d. 40 veya 50-ö. 135) öğrencisi olarak tanımlanan, Pontus'ta bir Sinop yerlisi olan Aquila⁸⁶ tarafından yapılmıştır.⁸⁷ Onun bu versiyonun amacının, Yahudilere Hristiyanlarla olan tartışmalarında yardım etmek olduğu varsayılmıştır. Buna ilaveten, Yunanca konuşulan pek çok ülkedeki Yahudilerin, kendileri için aslına atıfta bulunacak kadar İbrânîce ile yeterince tanışmamış olmaları da mümkündür. Bu nedenle, tartışmalarında güvenle kullanabilecekleri bir Yunanca tercümesi istemişlerdir. Jerome, yazılarının çeşitli kısımlarında, bazen aşağılayıcı bazen de övgü açısından ondan bahsetmiştir: İlki, Aquila'nın doktrinsel önyargılarına, ikincisi ise İbrânîce hakkındaki bilgisine ve çevirmedeki aşırı titizliğine atıfta bulunmuştur. Aquila sık sık İbrânîce kelimelerin etimolojisini yakından takip etmeye çalışmış gibi görünmüştür.⁸⁸ Dördüncü ve beşinci yüzyıllarda Yunanca konuşan Yahudiler arasında tercih edilen bu çalışma, altıncı yüzyılda sinagoglarda halka açık okuma için Doğu Roma İmparatoru I. Justinianus (527-564) tarafından onaylanmıştır. Origen ve St. Jerome, orijinal metnin ve Hristiyanlığın ilk yıllarındaki Yahudi yorumlama yöntemlerinin incelenmesinde bu tercümeyi değerli bulmuşlardır.⁸⁹

⁸⁶ Aquila (Akilas), M.S. 140 civarında Eski Ahit'in Yunancasına birebir tercümesini tamamlamış ve bu tercüme Kilise Babaları tarafından (III. yüzyılda Origen, IV. ve V. yüzyıllarda Jerome) kullanılmıştır. Epiphanius yazılarında, Aquila'nın Kudüs'ü yeniden inşa etmek için onu çalıştıran Roma İmparatoru Hadrian'ın akrabası olduğu yönündeki popüler Hristiyan geleneğini korumuştur. Hristiyan olmuş fakat pagan astrolojisini uyguladığı için kınanınca Yahudiliğe geri dönmüştür. Talmud, Aquila'nın çeviri yaparken Rabbi Akiba ben Joseph'ten etkilendiğini belirtmiştir. Aquila'nın versiyonu, yalnızca Origen'in Hexapla'sının mevcut kısımlarında ve Kahire'de Ezra Sinagogu'ndaki genizada (kitapların bulunduğu sinagog deposu) bulunan el yazmalarında olmak üzere, yalnızca parçalar halinde hayatta kalmıştır. Aquila'nın titiz tercümesi, Kutsal Kitabın orijinal İbrânîce metninden ortaya çıkardıkları ve aynı zamanda kendi zamanında İbrânîce öğrenmenin durumu hakkında gösterdikleri şeyler açısından önemlidir. (<https://www.britannica.com/biography/Aquila-ancient-biblical-scholar>, 05.11.2020).

⁸⁷ <https://www.newadvent.org/cathen/15367a.htm>, 05.02.2021.

⁸⁸ <https://www.biblicalcyclopedia.com/G/greek-versions-of-the-holy-scriptures.html>, 05.02.2021.

⁸⁹ <https://www.newadvent.org/cathen/15367a.htm>, 05.02.2021.

1.1.3. Theodotion'un Tercümesi

Septuagint'in ikinci revizyonu bir Efes yerlisi olan Theodotion⁹⁰ (ö. M.S. II. yüzyıl) tarafından yapılmıştır. Revizyonu İbrânîce metinde bir tekrarlama niteliğindedir. Yunanca okunabilir bir metin veren Theodotion'un Daniel versiyonu tamamen Septuagint'in yerini almıştır. Çevirileri zaman zaman Septuagint'in el yazmaları içinde bulunmakla birlikte, eserinin bölümleri Origen'in⁹¹ (d. 185-ö. 254) Hexapla adlı eserinde de vardır.⁹²

1.1.4. Symmachus'un Tercümesi

Septuagint'in üçüncü revizyonunu gerçekleştiren Symmachus, Aquila'nın yaptığı Yunanca çeviriyi, Septuagint ve Theodotion'un yaptığı çeviriyi kullanarak düzeltmeye çalışmıştır. Epiphanius'a (d. 315- ö. 403) göre Symmachus, Yahudi olan bir Sâmirîyeli idi. Eusebius (d. 260- ö. 339) ve Jerome (d. 347- ö. 420) ise onun bir Ebionit olduğunu söylemiştir.⁹³

1.2. Hristiyanların Septuagint Üzerine Yaptıkları Tercümeleri

1.2.1. Origen'in Hexapla'sı

Origen, ilk kilisenin en büyük Kutsal Kitap araştırması sayılan Hexapla'yı M.S. III. yüzyılda yazmıştır ve bu eserini Eski Ahit yorumları için temel almıştır. Kilise vaazları ve Kutsal Kitap yorumları, herhangi bir Kutsal Kitap metninde üç anlam aşaması olduğu yönünde teorisini ortaya koymuştur: Kelime anlamı, ahlâkî

⁹⁰ Theodotion, Helenistik Yahudi bilim adamı, dilbilimci ve Eski Ahit'in Yunanca tercümesini yapan kişidir. Erken dönem bazı Hristiyan yazarlarına göre Theodotion kesin olmamakla birlikte Küçük Asya'daki (Anadolu) Efes'ten gelmiştir. Gnostik olduktan sonra Yahudi inancını benimsediğini söylemiştir. İlk tarihçiler onun çeviri çalışmalarını M.S. 180-190 yılları olarak belirlemişlerdir. Theodotion'un versiyonu, Eski Ahit'in 3. yüzyıldaki versiyonu olan Origen'in Hexapla'sının altıncı sütununda yer almıştır. Bazı İbrânîce sözcükler, ya varsayımsal okumalardan kaçınmak ya da sürüme renk katmak için tercüme edilmemiştir, ancak Yunan harfleri ile yazılmıştır. İlk kilisede Theodotion'un tercümesinin popülerliği, Yereya'nın Septuagint metnindeki boşlukları dolduran parçalarından ve Septuagint çevirisinin yerini alan Daniel versiyonundan anlaşılabilir. Bununla birlikte Theodotion metninin mevcut el yazmaları 1875'te yayımlanmıştır. (<https://www.britannica.com/biography/Theodotion>, 05.11.2020).

⁹¹ Kutsal Kitap araştırmacısı ve tercümanı olan Origen, yaşadığı dönemdeki Platoncu felsefi düşüncenin etkisinde kalmış ve bu düşüncenin etkisiyle Hristiyan inancını anlatmaya çalışmıştır. Ruhların önceden var olduğu ve evrensel kurtuluş gibi bazı fikirleri Katolik Kilisesi tarafından reddedilmiş ve onun dışlanması sebep olmuştur. M.S. 254'de İmparator Decius döneminde yapılan zulümlerden dolayı ölmüştür. (Everett Ferguson, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 108).

⁹² Crawford Howell Toy, Richard Gottheil, *The Jewish Encyclopedia*, ed.: Isidore Singer, vol.: 3, New York and London, 1901-1906, s. 187.

⁹³ Toy, Gottheil, *a.g.e.*, s. 187.

uygulaması ve Hristiyan imanındaki gizemlerle ilgili ruhsal anlam.⁹⁴ Origen, bu eserinde, Kutsal Kitabı altı katmana ayırmıştır. İlk sütunda İbrânîce karakterlerle İbrânîce metin, ikincisinde İbrânîce metnin Yunanca transkripsiyonu, üçüncü Aquila'nın Grekçe tercümesi, dördüncü Symmachus Grekçe tercümesi, beşinci Septuagint ve altıncı Theodotion'un Grekçe çevirileri paralel sütunlar şeklinde bulunur. Origen'in Hexapla'yı ortaya koymaktaki amacı, Septuagint ile orijinal İbrânîce metni karşılaştırmak ve iki metin arasında karışıklığa yol açacak uyumsuzlukları gidermektir.⁹⁵ Bir diğer amacı ise, hahamlarla tartışmak için güvenli bir zemin hazırlamaktır. Mezmurlar söz konusu olduğunda Origen iki versiyon daha eklemiştir. Bunlardan biri Ürdün Vadisi'nde bir kavanozda kendisinin keşfettiği parşömen metnidir.⁹⁶ Jerome⁹⁷ Hexapla'da İbrânîce kelimelerin de kendi harfleriyle kopyalandığını ve komşu sütunda Yunanca harflerle ifade edildiğini söylemiştir. Origen tarafından, bazıları köle olabilecek asistanlar ve yazarlar ekibiyle çalışmanın tamamlanmasının yaklaşık yirmi yıl sürdüğü düşünülmektedir. Bu çalışmayı ortaya koyarken çok önemli bir kütüphane toplamıştır, ancak onun tam içeriği hakkında çok az bilgi mevcuttur. Orijinal Hexapla'nın yaklaşık 6000 sayfadan oluştuğu tahmin edilmektedir. Kesin olmamakla birlikte üretiminin maliyetli olmasından dolayı sadece tek bir tam kopyası mevcuttu.⁹⁸ Hexapla, bir bütün olarak kopyalanması pek olası olmayan büyüklükte bir eserdir. Origen, sadece son dört sütunu içeren "Tetrapla" adlı kısaltılmış bir baskı üretmiştir. Hexapla bugün ise sadece parçalar halinde yaşamaktadır⁹⁹

1.2.2. Lucian'ın Tercümesi

Antakya papazı ve Antakya Okulu'nun kurucusu olan St. Lucian'ın (d. 240-ö. 312), Suriye'nin Kommagene vilayetindeki Samosata'da (şu anda Samsat,

⁹⁴ Everett Ferguson, *a.g.e.*, trc: Sel, Kınran, s. 108.

⁹⁵ <https://www.newadvent.org/cathen/07316a.htm>, 02.01.2021.

⁹⁶ Henry Chadwick, <https://www.britannica.com/biography/Origen>, 05.01.2021.

⁹⁷ Kutsal Kitap çevirmeni ve Kilise Babası olarak bilinen Jerome, Kutsal Kitabı Latinceye tercüme etmiş, ayrıca yorumlar da üretmiştir. Grekçe ve İbrânîce bilmesi, eski Hristiyan toplulukların yazıları ile ilgili derin bilgiye sahip olması ve Kutsal Kitap ile ilgili bazı yerlere yaptığı ziyaretler dolayısıyla Kutsal Kitap ile ilgili yaptıkları yorumlar önemlidir. Jerome, Antakya ve Mısır gibi yerleri ziyaret etmiş ve M.S. 386 yılında Beytlehem'de manastıra kapanarak zamanını Kutsal Kitabı Latinceye tercüme etmek ve yorumlar yazmakla geçirmiştir. (Bruce A. Demarest, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 198, 199).

⁹⁸ <https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=3359>, 02.01.2021.

⁹⁹ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Origens-Hexapla>, 31.01.2020.

Türkiye) III. yüzyılın ortalarında doğduğu rivayet edilir. Hem bir din adamı, hem de bir Kutsal Kitap âlimi olarak büyük beğeni toplamış, kilise yazarları tarafından yalnızca büyük, bilgili bir adam değil, aynı zamanda dindarlığı ile de anılmıştır. Eusebius’a göre O, “hayatı boyunca kusursuz karakterli bir insandır”. Jerome ise, Kilise Yazarları Kataloğunda (c. 77), şunu bildirir: “Lucian, Kutsal Yazıların incelenmesinde o kadar zahmetliydi ki, kendi zamanında Kutsal Yazıların bazı kopyaları Lucian adıyla biliniyordu”. Lucian’ın Eski Ahit’in Septuagint tercümesini revizyonu genellikle Konstantinopolis’ten Antakya’ya kadar kiliselerde kullanılmıştır.¹⁰⁰

B- Ârâmîce Tercümesi: Targum

Tanah’ın Ârâmîce tercümesine verilen addır. Targum kelimesi, kesin olmamakla birlikte Hititçede olan “Tarkumai” (tercüme etmek, açıklamak) sözcüğünden gelmektedir. Targum’un günümüze kadar gelen ilk el yazması Ölü Deniz Yazmaları arasında keşfedilmiş ve M.Ö. II. yüzyıldan kalma oldukları belirlenmiştir. Targumlar Erets Yisrael’de (İsrail) ve Babil’de geliştirilmiştir. Galile Yahudi Ârâmîcesi’nde ve Babil edebî Ârâmîcesi’nde Yahudi Kutsal Kitabı’nın tercümeleri yapılmıştır. Babil Targumları İbrânîce orijinal metinden kelimesi kelimesine yapılmış bir edebî tercümeysen; Erets Yisrael’de yazılan Targumlar İbrânîce metinde olmayan yorumlar ihtiva eder ve açıklamalar şeklindedir. Targumlar, Yahudi Kutsal Kitabındaki kişi ve yerlerle ilgili açıklamalarda bulunur. Burada Tanrı’ya atfedilen antropomorfik tanımlamalar kabul edilmez.¹⁰¹

Tamamen Yahudi Kutsal Kitabını kapsayan Targumlar olduğu gibi, özellikle Tora ile ilgili yapılmış birçok Targum vardır. Onkelos, Erets Yisrael Targumları ve ikisinin karışımı olan Psödo-Yonatan Targumu buna örnek olarak verilebilir.¹⁰² Targumların sayısı çok olmakla birlikte önemli olan birkaç tanesini zikretmekle yetineceğiz:

¹⁰⁰ [https://www.biblicalcyclopedia.com/L/lucian-\(2\).html](https://www.biblicalcyclopedia.com/L/lucian-(2).html), 14.11.2020.

¹⁰¹ Besalel, *a.g.e.*, c. III, s. 723, 724.

¹⁰² Besalel, *a.g.e.*, c. III, s. 724.

a) Onkelos/Babil Targumu: Onkelos Targumu'nun aslı, Tevrat'ın halk tarafından anlaşılması için Ezra döneminde yapılan tercümeyle dayandırılır.¹⁰³ Yemen sinagoglarında umumî ibadet sırasında halen kullanılmaktadır. Orta Çağ'a ait yüzlerce el yazmasında bulunur.¹⁰⁴ En eski Targumlardan birisidir. Lehçesi temelde Filistin lehçesidir fakat birçok noktada Ârâmîce'ye uygundur. Onkelos Targumu'nun önemli sayıda kopyası korunmuştur.¹⁰⁵ Tevrat'ın Ârâmîce tercümeleri arasında en meşhuru olan Onkelos Targumu, bir mühtedi olan Onkelos tarafından yapılmıştır. Bu tercümenin Yahudi dinî yaşantısında önemli bir yeri vardır. Her cuma akşamı İbrânîce Tevrat'tan sonra bu tercümeden bir bölüm okumak gerekir.¹⁰⁶

b) Erets Yisrael Targumları: Parçalar halinde Kahire'deki Ben-Ezra Sinagogu'nun genizasında bulunmuştur.¹⁰⁷

c) Peygamberler Targumu: Peygamberlerin en tanınmış Targumu Rabbi Hillel'in öğrencisi Jonathan Ben Uzziel'e atfedilmiştir. Oldukça iyi bir tercüme sunmakla birlikte, tercümesinde birçok yorum bulunur. Onkelos Targumu gibi bu Targum'un da Babil'e taşındığı ve orada bir dereceye kadar kullanıldığı düşünülmektedir.¹⁰⁸

d) Ketuvim'e ait Targumlar: Daniel, Nehemya ve Ezra hariç, Ketuvim'i içerir.¹⁰⁹

e) Filistin Targumu: Yerusâlim Targumu olarak adlandırılmakla birlikte, dilsel ve köken olarak Filistin bölgesine ait bir targumdur.¹¹⁰

f) Sâmirî Targumu: Sâmirî Tevratı'nın Ârâmîce tercümesi olan bu targumun, IV. yüzyılda Markah adlı bir kişi tarafından yapıldığı kabul edilmektedir.¹¹¹

¹⁰³ Gürkan, *a.g.e.*, s. 144.

¹⁰⁴ Besalel, *a.g.e.*, c. III, s. 724.

¹⁰⁵ www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-bible/Targum, 24.12.2019.

¹⁰⁶ Baki Adam, *Tevrat, DİA*, c. 41, İstanbul, 2012, s. 42.

¹⁰⁷ Besalel, *a.g.e.*, c. III, s. 724.

¹⁰⁸ www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-bible/Targum, 24.12.2019.

¹⁰⁹ Wilhelm Bacher, *The Jewish Encyclopedia*, ed.: Isidore Singer, vol.: 12, New York and London, 1901-1906, s. 61.

¹¹⁰ Bacher, *a.g.e.*, s. 57-63.

¹¹¹ Mahmut Salihoğlu, *Sâmirîler, DİA*, c. 36, İstanbul, 2009, s. 80.

C- Süryânîce Tercümesi: Peşitta (II-III. yüzyıl)

Kutsal Kitabın Süryânîce tercümesine verilen isimdir. M.S. III. yüzyılın sonlarından itibaren Suriyeli Hristiyan kiliseler tarafından Kutsal Kitap olarak kabul edildi. Basit veya ortak anlamına gelen “Peşitta” adı ilk olarak 9. yüzyılda Süryânî Ortodoks Kilisesi’nin piskoposlarından biri olan Moses bar Kepha tarafından metnin ortak kullanımında olduğunu göstermek için kullanıldı. Peşitta daha sonra Yunan metin ilkelerine göre revize edilmiş olmasına rağmen, Eski Süryânîce’deki en eski bölümlerin Edessa’daki (bugünkü Şanlıurfa) Yahudi Hristiyanlar tarafından İbrânîce veya Ârâmîce metinlerden tercüme edildiği düşünülmektedir. Yeni Ahit Peşitta’nın en eski varyantları ise V. yüzyıla aittir.¹¹²

D- Gotça Tercümesi (IV.yüzyıl)

Gotların batı kolu olan Vizigotlar Roma eyaleti olan Datça’yı ele geçirdi ve bunun sonucunda Romalı tutsaklar sayesinde Vizigotlar Hristiyanlıkla tanıştılar. Romalı Hristiyan esir bir ailenin çocuğu olan Ulfilas (d. 311- ö. 382), Arius¹¹³ (d. 250- ö. 336) taraftarı bir piskopos tarafından Vizigotların başına getirildi. Ariusçuluğu benimseyen Vizigotlar diğer Cermen boylarının çoğuna Hristiyanlığı yaydılar. Hristiyanlığın Cermen boylarında yayılmasında etkili olan olay şüphesiz Ulfilas’ın, Kutsal Kitabı Got diline çevirmesidir. Bunun için Got alfabesi üreten Ulfilas birçok bakımdan Gotlara hizmet etti; Gotçayı icat ederek Kutsal Kitap’taki bütün kitapları Gotçaya çevirdi. Krallar kitabı sıklıkla savaşlardan bahsettiği için bu kitabı özellikle çevirmedi. Gotlar ise savaşa çok meyilliydi. Savaşmalarının kontrol altına alınması gerekmekteydi.¹¹⁴

E-Kıptîce (Koptça) Tercümesi

Antik Mısır’da ve günümüzde Kıptî halkın kullandığı dil olan Kutsal Kitabın Kıptîceye tercümesi M.S. II. yüzyıla kadar uzanıyor. Başlangıçta bazı misyonerler

¹¹² <https://www.britannica.com/topic/Peshitta>, 23.12.2019.

¹¹³ İskenderiyeli rahip ve bilgin Arius, teslis ile ilgili bir görüş ileri sürmüştür. Bu görüşe göre, Oğul’u Baba’ya bağlayıp, Oğul’a dolaylı olarak Tanrı denilebileceğini söylemiştir. Hristiyan topluluklar arasında büyük bir yankı uyandıran bu tartışmayı çözüme kavuşturmak için İmparator Konstantin İznik’te ilk genel konsili M.S. 325 yılında toplamıştır. Konsilde Baba ve Oğul’un tabiatı sorunu tartışılmış, konsil sonucunda her ikisinin de aynı cevheri taşıdığı kararına varılmıştır. İznik konsilinde alınan bu karar Hristiyan Credosu’na (iman ikrarı) dâhil edilmiş ve bunun sonucunda Arius aforoz edilmiştir. (Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, s. 23, 24).

¹¹⁴ Richard A. Todd, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 189, 190.

sözlü veya gayri resmî olarak, bazı pasajları Yunancadan Kıptîceye misyonerlik çalışmalarında kullanmak üzere tercüme ettiler.¹¹⁵ Hristiyanlığın Grekçe bilmeyen Mısırlılar arasında yayılması Kutsal Kitabın Kıptîceye çevrilmesini gerekli kıldı. Bu tercümelerin büyük ölçüde Grekçe Kutsal Kitabı temel aldığı düşünülebilir. Ayrıca Old Latin (Kutsal Kitabın eski Latince tercümesi) ile yakınlıklar sergiler. Kıptîce tercümeler hakkında kesin bir şey bilinmemekle birlikte bilinen en eski el yazmaları kesin olmamakla birlikte III. yüzyılın sonuna denk gelir.¹¹⁶ Kıptîce çeviriler çeşitli lehçelerde yapıldı. Bunlar; Bohairic, Fayumic, Sahidic ve Akhmimic lehçeleridir.¹¹⁷

F- Habeşçe Tercümesi

Etiyopya IV. ve V. yüzyıllarda Hristiyanlığa dönüştürülmüş ardından Kutsal Kitap Habeşçeye tercüme edilmiştir. En eski Kutsal Kitap kesin olmamakla birlikte Grekçe versiyonlara dayanıyordu. Bununla birlikte var olan en eski el yazmaları 13. yüzyıla aittir. 14. yüzyıldan kalma çoğu el yazması Arapça veya Kıptîce etkisi yansıtıyor gibi görünmekle birlikte bunların orijinal çeviriyi mi yoksa daha sonraki çevirileri mi temsil ettiği belli değildir.¹¹⁸

G- Ermenîce Tercümesi

Kutsal Kitabın Ermenîce tercümesi, V. yüzyılın ortalarında Mashdots olarak da bilinen St. Mesrob'un (d. 360- ö. 440) kiliseden ayrılmasını sağlayan milliyetçi bir hareketin ifadesidir. Geleneğe göre St. Mesrob¹¹⁹, ilk olarak Süryanîce Özdeyişler

¹¹⁵ <https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=157>, 26.01.2021.

¹¹⁶ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Origens-Hexapla>, 03.01.2020.

¹¹⁷ <https://www.newadvent.org/cathen/16078c.htm>, 26.01.2021.

¹¹⁸ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Origens-Hexapla>, 03.01.2020.

¹¹⁹ St. Mesrob, Daron ilinin Hatzeatz köyünde doğdu. İlk yıllarında hem Yunanca hem de Farsça öğrendi. Ermeni kraliyet sarayında görev yaptı. Daha sonra din adamlarının saflarına girmeye karar verdi. Bazı gençlerle birlikte M.S. 395 civarında Koghtn vilayetinde vaaz vermeye gittiği bu dönemde Ermeni halkının kendilerine ait bir alfabeye büyük bir ihtiyaç duyduğunu gördü. Bu yüzden Katolikos Sahag'a dilekçe verdi ve Kral Vramshabouh'un yardımını talep ettiler. Pek çok araştırma ve geziden sonra St. Mesrob, bir alfabenin iskeletini bulmayı başardı. Ancak Ermeni dilinin ihtiyacını karşılamadı. Geleneğe göre, St. Mesrob, Palu Köyü yakınlarındaki bir mağarada meditasyon yaparken "Tanrı'nın eli alfabeyi ateş harfleriyle yazdı" şeklinde bir vizyon gördü. Katolikos ve krala döndükten sonra büyük bir onur ve sevinçle karşılandı. Alfabenin keşfedilmesinden hemen sonra çevirmenler İncil'i tercüme etmek için çalıştılar. Ermenîce yazılmış ilk sözler Özdeyişler Kitabı'ndan alınmıştır: "Hikmet ve öğretimi bilmek; akıllıca kelimeleri algılamak" (Özdeyişler, 1/2). Ayrıca öğrencileri arasında ünlü tercümanlar Yeğişeh, Movses, Tavit ve Vartan'ın da bulunduğu yeni keşfedilen alfabeyi öğretmek için okullar açtılar. Alfabenin keşfinden sonra, St. Mesrob uzun yıllar edebî ve dinî eserleri tercüme edip yazdı. Paganizmin hâlâ var olduğu birçok vilayete gitti ve İncil'in ışığında Tanrı'nın sözünü halkın kendi dilinde duyurdu. Bu süre zarfında, aynı şekilde ilgili yerel dillere uygun alfabeler

kısmını tercüme etti. Bununla birlikte Ermenîce tercümenin el yazmaları Hexaplaric Septuagint'e¹²⁰ dayanmaktadır ancak bazı kısımlarında Peşitta (Kutsal Kitabın Süryânîce tercümesi) etkisini göstermektedir.¹²¹

H- Gürcüce Tercümesi

Ermeni geleneğe göre Kutsal Kitabın Gürcüce tercümesi St. Mesrob tarafından yapılmış fakat Gürcüce Eski Ahit'in en eski kısmı olan Mezmurların tercüme zamanı kesin olmamakla birlikte V. yüzyıldan daha erken değildir. Bazı el yazmaları Yunanca, bazıları ise Ermenîce yazılmıştır.¹²²

icat ettiği Gürcistan ve Kafkas Arnavutluğu'na davet edildi. St. Mesrob, onuruna bir katedralin inşa edildiği Vaspouragan eyaletindeki Oshagan'da gömüldü. St. Mesrob, Ermeni yazar ve şairler için ilham kaynağı oldu. Ermeni Kilisesi'nde kullanılan Ritüel Kitabı "Mashdots" adını taşır ve bu kitap ona ithaf edilmiştir. Daha sonraki bir tarihte derlenmiş olmasına rağmen, Mashdots'a atfedilen daha önceki bir kutsal antolojiye dayanmaktadır. (https://armenianchurch.us/essential_grid/st-mesrob-mashdotz/, 28.11.2020).

¹²⁰ Origen, Kutsal Kitabı altı katmana ayırmıştır. İlk sütunda İbrânîce metin, ikincisinde Yunanca transkripsiyon, üçüncü, dördüncü ve beşinci sütunda sırasıyla Aquila, Symmachus ve Septuagint çevirileri, altıncı sütunda ise Theodotion'un çevirisi paralel sütunlar şeklindedir. (Everett Ferguson, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 108).

¹²¹ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Origens-Hexapla>, 03.01.2020.

¹²² a.g.k., 03.01.2020.

III. BÖLÜM:

11-17. YÜZYIL ARASI YAPILAN KUTSAL KİTAP TERCÜMELERİ

A- Latince Tercümeler

1. Eski Latince Tercümesi (Old Latin, Vetus Latina veya Vetus Itala)

Hristiyanlık, İsa'dan sonraki ilk yüzyıllarda Roma İmparatorluğu'na yayıldıkça, Yeni Ahit'in Grekçesini veya Septuagint'i anlayamayanlar için Latince tercümelerini üretmek gerekli hâle geldi. İlk çeviriler, kendi toplulukları içinde kullanılmak üzere Hristiyanlar tarafından bireysel olarak yapıldı. Bunlar Eski Latince veya Vetus Latina olarak bilinir. IV. yüzyılın sonlarına doğru Papa I. Damasus, Jerome'dan İncil'in gözden geçirilmiş bir versiyonunu yazmasını istedi. Jerome'un Vulgata adlı tercümesinin temel Latince İncil olarak yerleşmesi uzun yıllar aldı. Bu arada Eski Latince versiyonları kullanılmaya devam etti. Bu tercümelerin bazıları İncil el yazmalarında, Kilise Babalarının yazılarında ve erken Hristiyan ayinlerinde korunmuştur. Bu metinler erken kilise tarihini ve İncil'in aktarımı açısından büyük önem taşımaktadır. Eski Latince çevirilerin çoğu artık var olmayan Grekçe el yazmalarından yapılmıştır. Bu belgelerin dili ve tarihi de erken Hristiyan topluluklarının sosyal geçmişi ve Kilise'nin yayılması hakkında bilgi sağlar.¹²³

Eski Latince tercümelerdeki kaba konuşma tarzı, bunların kültürlü seçkinler için değil, eğitimsiz kişiler için hazırlandıklarını açıkça ortaya koymaktadır.¹²⁴ Vetüs Latina'nın Yeni Ahit kısmının yaklaşık otuz sekiz el yazması ele geçirilirken, Eski Ahit metni yalnızca bölümler halinde hayatta kalmıştır.¹²⁵

2. Vulgata

Jerome, Latince Kutsal Kitap çevirisinde şöyle demiştir: “Rabbin bazı sözlerinin düzeltilmesi gerektiği ya da ilahî yoldan vahyedilmediğini söyleyecek kadar akılsız değilim; ama Latince el yazmaları aralarındaki farklılıklardan

¹²³ www.vetuslatina.org, 12.02.2021.

¹²⁴ <https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/bible/bible-general/vulgate>, 14.02.2021.

¹²⁵ <https://www.newadvent.org/cathen/15367a.htm>, 14.02.2021.

görüreceği gibi, bir sürü hata içeriyor. Amacım bu el yazmalarını özgün Grekçe metne uygun hâle getirmektir, beni acımasızca eleştirenler de biliyor ki bu Grekçe metinler de çeviridir.” (Jerome). Bu amaç doğrultusunda Jerome Kutsal Kitabı Latinceye tercüme etmiş ve “Vulgata Kutsal Kitabı” olarak bilinen bu çeviri Batı kilisesi tarafından resmî Latince tercüme olarak kabul edilmiştir. Papa I. Damasus, o zamanlar kullanılan Kutsal Kitabın Latince el yazmalarının sebep olduğu karışıklıkları gidermek için Kutsal Kitabın Latinceye çevrilmesini istemiştir. Jerome, İncilleri, Mezmurları ve Eski Ahit bölümlerini tercüme etmek için Septuagint ve orijinal Grekçe Yeni Ahit’ten yararlandı. Daha sonra Jerome, Eski Ahit’in Grekçe metinden değil de İbrânîce orijinal metinden tercümesinin yapılması gerektiği sonucuna varmıştır. Kendi yaptığı Latince çevirinin İbrânîce metne yakın olması için tercümeyi yeniden yapmıştır. 23 yıllık bir çalışmanın sonunda Jerome, Kutsal Kitabı Latinceye tercüme etmiştir. (382-405). Orta Çağ’da bu tercüme üzerinde hatalar bulunmuş ve bu hatalar düzeltilmiş, fakat üstünlüğü Trent Konsili’nde¹²⁶ (1545-1563) yeniden kabul edilmiştir.¹²⁷ Vulgata’ya Yahudilerin Apokrif kitapları da alınmıştır.¹²⁸

3. Desiderius Erasmus’un Tercümesi

Hollandalı hümanist Erasmus’un¹²⁹ (d. 1466?- ö. 1536) adını unutulmaz kılan ve en önemli başarısı olarak hatırlanan çalışması Grekçe Yeni Ahit’i ilk defa

¹²⁶ 1542’de Papa III. Paul tarafından toplanan bu konsilin ilk sekiz oturumu 1545’ten 1547’ye kadar Trente’de (İtalya) devam etmiştir. Dokuzdan on bire kadar olanları 1548’de Bologna’da (İtalya), on ikiden on altıya kadar olan oturumlar ise 1551-1552 yılları arasında Papa III. Jule tarafından Trente’de yapılmıştır. On yedi ve yirmi beşinci oturumlar ise Papa IV. Pie’nin başkanlığında 1562-1563 yılları arasında Trente’de yapılmıştır. Gelenek ve asli suç ve bu suçtan temizlenme, kutsal doktrin gibi dogmatik konulardaki kararlar Kilise Babaları tarafından formüle edilmiş, azizler kültü, ayin takdimesi ve sakramentlerle ilgili Katolik doktrini belirlenmiştir. (Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, s. 165). Ayrıca bu konsil, İncil’in Latince tercümesini doğru kabul etmiş ve Reformculara yönelik karşı bir reform özelliği taşımıştır. Aldığı kararlara rağmen Luther, Calvin ve diğer reformcuların sebep olduğu dinî bölünmeleri ortadan kaldıramamıştır. (Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 93, İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 4, Konya, 1991, s. 48, 50).

¹²⁷ Bruce A. Demarest, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran s. 198.

¹²⁸ Hikmet Tanyu, *Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmi İnceleme ve Tenkidi*, A.Ü.İ.F.D., c. 14, Ankara, 1966, s. 109, 110.

¹²⁹ Hollandalı bir düşünür olan Erasmus, Cambridge Üniversitesi’nde teoloji alanında profesörlük yapmıştır. Felsefe ile uğraşmış, özellikle ahlâkî meselelere çözüm bulmaya çalışmış ve çağdaşları üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. O, Katoliklerle aynı safta yer almadığı gibi Protestanları da desteklememiş, fakat kilise ve ruhban sınıfının suistimallerine yönelik eleştirilerinden dolayı Reform hareketini hızlandıran bir zemin hazırlamıştır. (Aras, *Protestanlık Tarihinde Calvinizm*, s. 42, 43).

matbaada basıp yayımlamasıdır. Bu çalışmanın ortaya çıkması için Erasmus'un, İncilleri Latinceye tercüme etmesi gerekti.¹³⁰ Tercüme yapmasını gerektiren sebeplerden birisi Hristiyanlığın kaynaklarının yeniden ortaya çıkarılması ve gerçek inancın hiçbir dogmayla karışmamış saf haliyle sunulmasıdır. Diğer bir sebep ise İsa'nın hayatının sadece Latince bilenler ve rahipler tarafından bilinmesi değil aynı zamanda halkın da bundan payını alması gerektiğini savunmasıydı.¹³¹ Erasmus bu düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir: “Keşke Kutsal Yazılar tüm dillere çevrilebilseydi. Böylece yalnız İskoçlar ve İrlandalılar değil, Türkler ve Araplar da onları okuyup anlayabilirdi. Çiftçi toprağı sürerken onları söylesin, dokumacı mekik sesleri arasında mırıldansın; yolcu, yolculuğun tekdüzeliğini onların öyküleriyle atsın istiyorum.” (D. Erasmus)¹³² Tercümenin yapılma sebeplerinden biri de Katolik Kilisesi'nin onayladığı Kutsal Kitap tercümesi olan Vulgata'nın da sonradan anlamını bulandıran pek çok değişikliğe maruz kaldığı ve filolojik açıdan tartışmalı olduğudur. Oysa gerçek, her türlü hatadan arınmış olmalıdır. Bu doğrultuda Erasmus Kutsal Kitabı Latinceye tercüme etmek, özgün metinden sapmaları ve daha özgür tercüme edilen kısımları ayrı bir açıklamada eleştirel bir tutumla ortaya koymak için çalışmalara başlamıştır.¹³³

İlk önce Jerome'un Vulgata tercümesinin anlamında meydana gelen değişiklikleri düzeltmesi gerekliydi. Çünkü bu değişiklikler Jerome'un özgün tercümelerini yansıtmıyordu. Öncelikle Vulgata'yı yeniden Jerome'un tercüme ettiği gibi orijinal hâle getirebilmesi için bu tercümeyle temel teşkil eden Yunanca metinleri tamamen anlaması gerekiyordu. Bu sebepten Yunanca öğrenmesi gerekiyordu. Bu çalışma için Grekçe yazılmış İncil ve ilahî metinlerini aramaya başladı. Aynı zamanda İbrânîce de öğrenmeye başladı fakat kendi ifadesiyle dilin garipliği ve yaşamın kısalığı sebebiyle bundan vazgeçti. Uzun çalışmalar sonucunda Kutsal Kitap 1516'da Latince ve Yunanca olarak Basel'de Froben Yayınevi'nde basıldı. İlk başta “Novum Instrumentum” adıyla basılan tercümede Erasmus'un açıklayıcı notları

¹³⁰ James McConica, *Düşüncenin Ustaları Erasmus*, trc: Cemal Atila, 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, Akdeniz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 49, 50.

¹³¹ Stefan Zweig, *Rotterdamlı Erasmus Zaferi ve Trajedisi*, trc: Ahmet Cemal, 9. Baskı, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 87, 88.

¹³² Philip McNair, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 367.

¹³³ Zweig, *a.g.e.*, trc: Ahmet Cemal, s. 88.

Yunanca metinden ve onun paralelindeki Latince tercümeden ayrı basıldı. Daha sonra buna açıklayıcı notlar da eklendi. Bu çalışmanın birden fazla baskısı yapıldı.¹³⁴ Çalışma iki bölümden oluşuyordu: İlk bölümde yan yana Yunanca ve Latince metinlerin bulunduğu iki paralel sütun bulunurken, ikinci bölümde belirli kelimelerin veya kelime öbeklerinin çevirileri için bir yorum ve alternatif öneriler bulunmaktaydı.¹³⁵

Erasmus, Kutsal Kitap tercümesini Papa'ya ithaf etmiş, kendisi de bir hümanist olan Papa X. Leo (d. 1475- ö. 1521) Erasmus'a yazdığı mektupta bu yapıtı övmüş ve çok sevindiğini belirtmiştir.¹³⁶ Erasmus'un 1519 tarihli Latince baskısı Luther'in (d. 1483- ö. 1546) Almanca tercümesinde temel kaynak olmuş, Robert Estienne'nin Yunanca İncili'nin baskısı vasıtasıyla Erasmus'un bu çalışması Theodore Beza'nın¹³⁷ (d. 1519- ö. 1605) Yunanca İncili'ni etkilemiştir.¹³⁸

4. Santes Pagninus'un Latince Tercümesi

Santes Pagninus'un¹³⁹ (d. 1470- ö. 1536) İncil'i Latinceye tercümesi, Kutsal Kitabın IV. yüzyıldaki Jerome'un Vulgata tercümesinden bu yana orijinal İbrânîce ve Grekçeden yaptığı ilk tam tercümesidir. 1528'de Lyon'da yayımlanan çeviri Latin Vulgata'nın orijinal İbrânîce ve Yunancadan ne kadar saptığını gösterdi. Bu basım aynı zamanda metnin numaralı pasajlara ayrıldığı en eski basımdı. Ancak Pagninus'un pasaj bölümleri daha sonraki İncil çevirmenleri tarafından kabul edilmedi.¹⁴⁰

¹³⁴ McConica, *a.g.e.*, trc: Cemal Atila, s. 58, 60, 65, 68, 69.

¹³⁵ <https://www.bl.uk/collection-items/erasmus-novum-testamentum-omne>, 07.03.2020.

¹³⁶ Zweig, *a.g.e.*, trc: Ahmet Cemal, s. 88.

¹³⁷ Theodore Beza, Calvin'den sonra Calvinci Protestanların önderi haline gelmiş, hukuk eğitimi almış ve ayrıca şairdir. Lozan Üniversitesi'nde Grekçe profesörü olarak görev yapmış, 1559 yılında Cenevre Akademisi'nin ilk rektörü olmuştur. Kutsal Kitabı Latince ve Grekçeye yeniden tercüme etmiştir. Yaptığı bu çeviri Cenevre İncili ve King James İncili'nin tercüme edilmesine kaynaklık etmiştir. Ayrıca Clément Marot'un başladığı Mezmurlar'ın tercümesini de tamamlamıştır. Calvin'in biyografisini de yazan Beza sayesinde Cenevre kenti Calvinci Protestanlığın merkezi haline gelmiştir. (Robert V. Schnucker, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 384).

¹³⁸ McConica, *a.g.e.*, trc: Cemal Atila, s. 70.

¹³⁹ İtalyan yazar ve çevirmen olan Pagninus'un Latince tercümesi son derece gerçekçiydi. Kullandığı kaba üsluba rağmen İncil'i birkaç kez yeniden basıldı. Tercümesi Vulgata'dan daha doğrudu, dolayısıyla İbrânîce ve Yunanca konusunda yardıma ihtiyaç duyan diğer Kutsal Kitap çevirmenlerine büyük ölçüde yardım etti. (<https://www.britannica.com/biography/Santes-Pagninus>, 17.11.2020).

¹⁴⁰ <https://hbu.edu/museums/dunham-bible-museum/tour-of-the-museum/past-exhibits/from-geneva-the-first-english-study-bible/>, 05.06.2020.

5. Theodore Beza'nın Latince Tercümesi

Yeni Ahit'in Yunanca metninin birkaç basımını yayımlayan Theodore Beza'nın daha etkili çalışması Latince tercümesidir. Onun bu tercümesi Cenevre İncil'i ve Kral James İncil'inin çevirmenleri tarafından yaygın olarak kullanıldı. Beza, hayatı boyunca Latin İncil'inin birkaç basımını yayımladı ve ölümünden sonra da yayımlanmaya devam edildi.¹⁴¹ İlk defa ise 1556'da yayımlandı.

Theodore Beza, 1550 tarihli Grekçe Yeni Ahit'in yayıncısı olan Henri Estienne (d. 1528- ö. 1598) ve babası Robert Estienne (d. 1503- ö. 1559) tarafından toplanan metinsel varyantları kullandı. Metin ayrıca Peşitta ve Lyons'ta keşfettiği Codex Bezae'den¹⁴² okumaları da içeriyor. İlk sütun Beza tarafından düzenlenen Yunanca metindir; ikincisi ise onun Latinceye tercümesi; üçüncüsü de Vulgata sürümüdür. İncil metninin altında Beza'nın yorumlamaları için gerekçe sayılan ek açıklamalar bulunmaktadır.¹⁴³

B- İngilizce Tercümeler

1. Reform Öncesi Tercümeler

1.1. Eski İngilizce Tercümeler

Reform öncesi dönemde tam anlamıyla bir Anglo-Saxson İncil, hatta Yeni Ahit bile yoktu. Bu dönemin çevirileri satır arasına yazılmış dipnotlar ve kelime kelime çeviri şeklinde olmuştur. Eski Ahit'in öyküsel pasajlarının tercümeleri Aelfric'in vaazlarında ortaya çıkmıştır. O, Yaratılış 1-35 ve önemli eksiklikler ile Çıkış 1- Yeşu 11'in tercümesini yapmıştır. Bunlar aynı zamanda çok sayıda alıntı içermiştir.¹⁴⁴

¹⁴¹ a.g.k., 05.06.2020.

¹⁴² Cambridge'de bulunan Codex Bezae V. yüzyıldan kalmadır ve kitapçıklarının çoğuyla Habercilerin İşleri, Grekçe ve Latince olarak karşılıklı sayfalara yazılmıştır. (Larry W. Hurtado, *Hristiyanlık Tarihi.*, trc: Sel, Kınran, s. 134).

¹⁴³ https://library.dts.edu/Pages/TL/Special/sc_bibles.shtml, 05.06.2020.

¹⁴⁴ F.L.Cross, E.A. Livingstone, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, 2. Baskı, Oxford University Press, ABD (New York), 1974, s. 169.

1.2- John Wycliffe'in Tercümesi

Papalığa ve Roma Katolik Kilisesi'nin hatalarına karşı konuşan Oxford Üniversitesi profesörü ve teolog olan John Wycliffe¹⁴⁵ (d. 1330 ö. 1384), İngiliz halkının kendi dillerinde anlayabilecekleri bir İncil'e ihtiyaç duyduğuna inanıyordu. Bu görüşü doğrultusunda 1380'de Yeni Ahit'in ilk İngilizce tercümesini tamamladı. İki yıl sonra da Kutsal Kitabın tamamı tamamlandı. Matbaanın icadından yaklaşık altmış yıl önce, Wycliffe İncil'i yayımlandı ve elle kopyalandı. Wycliffe İncil'in ilk baskısı Latin Vulgata'nın Orta İngilizceye¹⁴⁶ kelime kelime tercümesi idi. Tercüme Latinceyi o kadar yakından takip etti ki, İngilizcede anlam genellikle belirsizdi. Kutsal Kitabın yayımlanmasından altı yıl sonra (ve Wycliffe'nin ölümünden dört yıl sonra) takipçisi John Purvey (d. 1354) İngilizcede daha okunabilir bir düzeltme yaptı. Bu İncil, William Tyndale'ın (d. 1490-94- ö. 1536) yaklaşık 150 yıl sonra yapacağı tercümesine kadar baskın İngiliz İncil'iydi.¹⁴⁷

Katolik Kilisesi Wycliffe İncil'ini kınadı. Okurken yakalanan herkes ağır para cezasına çarptırıldı. Wycliffe'in bazı taraftarları, boyunlarına asılan Wycliffe İncil'i ile yakıldı. Tüm bu yasaklara rağmen, insanların Wycliffe İncil'i okumakla daha fazla ilgilendikleri görülmüştür. İngilizler Kutsal Kitap'la daha fazla ilgilenmekle kalmadı, aynı zamanda okuma ve yazma istekleri de arttı. Constance Konseyi'nde (1414-1418), Wycliffe'in yazıları kınandı ve kemikleri mezardan çıkarılıp yakıldı.

¹⁴⁵ Wycliffe "De Dominio Divino" adlı eserinde İsa'nın öğretilerini ve yaşamını temel aldığını iddia eden kilisenin zenginleşmesini eleştirmiş ve eserin temelinde egemenliği koymuştur. Vaaz yoluyla insanlara kilise hakkındaki gerçekleri anlatması ve İsa'nın yaşamını hayatında benimsemesi halk tarafından ilgi ile dinlenmesini sağlamıştır. Wycliffe, İncil'i dönemin şartlarına göre değerlendirmiş, İsa'nın fakir ve alçakgönüllü olduğunu, bu yüzden de kilisenin fakir olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre kilisenin başı sadece İsa olmakla birlikte, Papa ise Deccal'in ta kendisiydi. İncil'i İngilizceye çevirerek insanların hakikati öğrenmelerini ve kilisenin batıl inançlarından kurtulmalarını sağlamak için çalışmıştır. İngilizce İncil çevirisinin basımının ve çoğaltılmasının maliyetli olması sebebiyle, İncil'i halka Wycliffe'in "fakir rahipleri" vaaz yoluyla anlatmışlardır. İncil'i halka anlatmak konusunda kendisi de yoğun çaba harcayan Wycliffe, kilisenin büyük tepkisini çekmiştir. Halk, İncil'i okumaya başlamış ve kiliseye karşı tepki göstermiştir. Vefatından iki yıl önce Oxford'dan sürülmüş ve kilise tarafından toplanan bir konsey sonucu heretik (sapkın) ilan edilmiştir. Eserleri yasaklanan ve yakılan Wycliffe, hapis ve ölüm cezası almamış fakat sürgün edilmiştir. (Banu Çetin Ünal, *Avrupa'nın Felaketler Yüzylında Bir Devrimci Olarak John Wycliffe'in Etkisi*, Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, c. 2, sayı: 1, 2019, s. 80-91).

¹⁴⁶ Orta İngilizce dili, İngiltere'de yaklaşık 1100-1500 yılları arasında konuşulan ve yazılan bir dildir. Eski İngiliz dilinin torunu ve Modern İngilizcenin atasıdır. (<https://www.britannica.com/topic/Middle-English-language>, 18.03.2021).

¹⁴⁷ <https://www.gotquestions.org/Wycliffe-Bible.html>, 03.06.2020.

Wycliffe, öğretisinin etkisi ve İncil'i yerel dile tercüme etmesi sebebiyle, sık sık "Reformun Sabah Yıldızı" olarak anılır.¹⁴⁸

2. Reform ve Sonrası Tercümelemler

2.1. William Tyndale Tercümesi

Eski Ahit ve Yeni Ahit'in bir kısmını kapsayan ilk İngilizce Kutsal Kitabı William Tyndale yayımladı. İngilizce Kutsal Kitap tercümesiyle meşhur olan Tyndale'a, Eski Ahit'in ilk beş bölümünün tercümesinde Miles Coverdale¹⁴⁹ (d. 1488 ?- ö. 1569) yardım etmiştir. Tyndale tercüme hakkında şunları söylemiştir: "Eğer Tanrı bana uzun ömür verirse, çok geçmeden, saban süren bir çocuğun Kutsal Yazılar hakkında sizden daha fazla şey öğrenmesini sağlayacağım." (Tyndale) Bu sözyle Tyndale hayatı boyunca bu çalışmayı vazife edinmiştir. Piskoposlar 1408'den itibaren İngilizce Kutsal Kitabı yasaklamışlardı. John Wycliffe'in tercümesi sadece Vulgata'dan yapıldığı ve hatalar içerdiği için, Tyndale tercümesini yaparken Grekçe ve İbrânice metinlerden yararlanmıştı. Londra Piskoposu Cuthbert Tunstall'ın (d. 1474- ö. 1559) desteğini almayı umuyordu fakat piskoposlar Kutsal Kitap çalışmalarını desteklemek yerine Lutherci fikirlerin yayılmasını engellemeye çaba harcıyorlardı. Bunun üzerine Tyndale, Humphrey Monmouth gibi bazı Londralı tüccarların desteğini sağladı.¹⁵⁰

İngiltere'nin Kutsal Kitap tercümesini yapmak için güvenli bir yer olmadığını anlayan Tyndale, bir daha dönmek üzere Avrupa'ya gitti. 1525 yılının başlarında tercümesi baskıya hazırды. İngilizce Kutsal Kitabı yayımlama sırasında gemi kazası geçirdi, el yazmalarını yitirdi, gizli ajanlar tarafından izlendi, dostlarının ihanetine uğradı ve tercümelemleri izinsiz olarak başkaları tarafından yayımlandı. Köln'de

¹⁴⁸ a.g.k., 03.06.2020.

¹⁴⁹ İngiliz piskopos ve Kutsal Kitap tercümanı olan Coverdale, Augustinian rahibi ve aynı zamanda Lutherci görüşleri benimseyen bir din adamıydı. İncil araştırmalarıyla meşgul oldu ve vaazlar vermeye başladı. İncil'i tercüme etti ve daha sonra İngiltere'ye dönerek Reform davasını üstlendi. Büyük İncil'i düzenledi. (1539). 1540 yılında İngiltere Kralı VIII. Henry'nin (d. 1491-ö. 1547) dinî politikaları onu kaçmaya zorladı ve Strasbourg'a (Fransa) yerleşti. Kral VIII. Henry'nin ölümünden sonra İngiltere'ye döndü. Protestan dinî çizgisini destekledi ve Exeter (İngiltere) piskoposu oldu. (1551). Roma Katolik Kraliçesi I. Mary'nin (d. 1516- ö. 1558) yönetimi zamanında piskoposluğunu kaybetti. Danimarka'nın aracılığıyla yanmaktan kurtuldu. 1559'a kadar İngiltere dışında yaşayan Coverdale, 1559'da İngiltere'ye döndü. (<https://www.britannica.com/biography/Miles-Coverdale>, 19.11.2020).

¹⁵⁰ Tony Lane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 399, 400.

tutuklanmaktan son anda kurtuldu, 1525 yılının sonlarında ise Worms'ta tercümesinin basıldığını gördü. Tyndale'ın tercümesi çok etkin olduğu için kendisine “İngilizce Kutsal Kitabın Babası” unvanı verildi. Bu yüzyıla kadar yapılan İngilizce İncil tercümelerinin neredeyse tamamı Tyndale tercümesinin yenilenmiş baskısıdır. Kullandığı kelimelerin yaklaşık yüzde doksanı King James tercümesine, yaklaşık yüzde yetmiş beşi de Yeni Standart Çeviriye (Revised Standart Version) aktarıldı. Ayrıca Eski Ahit'in ilk beş bölümünün yanı sıra diğer bazı bölümlerini de çevirdi. 1535'te ihanete uğrayıp Brüksel civarlarında tutuklanınca Eski Ahit'in tercümesini tamamlayamadı. 1536 yılında ise boğularak öldürüldü ve yakıldı.¹⁵¹

2.2. Miles Coverdale'in Tercümesi

Miles Coverdale'in adını taşıyan “Coverdale Bible” Eski ve Yeni Ahit'in tamamını içeren, basılmış ilk İngilizce İncil tercümesidir. Coverdale, tercüme için Tyndale İncil'inin Yeni Ahit kısmını kullandı ve Tyndale'ın Eski Ahit ve Apokrifa üzerindeki çalışmalarını bitirdi. İbrânîce orijinal metinden tercüme etmek yerine, Luther'in Almanca çevirisini, Ulrich Zwingli'nin Zürih İncil'ini ve Latin Vulgata'yı Eski Ahit tercümesinin temeli olarak kullandı.¹⁵²

Coverdale Bible'nin ilk baskısı İngiltere dışında yayımlandı. 1535 yılında Antwerp'te basıldıktan sonra, 1537'de Londra'da iki baskısı yapıldı. Eski ve Yeni Ahit'in yanı sıra Apokrifa'yı da içeren Coverdale Bible, İngiltere Kralı VIII. Henry'e¹⁵³ adandı. Coverdale Bible metni iki sütun halinde basıldı ve sayfalara açıkça yerleştirildi. Gezinmeyi kolaylaştırmak için her sayfanın üstünde birkaç kenar notu, bölüm başlığı ve kitap başlığı içermiş ve ayrıca cilt boyunca 150'den fazla resme sahip olmuştur. Başlık sayfası Hans Holbein (d. 1497-98- ö. 1543) tarafından tasarlanmıştır.¹⁵⁴

¹⁵¹ *a.g.e.*, s. 400.

¹⁵² <https://www.gotquestions.org/Coverdale-Bible.html>, 27.05.2020.

¹⁵³ Kral VIII. Henry döneminde İngiltere Katolik Kilisesi'nden ayrılmış ve Anglikan Kilisesi kurulmuştur. (Erbaş, *a.g.e.*, s. 98).

¹⁵⁴ <https://www.bl.uk/collection-items/coverdale-bible>, 27.05.2020.

2.3. Thomas Matthew'in Tercümesi (Matthew Bible)

Matthew İncil, İncil kitaplarının İngilizceye tercümelerinin erken bir derlemesiydi. Bir İngiliz olan John Rogers¹⁵⁵ (d. 1500- ö. 1555) hem kimliğini korumak hem de William Tyndale'ın projeye katılımını gizlemek için “Thomas Matthew” takma adını kullandı. Çünkü o zaman, İngiltere’de İncil’i İngilizceye tercüme etmek yasa dışıydı. Buna rağmen Matthew İncil 1537’de John Rogers tarafından yayımlandı. Matthew İncil’in Yeni Ahit bölümünün tamamı ve Eski Ahit’in çoğu Tyndale İncil’inden olmakla birlikte, Eski Ahit’in geri kalanı ve Apokrifa’nın çoğu Miles Coverdale’in eseri idi. John “Menaşşe’nin Duası” kısmını ise kendisi tercüme etti. Matthew İncil Tyndale versiyonuna çok bağlı olduğundan genellikle “Matthew-Tyndale İncil’i” olarak adlandırılır. Matthew İncil 1549’da ikinci bir baskıdan geçti. Bu ikinci baskıyı Edmund Becke denetlediği için bu sürümüne “Becke Sürümü” denir. Matthew İncil’in son baskısı 1551’de yapıldı ve yayımlanmasından iki yıl sonra İngiltere Kralı VIII. Henry, Matthew İncil’e çok benzeyen Büyük İncil’in tercümesini onayladı. Büyük İncil tamamlanana kadar Matthew İncil’in kullanılmasına izin verdi.¹⁵⁶

1553’te Mary Tudor İngiltere’nin kraliçesi oldu. Katolikti ve İngiltere’yi Katolikliğe geri döndürmeye kararlıydı. Kraliçe Mary, John Rogers’ı tutuklattı ve Newgate Hapishanesi’nde hapsedti. 1555’te hapishaneden çıkarıldı ve öldürüldü.¹⁵⁷

¹⁵⁵ İngiliz reformcu ve tercüman olan John Rogers, 1526 yılında Cambridge Üniversitesi’nden mezun oldu. Rektörlük yaptı ve bir süre sonra Antwerp’te İngiliz tüccarların papazı oldu. William Tyndale orada, Protestanlık için Roma Katolikliğini terk etmesi yönünde onu etkiledi. Tyndale 1536 yılında idam edildikten sonra Rogers, Tyndale’ın Eski Ahit çevirisini, başka bir İngiliz bilgin Miles Coverdale’in tercümesinden kalan kitaplarla birleştirdi ve Tyndale’ın Yeni Ahit’ini (1526) ekledi. Coverdale’in Apokrifa çevirisini de içeren tam İncil’in bu versiyonu ilk olarak 1537’de “Thomas Matthew” adıyla Antwerp’te basıldı. Rogers’ın baskısı kısa bir süre sonra İngiltere’de basıldı. Rogers’ın gerçek çeviriyle pek ilgisi olmasa da, yapmış olduğu bu çalışma İncil’in ilk İngilizce yorumunu oluşturan notlar ve değerli önsözler sağladı. Onun çalışmaları Büyük İncil (1539), Piskoposlar İncili (1568) ve Kral James İncili’nin (1611) temelini oluşturdu. Rogers, Wittenberg’teki bir Protestan grubuna hizmet ettiği Almanya’dan 1548’de İngiltere’ye döndü ve Alman Reformcu Philipp Melanchthon’un “Augsburg Geçici Düşünceleri” kitabının bir çevirisini yayımladı. Kısa süre sonra teoloji hocası olan Rogers, 1553’te tahta çıkan Roma Katolik Kraliçesi I. Mary zamanında Katolik karşıtı bir vaaz verdi ve hemen ev hapsine alındı. Ocak 1554’te Londra Piskoposu onu bir yıl hapis cezasına çarptırıldığı Newgate’e gönderdi. 1555’te sapkın ilân edildi ve yakılarak öldürüldü. (<https://www.britannica.com/biography/John-Rogers-English-religious-reformer>, 16.11.2020).

¹⁵⁶ <https://www.gotquestions.org/Matthew-Bible.html>, 03.06.2020.

¹⁵⁷ a.g.k., 03.06.2020.

2.4. Büyük İncil (Great Bible)

“Cromwell İncil”, “Whitchurch İncil” ve “Zincirli İncil” olarak bilinen Büyük İncil, 1539 yılında İngiltere’de yayımlandı. Büyük İncil’in yayımlanmasına kadar geçen süre zarfında İngiltere’de İngilizce İncil’in yazılması ve dağıtılması yasa dışıydı. Bu bakımdan Büyük İncil, İncil’in İngilizceye ilk yetkili (onaylanan) çevirisi olmuştur. İngiltere Kralı VIII. Henry, İngiltere’de kilise hizmetleri esnasında yerel dilde yüksek sesle okunabilecek bir İncil olması için Büyük İncil’in oluşturulmasına izin verdi.¹⁵⁸ Kraliyet sekreteri ve dini konularda başkan yardımcısı olan Thomas Cromwell¹⁵⁹ (d. 1485-ö. 1540) tarafından sipariş edilen çalışma, Canterbury Başpiskoposu Thomas Cranmer (d. 1489– ö. 1556) tarafından da onaylandı.¹⁶⁰

1541 yılının sonunda Büyük İncil’in yedi basımı yapıldı. Thomas Cranmer önsözünü ikinci baskıya yazdı. Büyük İncil, büyük boyutu sebebiyle “büyük” olarak adlandırıldı. On dört inçten daha uzun olan Büyük İncil’in kürsü İncil’i olması amaçlanmıştır ve kaldırılmasını önlemek için kilisede bir şeylere zincirlenmiştir. Bu nedenle “Zincirli İncil”, ayrıca Büyük İncil’in yazıcısı Edward Whitchurch olduğu için “Whitchurch İncil” olarak da anılmıştır. Büyük İncil’in sadece kiliselerde tutulmasına izin verilmiş, kişisel çalışmalar için eve götürülememiştir. İngiltere’de Kutsal Kitabın ilk yasal İngilizce çevirisi olmasıyla önemli bir yere sahiptir.¹⁶¹

Büyük İncil’in çoğunluğu William Tyndale’ın “Tyndale İncil”ine dayanmaktadır. Tyndale ölümü sebebiyle Eski Ahit’in tercüme edemediği kısımlarını Miles Coverdale tercüme etti.¹⁶² Bu çalışma ayrıca Sebastian Münster’in (d. 1488-ö. 1552) Latince Eski Ahit’ini Erasmus’un Yunanca Yeni Ahit’ini ve Complutensian Polyglot’a dayanan düzeltmelerle birlikte “Matthew İncil”in revizyonunu da içeriyordu.¹⁶³ Bu yüzden, 1537’de John Rogers tarafından yayımlanan “Matthew

¹⁵⁸ <https://www.gotquestions.org/Great-Bible.html>, 25.05.2020.

¹⁵⁹ İngiltere Kralı VIII. Henry döneminde başpiskopos olarak görev yapmıştır. (Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 146).

¹⁶⁰ <https://www.smu.edu/Bridwell/SpecialCollectionsandArchives/Exhibitions/Harrison2017/EnglishBibles/00006>, 25.05.2020.

¹⁶¹ <https://www.gotquestions.org/Great-Bible.html>, 25.05.2020.

¹⁶² *a.g.k.*, 25.05.2020.

¹⁶³ <https://www.smu.edu/Bridwell/SpecialCollectionsandArchives/Exhibitions/Harrison2017/EnglishBibles/00006>, 25.05.2020.

İncil'e benzerdi. Büyük İncil, Piskoposalar İncil'i de dâhil olmak üzere İncil'in İngilizce çevirileri üzerinde güçlü bir etkiye sahip oldu.¹⁶⁴

2.5. Cenevre Kutsal Kitabı (Geneva Bible)

1553'te İngiltere'nin yeni kraliçesi olan Mary Tudor (I. Mary) İngiltere'de Protestan etkilerini ortadan kaldırmaya ve Roma Katolikliğini resmî din olarak restore etmeye karar verdi. Onun yönetimi altında Protestanlara, "Marian Zulmü" olarak bilinen birçok zulüm yapıldı. Bu zulümlerden dolayı Kraliçe I. Mary'e "Kanlı Mary" adı verildi. Bu dönemde 300'den fazla Protestan yakıldı ve birçoğu Roma Katolikliğini desteklemediği için başka ülkelere kaçtı. Bu süre zarfında birkaç İngiliz Protestan lideri de İsviçre'nin Cenevre kentine kaçtı. Bunlar arasında Miles Coverdale, John Foxe, Thomas Sampson ve William Whittingham vardı. John Calvin¹⁶⁵ (d. 1509- ö. 1564) ve İskoç Reformcu John Knox'un (d. 1514-ö. 1572) desteğiyle bu İngiliz reformcular İngilizce bir İncil yayımlamaya karar verdiler. William Tyndale (Tyandale Bible) ve Miles Coverdale (Great Bible) gibi daha önceki İngilizce İnciller üzerine inşa edilen Cenevre İncil, Eski Ahit'in tümünün doğrudan İbrânîce el yazmalarından tercüme edildiği ilk İngilizce çeviriydi. Tercüme çalışmalarının çoğu William Whittingham tarafından yapıldı.¹⁶⁶ Calvin'in yanı sıra Theodor Beza'nın da fikirlerinden etkilenen Cenevre İncil, William Whittingham tarafından yayımlandı.¹⁶⁷

1557'de İngilizce Yeni Ahit kısmı, 1560'da hem Yeni Ahit hem de Eski Ahit'in yanı sıra önemli çeviri notları da içeren Cenevre İncil İsviçre'de yayımlandı.

¹⁶⁴ <https://www.gotquestions.org/Great-Bible.html>, 25.05.2020.

¹⁶⁵ Fransız reformcu, teolog ve devlet adamı olan John Calvin'e göre Kutsal Kitap ilahî bir karaktere sahip olup kutsaldır. Calvin, Kutsal Kitabın Oğul'un ilhamı ve Tanrı'nın insanlara tavsiyelerini içerdiğini, Tanrı ve O'nun toplumu arasındaki anlaşma olduğunu ve yanılmazlığını dile getirmiştir. Kutsal Kitaba kesin bir bağlılık duyan Calvin, kilisenin asıl görevinin Kutsal Kitap'tan ilham alınarak halk arasında imanın yerleştirilmesi noktasında yardımcı olmasıdır. Ayrıca Calvin, herkesin Kutsal Kitabı rahatlıkla okuyup anlayabileceğini savunmuştur. Kutsal Yazıları gerçek dinin kaynağı olarak kabul etmiş, kilise hakkındaki fikirlerini de "görünen kilise" kavramıyla açıklamıştır. Kiliseyi "görünmeyen manevi bir birlik" olarak gören Luther'in aksine Calvin, görünen bir kilisenin kurulabileceği düşünmüş ve bu doğrultuda Cenevre Kilisesi'ni kurmuştur. Ona göre kilise, doğru imanın yaşandığı, Tanrı'nın sözünün dinlendiği, tüm dünyada inananlar birliğinin oluşturulduğu, sakramentlerin doğru bir şekilde uygulandığı ve gerçek dinin yaşandığı yerdir. Katolik Kilisesi'ni bu özellikleri taşımadığından dolayı eleştirmiştir. (Aras, *Protestanlık Tarihinde Kalvinizm.*, s. 101,102, 111, 113).

¹⁶⁶ <https://www.gotquestions.org/Geneva-Bible.html>, 18.05.2020.

¹⁶⁷ Cross ve Livingstone, *a.g.e.*, s. 170.

Bu yeni İngilizce Kutsal Kitap Kraliçe I. Mary'nin ölümünden sonra 1558'de İngiltere Kraliçesi olarak taçlandırılan Kraliçe I. Elizabeth'e¹⁶⁸ (d. 1533- ö. 1603) ithaf edildi. Kraliçe I. Elizabeth döneminde Protestanlara yapılan zulümler durdu ve yeni kraliçe İngiltere'yi Protestanlığa doğru yönlendirmeye başladı. Bu durum İngiltere'de Cenevre İncil'in yayımlanmasına neden oldu. Toplamda 150'den fazla sürüm yayımlandı ve 1644'te yayımlanan sürüm son sürüm oldu. Cenevre İncil 16. yüzyılda İngiliz Protestan Reformcuları tarafından kullanılan birincil İngiliz İncili idi. William Shakespeare, John Milton, John Knox ve John Bunyan bu İncil'i kullanmışlardır. Cenevre İncil'indeki ek açıklamalar veya notlar belirgin olarak Calvinist ve Püriten¹⁶⁹ düşünceler içeriyordu. Cenevre İncil'indeki Protestan Reformcular tarafından yazılan bazı notlar Roma Katolik Kilisesi için tehdit olarak görülmüştür.¹⁷⁰

İncil'in en eski örneklerinden biri olarak kabul edilen Cenevre İncil, ayrıntılı notlar, pasajların çapraz referans edilmesine olanak veren İncil ifadeleri ve kitap tanıtları, haritalar ve gravürler içeriyordu. En az üç farklı boyutta basılmış ve en düşük ücretli çalışanların bile satın alabildiği makul fiyatlı bir çalışmadır.¹⁷¹

Cenevre İncil, İngilizce İnciller içerisinde birkaç ilk içeriyordu:

¹⁶⁸ Kraliçe I. Elizabeth başlangıçta Protestanlığı desteklemiş ve Cenevre İncili'nin kullanılmasına ve okunmasına izin vermiştir. Fakat bu durum İngiltere'deki Katolik piskoposların Kraliçe I. Elizabeth'in otoritesine saldırmasına sebep olmuştur. Kraliçe bunun önüne geçmek için piskoposlardan oluşan bir grubun Kutsal Kitabı tercüme etmesine izin vermiştir. Bu doğrultuda Piskoposlar İncili adını alan tercüme ortaya çıkmıştır. (James Atkinson, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 392).

¹⁶⁹ Püritenlik, 16. ve 17. yüzyılların sonlarında İngiltere Kilisesi'ni, Püritenlerin iddia ettiği Roma Katolik "papazlığı" kalıntılarından "arındırmaya" çalışan bir dinî reform hareketidir. Püritenler, 17. yüzyılda yaşam tarzları hakkında bilgi veren ahlâkî ve dinsel bir samimiyet ruhuyla dikkat çektiler ve bu yaşam tarzlarını tüm ulus için model haline getirmek amacı taşıdılar. Bunu gerçekleştirmek için bir kilise reformu yapmaya çabaladılar. Ülkeyi dönüştürme çabaları, Püriten yaşam tarzının çalışma modelleri olarak hem İngiltere'de iç savaşa hem de Amerika'da kolonilerin kurulmasına sebep oldu. Püritenler, kişinin günahkâr durumundan kurtulmak için Tanrı ile bir antlaşma ilişkisi içinde olmanın gerekli olduğuna, Tanrı'nın vaaz yoluyla kurtuluşu açıklamayı seçtiğine ve Kutsal Ruh'un kurtuluşun aracısı olduğuna inanıyorlardı. Calvin'in teoloji anlayışı ve politikanın Püriten öğretilerinin oluşumunda önemli etkileri olmakla birlikte, bu durum doğal olarak, o zamanki Anglikan ritüelinin özelliği olan pek çok şeyin reddedilmesine yol açtı, bunlar "papalık putperestliği" olarak görülüyordu. Günlük deneyimlerden ve Kutsal Kitap'tan yararlanarak vaaz etmeyi vurguladılar.

(<https://www.britannica.com/topic/Puritanism>, 24.11.2020).

¹⁷⁰ <https://www.gotquestions.org/Geneva-Bible.html>, 18.05.2020.

¹⁷¹ a.g.k., 18.05.2020.

Metnin daha kolay okunmasını sağlayan siyah harf yerine Roma tipi kullanıldı. Metni pasajlara bölerek çapraz referansları ve uyumları kullanmayı kolaylaştırdı. Orijinal Yunanca veya İbrânîce olmayan ancak İngilizce olarak anlaşılması gereken kelimeler için italik kelimeler eklendi. Ek olarak; bölüm özetleri her bölümün önüne, konu başlıkları da her sayfanın üst kısmına yerleştirildi. Her kitaptan önce bir özet vardı. Eski Ahit'te 26 illüstrasyon ve ayrı sayfalara beş harita dâhil edildi. Son ekler, Kutsal Yazıların temel öğretilerini ve İncil kronolojisi vb. bilgiler içeriyordu.¹⁷²

2.6. Piskoposlar Kutsal Kitabı (Bishops Bible)

Kraliçe I. Elizabeth döneminde Cenevre İncil'i (Geneva Bible), Büyük İncil'in (Great Bible) hâlâ sahip olduğu kraliyet ve dinî yetkilerden yoksun olmasına rağmen İngiltere'de popülerlik kazandı.¹⁷³ Bu durum Püritenlere ve Calvinistik doktrine¹⁷⁴ karşı olan Kraliçe I. Elizabeth'in, Cenevre İncili'nin bu popüleritesine karşı yeni bir Kutsal Kitap tercümesinin yapılması gerektiği kararını almasına sebep oldu. Çünkü Cenevre İncil'inde Calvinci düşünceler yer alıyordu. Ayrıca Büyük İncil Latin Vulgata'dan tercüme edildiği için eksiklikler içeriyordu. Kraliçe I. Elizabeth bu nedenlerden dolayı Canterbury başpiskoposu Matthew Parker'a (d. 1504- ö. 1575) kendi yönetiminde bir Kutsal Kitap tercümesini yapılmasını istedi. Metnin bölümleri çoğunluğu piskopos olan çeşitli kişilere verildi.¹⁷⁵ Bu yeni çeviriyi piskoposlar yaptığı için "Bishops Bible" (Piskoposlar İncili) adı verilirken, bu tercüme 1568'de yayımlandı ve 1572'de revize edildi. Bu tercüme yapılırken Pagninus'un Yunanca ve Münster'in İbrânîce metni dikkate alındı. Hafiflik veya müstehcenlik ifade eden kelimeler değiştirildi. Birleştirici olmadığı düşünülen pasajlar halka okunmadı.¹⁷⁶

Cenevre İncil'ine karşı tüm önyargılara rağmen bu İncil Piskoposlar İncili'nin temelini oluşturdu. Anti-episkopal (piskopos karşıtı) ve Calvin'in düşüncelerini içeren notlar çıkarıldı. Tercüme esnasında bazı mütercimler Cenevre İncili'ni,

¹⁷² <https://hbu.edu/museums/dunham-bible-museum/tour-of-the-museum/past-exhibition/from-geneva-the-first-english-study-bible/>, 05.06.2020.

¹⁷³ Cross ve Livingstone, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁷⁴ Calvin'in Tanrı ve Kutsal Kitap anlayışı, kilise, sakramentler ve devlet düzeni hakkındaki görüşleri. (bk: Erbaş, *a.g.e.*, s. 96-98).

¹⁷⁵ <https://www.gotquestions.org/Bishops-Bible.html>, 12.05.2020.

¹⁷⁶ Cross ve Livingstone, *a.g.e.*, s. 170.

bazıları da Büyük İncil'i temel aldılar. Bu da çeviride tutarsızlıklara sebep oldu. Örneğin; Eski Ahit'in çoğunda "YHWH" tetragramması "Rab" ile, İbrânîce "Elohim" ise "Tanrı" ile temsil edilir. Ancak bu uygulama Mezmurlar'da tam tersidir. İlk baskısı 124 sayfa çizim içeren Piskoposlar İncili, Tyndale'ın çevirisinden ve Cenevre İncil'inden farklı olarak nadiren yeniden basılmıştır. Tercüme yapılırken Calvinci ve anti-episkopal notların çıkarılması Piskoposlar İncili'nin Cenevre İncil'i kadar halk tarafından benimsenmemesine neden olmuştur.¹⁷⁷

Piskoposlar İncili tarihteki o zamana kadar herhangi bir İngilizce Kutsal Kitabın en iyi resimlerini içeriyordu. Yeni Ahit için kullanılan kâğıt Eski Ahit'inkinden daha kaliteliydi. Çünkü Parker, Yeni Ahit'in daha sık kullanılacağını ve istişare edileceğini düşünmüştür.¹⁷⁸

2.7. Douay-Rheims Kutsal Kitabı

Apokrifa'yı da içeren Douay-Rheims Kutsal Kitabı, Latin Vulgata'nın tercümesidir ve Katolik Kilisesi tarafından resmî olarak yetkilendirilen ilk İngilizce İncil çevirisidir. William Allen'in (d. 1532- ö. 1594) sponsorluğunda, Oxford eğitilmiş bir kişi olan Gregory Martin (d. 1540-ö. 1582) tarafından tercüme edildi. Yeni Ahit 1582'de Rheims'de ortaya çıktı. Tüm Douay-Rheims İncil'i revize edildi ve 1749-1752'de Piskopos Richard Challoner tarafından Latin Vulgata ile karşılaştırıldı. Metinde yer alan notlar Challoner tarafından yazıldı. Bu İncil, Jerome'un orijinal İbrânîce ve Grekçe metinden Latinceye tercüme ettiği Vulgata'nın İngilizceye tercümesidir. Dolayısıyla bu tercüme orijinal İbrânîce ve Grekçe metinden tercüme edilmemiş, Latin Vulgata'nın bir çevirisidir. Yani çevirinin çevirisidir. Bir dilden diğerine tercümede anlam ve netlik her zaman bozulduğundan bu durum Douay-Rheims İncil'inin dezavantajlarından sayılmıştır.¹⁷⁹

2.8. King James İncili

Protestanlık, ülkede Roma Katolikliğini yeniden kurmaya çalışan İngiltere Kraliçesi I. Mary'nin kısa hükümdarlığından sonra İngiltere'nin resmî mezhebi

¹⁷⁷ <https://www.gotquestions.org/Bishops-Bible.html>, 12.05.2020.

¹⁷⁸ <https://library.garrett.edu/collections/special-collections/rare-bible-digital-exhibit/pre-1600/bishops-bible-1568>, 12.05.2020.

¹⁷⁹ <https://www.gotquestions.org/Douay-Rheims-Version-DRV.html>, 03.06.2020.

olarak eski haline getirildi. 1604'te, James'in (d. 1566- ö. 1625) İngiltere kralı olarak taç giymesinden kısa bir süre sonra bir konferans toplandı. Konferansa katılan kilise mensupları, mevcut çevirilerin bozuk olduğu ve orijinal metinleri yansıtmadığı gerekçesiyle İngilizce İncil'in revize edilmesini istediler. İngiltere Kralı VIII. Henry tarafından yetkilendirilen Büyük İncil popülerliğe sahipti fakat ardışık sürümleri birkaç tutarsızlık içeriyordu. Piskoposlar İncil'i ise din adamları tarafından iyi karşılandı ancak İngiltere Kraliçe'si I. Elizabeth'ten resmî izni alınamadı. En popüler İngilizce tercüme olan Cenevre İncil'i ise Kraliçe I. Mary tarafından zulüm gören İngiliz Protestanların Cenevre'ye kaçıp orada yaptıkları tercümeydi. Kraliyet tarafından asla yetkilendirilmedi ve özellikle Püritenler arasında popülerdi. Yeni bir yetkili çeviriye duyulan ihtiyaç göz önüne alındığında, Kral James 54 revizörün listesini onaylamış, ancak mevcut kayıtlar 47 bilginin katıldığını göstermektedir. Her biri Westminster, Oxford ve Cambridge'de kendilerine atanan İncil'in bölümlerinde ayrı ayrı çalışan altı toplulukta örgütlendiler. Canterbury Başpiskoposu Richard Bancroft ise gözetmen olarak görev yaptı.¹⁸⁰

Çeviri yapılırken, bireysel eğilimleri engellemek, çevirinin akademik ve partizan olmayan karakterini sağlamak için ayrıntılı bir kurallar seti oluşturuldu. Daha önceki uygulamaların aksine, yeni versiyon Kutsal Yazıları popüler ve tanıdık hâle getirme amacına uygun olarak, kaba isimlerin yerine daha uygun isimler kullandı. Örneğin; İbranice “Yonah” için “Jonas” veya “Jonah” ismi kullanıldı. Tercümanlar William Tyndale'ın çevirisi de dâhil olmak üzere sadece İngilizce çevirileri kullanmayıp aynı zamanda çalışmalarına rehberlik etmek için Yahudi yorumlarını da kullanmışlardır. Yeni versiyon Kutsal Kitabın orijinal dillerine daha sadık ve öncekilerden daha bilimseldi. Orijinal İbrânîce'nin revizörler üzerindeki etkisi o kadar belirgin olmuştur ki, İbrânîce Kutsal Yazıları tercüme ederken ritmini ve stilini taklit etmek için bilinçli bir çaba sarf etmişlerdir. King James Versiyonu (KJV) da denilen, Kral James İncili veya Yetkili Versiyon, İngiltere Kralı James'in himayesi altında 1611'de yayımlanmıştır. Aynı yıl iki baskısı yapılmış, sonraki baskılarında ise bazı hatalar tespit edilmiştir. Çeviri, İngiliz edebî tarzı üzerinde

¹⁸⁰ <https://www.britannica.com/topic/King-James-Version>, 09.06.2020.

belirgin bir etkiye sahip olmuş ve genellikle 17. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar standart İngilizce İncil olarak kabul edilmiştir.¹⁸¹

C- Almanca Tercümesi

1. Eski Almanca Tercümesi

Şu anda sadece Almanya’da değil, Avusturya ve Lüksemburg’da, Fransa ve İsviçre’nin bazı bölgelerinde konuşulan Alman edebî dili, daha sonraki Alman İmparatorluğu’nun bölümlerinde yaşayan farklı Cermen kabilelerinin konuştuğu dillerden büyüktür. Çünkü Batı Cermen halkları şimdiki Almanca konuşan nüfusun atası olarak düşünülmelidir. Alman dilinde bilinen ilk çeviri, genellikle ilk Gotik İncil çevirisi olarak adlandırılan Ulfilas’ın IV. yüzyılda yaptığı Gotça Kutsal Kitap tercümesidir. Kutsal Kitabı Gotçaya çeviren Ulfilas Cermen değildi. Yirmi dokuz yaşında piskopos olarak atanan Ulfilas, M.S. 350 yılında çeviri çalışmalarına başlamış, fakat Gotik savaşçıların dili olan Gotçanın nispeten küçük bir kelime dağarcığı olmasından dolayı büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Kutsal Yazıların içeriklerini ifade etmek için uygun bir dil olmamasına rağmen Ulfilas, Got dilini icat etmiş ve Kutsal Kitabı Gotçaya tercüme etmiştir. Ulfilas’ın Gotça Kutsal Kitabı’nın bilinen ve en değerli kopyası İsveç’teki üniversite kütüphanesinde bulunan Codex Argenteus’tur. 1550’de bulunan 330 sayfanın ise sadece 187 tanesi kalmıştır.¹⁸²

Matta’nın Latineden Bavyera lehçesine deyimsel bir tercümesinin yapıldığı VIII. yüzyıldan önce Almanya’daki yerel Kutsal Yazılar hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Günümüzde Almanya’nın Hessen eyaletinde yer alan bir şehir olan Fulda’da yaklaşık 830 yılında İncil’in Doğu Frankonya Almanca¹⁸³ tercümesi gelmekle birlikte, aynı dönemde İncil’in çok yönlü bir versiyonu olan Heliand (Kurtarıcı) üretildi. Bu tür şiirsel tercümeler, tam anlamıyla çeviri olarak kabul edilmemekle birlikte, 9. yüzyıldan itibaren Almanca Mezmurlar’ın varlığına dair kanıtlar vardır. 13. yüzyıla gelindiğinde Almanya’daki dinî durumu karakterize eden

¹⁸¹ a.g.k., 09.06.2020.

¹⁸² <https://wol.jw.org/en/wol/d/r1/lp-e/1965845>, 06.02.2021.

¹⁸³ Frankonya lehçesi ve Thüringen lehçesi, modern standart Almancanın temelini oluşturmaya yardımcı olan lehçelerdir. Kuzey Bavyera’da Doğu Frankonca, Kuzey Baden-Württemberg’de Güney Frankonca konuşulmaktadır. (<https://www.britannica.com/topic/Franconian-language>, 13.02.2021).

farklı mezhepler ve hareketler, İncil'in okunmasını teşvik etti. Tüm erken basılmış İnciller, 14. yüzyılın sonlarına ait el yazmalarından oluşan tek bir aileden türetildi. Tam bir Yeni Ahit'i barındıran Augsburg İncili 1350 tarihlidir. 1389 ile 1400 yılları arasında Almancaya tercümesi yapılan Eski Ahit, Wenzel İncili olmakla birlikte, bu tercümenin Kral Wenceslas tarafından emredildiği ve çok sayıda el yazmasının korunduğu söylenmektedir. İlk basılı Almanca İncil (Mentel İncil), en geç 1466'da Strasburg'da çıktı ve 1522'den önce on sekiz baskısı yapıldı. Dinî otoritenin bu yerel gelişmeye tam olarak olumlu bakmadığına dair bazı kanıtlara rağmen, basılı Almanca İncil Almanya'da daha önce, daha fazla sayıda ve başka herhangi bir yerde olduğundan daha fazla sayıda yayımlandı.¹⁸⁴

İlk Almanca çevirilerde Latince metinlerin Almanca ek açıklamaları (metin üzerine yorumlar) daha önceki dönemlerden bilinir. Metne açıklama yaparken din adamlarına yardımcı olması gereken bu ek açıklamalar, genellikle yalnızca metnin çoğaltmaları değil, daha çok açıklamaları olduğu için yüksek kalitede metinler kabul edilmemişlerdir. Sekiz yüz satır arası çeviri mevcut olmakla birlikte, bu çeviriler yapılırken Latince kelimelerin üzerine karşılık gelen Almanca kelimeler yazılmıştır. Kesin olmamakla beraber bu metinler manastırlarda kullanılmıştır.¹⁸⁵

M.S. 1000 yıllarında İsviçre'de Notker Labeo (d. 950- ö. 1022) tarafından Mezmurlar'ın tercümesi yapıldı. Onun tercümesi Mezmurlar'ın Almancaya daha çok çevirisi için yüzlerce yıldır orijinal metin olarak kullanıldı. Yeni Ahit'in bilinen en eski Alman çevirisi, "Mondseer Matthew" adı verilen sekizinci veya dokuzuncu yüzyıldan kalma Matta İncil'inin bir çevirisidir. Mondseer Matthew'in 23 sayfası restore edildi. Sayfalarının el yazısıyla yazılmış kopyasının sol tarafında Latin Vulgata, sağ tarafında Almanca metin Frankish-Bavarian lehçesinde bulunur.¹⁸⁶

Martin Luther ve Gutenberg'ten¹⁸⁷ (d. 1398- ö. 1468) önce Kutsal Kitabın tamamı Almancaya tercüme edilmiştir. Yapılan çevirilerin hiçbiri geniş bir dağıtım

¹⁸⁴ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Medieval-and-modern-versions-Dutch-French-and-German>, 06.02.2021.

¹⁸⁵ <https://wol.jw.org/en/wol/d/r1/lp-e/1965845>, 06.02.2021.

¹⁸⁶ a.g.k., 06.02.2021.

¹⁸⁷ Gutenberg, Kutsal Kitabı tercüme etmemiştir. Latin Vulgata'yı matbaada basmıştır. (Philip McNair, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 361).

sahip değildi. Bir yandan yeterli sayıda üretilemezken diğer taraftan bir kişinin satın alabileceğinden daha yüksek fiyatlara satılmaktaydı. Özellikle lüks yapılmış kopyalar sadece krallar ve prensler tarafından satın alınmaktaydı.¹⁸⁸

2. Zürih İncil

Almancaya yapılan bir diğer tercüme de “Zürih İncil”dir. Zürih İncil ilk olarak Christoph Froschauer (d. 1490- ö. 1564) tarafından 1525 ve 1529 yılları arasında altı cilt halinde yayımlandı. Metin, Luther’in İncil tercümesinin Zwingli¹⁸⁹ (d. 1484- ö. 1531), Leo Jud¹⁹⁰ (d. 1482- ö. 1542) ve diğer papazların çevirileriyle tamamlanan kısmını içeriyordu.¹⁹¹ Zürih İncil’in İbrânîce (Eski Ahit) ve Yunancadan (Yeni Ahit) tercümesi Luther’in çevirisinden beş yıl önce yayımlandı.¹⁹²

3. Martin Luther’in Tercümesi

Katolik Kilisesi’ne karşı başlattığı Reform hareketiyle Hristiyan dünyasında önemli bir yere sahip olan Martin Luther’in¹⁹³ 16. yüzyılda Kutsal Kitabı Almancaya

¹⁸⁸ a.g.k., 06.02.2021.

¹⁸⁹ Huldrych Zwingli, Alplerde bir dağ köyü olan Wildhaus’ta doğmuş, on yaşındayken Latince öğrenmiş, 1498 yılında Viyana Üniversitesi’nde eğitim almıştır. Hümanizmle burada tanışmış, Basel Üniversitesi’nde teoloji ve felsefe gibi dersleri okumuştur. Üniversiteyi bitirdikten sonra 1506-1516 yılları arasında papazlık yapmış, Basel’de Erasmus ile tanışma fırsatı bulmuş, Yunanca öğrenmiş ve Kutsal Kitap üzerine incelemeler yapmıştır. Erasmus’un orijinal dillerinden yapmış olduğu Kutsal Kitap tercümesinden yararlanmıştır. 1518’de Zürih Büyük Kilisesi’nde halk papazlığı görevine atanan Zwingli, Zürih’te Reform hareketine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu anlamda halka Kutsal Kitabı öğretmeye başlamıştır. Ona göre, Kutsal Kitaba uygun olmayan hiçbir şey kabul edilemez ve ona itaat edilmemesi gerekir. Zwingli’ye göre selamet sadece Tanrı’nın lütfuyudur, Kutsal Kitabın otoritesi kesindir. Papa, Kutsal Ayin, âraf fikri, azizler, tarikatlar, din adamlarının evlenme yasağı, selamet için hayır işleri yapmak reddedilmelidir. Zürih Belediye Meclisi’nin Büyük Konseyi Zwingli’nin Reform hakkındaki görüşlerini kabul etmiş, böylece Zürih Reformasyonu resmîyet kazanmıştır. İsviçre’nin Bern Kantonu da 1528’de Zwingli’nin Reformunu benimsemiş ve hareket hızla yayılmaya başlamıştır. Ancak İsviçre’nin Katolik olan diğer kantonları Bern ve Zürih’te meydana gelen bu gelişmelerden memnun olmamışlardır. Bu durum üzerine büyük bir ordu toplayan Katolik kantonlar Kappel’de Zürih ordularıyla savaşmış ve savaşı Katolikler kazanmıştır. Zwingli bu savaştan ağır yaralı olarak kurtulmuş, tutuklanıp idam edilmiştir. (Ökten, a.g.e., s. 222-225).

¹⁹⁰ İsviçreli reformcu, Kutsal Kitap bilgini ve mütercimi. Basel Üniversitesi’nde (İsviçre) tıp eğitimi aldıktan sonra teolojiye döndü. Edebiyat kariyerinin çoğu, yakın arkadaşı Zwingli’nin teolojik polemiklerinin desteğine adanmıştı. Jud, kilisenin ve devletin karşılıklı bağımsızlığına inanıyordu. Ona göre devlet, kiliseyi kurtarma ve disipline etme görevinde engellenmemeli ve inanç meselelerinde herhangi bir zorlama olmamalıdır. İncil’in Almancaya (Zürih İncil) ve Eski Ahit’in Latinceye tercümesi de dâhil olmak üzere birçok tercüme yaptı. (<https://www.britannica.com/biography/Leo-Jud>, 16.11.2020).

¹⁹¹ <https://net.lib.byu.edu/scm/reformers/zwingli.html>, 12.06.2020.

¹⁹² <https://www.zb.uzh.ch/en/zuerich/reformation>, 19.06.2020.

¹⁹³ Martin Luther, 1483’de günümüz Almanyası’nın doğusunda bulunan Eisleben kasabasında doğmuştur. Babasının isteği üzerine Luther, Erfurt Üniversitesinde hukuk eğitimi almaya başlamıştır. Bu üniversite Hümanizma akımının merkezlerinden olmasına rağmen, Luther bu akımdan fikir olarak

tercüme etmesi Protestan Reformunun halk arasında yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Martin Luther'in Protestan Reformunu başlatmasının arka planında olan en önemli sebeplerden birisi de şüphesiz onun Kutsal Kitap anlayışıdır. Luther'e göre bir Hristiyan ancak Mesih'e iman ederse kurtuluşa erebilir, bu davranışı da onu özgür kılar. Luther'in Kutsal Kitap'ta keşfettiği bu öğreti Hristiyan bir kimsenin nasıl özgürleşebileceği hususunda bilgiler sunmaktadır.¹⁹⁴ Luther'in Kutsal Kitabın otoritesine yönelik yapmış olduğu vurgu Papa ve kilisenin konumuna karşı yönelttiği tenkitlerin sebebi olarak görülmektedir. Kilise kurumu ve Papa'nın insanları kurtuluşa erdiremeyeceğini söyleyen Luther, ayrıca Kutsal Kitabı yorumlama hakkını elinde bulunduran Papa'nın kendini Kutsal Kitabın otoritesinden daha üstün görmesinin yanlış olduğunu dile getirmiştir. Ona göre Papalar kendi otoritelerini

etkilenmiş fakat bu harekete fiilen katılmamıştır. Bir süre keşişlik yapan Luther, 1507'de papazlık yetkisi almıştır. Wittenberg Üniversitesinde teoloji eğitimine başlamış ve Hümanizma akımının etkisiyle Kutsal Kitabı Latince Vulgata tercümesinden değil de, Erasmus'un yeniden hazırladığı Yunanca ve İbrânce olan aslından okumuştur. Wittenberg Üniversitesi'nde profesörlük yapan Luther'e göre; insanoğlu asli günah sebebiyle kötüdür ve insanları selamete kavuşturacak olan tek şey imandır. İnsanların kiliseye gitmek yerine bağışlanma belgesi (endüljans) aldıklarını görmüş, bu durumun kendi "doğru insan" fikrine uygun olmadığını anlamıştır. Ona göre, doğruluk imanla, iman da Tanrı'nın inayetiyle mümkündür ve günahı bağışlayacak olan yalnızca Tanrı'dır. Halka bağışlanma belgelerinin dağıtıldığı, hatta ölenlerin günahlarının dahi bu belgelerle bağışlandığı hususunda haberlerin yayıldığı böyle bir ortamda Luther "95 Tez"ini yayımlamıştır. Roma Kilisesi tarafından kabul edilmeyen bu tezler karşılık endüljansların satışını üstlenen Keşiş Tetzel "106 Karşı Tez"ini yayımlamıştır. Luther, Papa X. Leo'ya tezlerini savunmak için bir mektup yazmıştır. Bundan bir sonuç alamamış ve öğretilerinden vazgeçtiğini söylemesi, aksi halde aforoz edileceği kendisine bildirilmiştir. Fikirlerinden vazgeçmemiş ve bunun sonucunda 1521'de aforoz edilmiştir. Kutsal Roma-Cermen İmparatoru hem Luther'in fikirlerini dinlemek, hem de onu bu sapkın fikirlerinden vazgeçirtmek için Worms'taki İmparatorluk Meclisi'ne çağırmıştır. Luther fikirlerinden vazgeçmemiş ve bunun sonucunda tutuklanıp Wartburg Şatosu'na hapsedilmiştir. Burada kaldığı süre boyunca Yeni Ahit'i on bir hafta gibi kısa bir sürede Yunancadan Almancaya tercüme etmiş, tercüme ettiği mevsim sebebiyle "Eylül İncili" olarak anılmıştır. Luther'in bu tercümesi Kuzey Almanya'da çok büyük bir etki bırakmış ve temel okuma kitabı haline gelmiştir. Daha sonra Eski Ahit'in tercümesine başlamış ve 1534'de Kutsal Kitabın tamamının Almanca tercümesini yayımlamıştır. Luther Wartburg'tan ayrılıp Wittenberg'e geri dönmüştür. Reform hareketinin hız kazandığı bu dönem ile birlikte Luther'in arkadaşı Philipp Melanchthon Luther'in öğretilerini sistemleştirmiştir. Böylece Reformun teolojik temelleri atılmış oldu. Luther'e göre gerçek sakramentler iki tanedir: Vaftiz ve evharistiya. Tövbeyi de vaftizin bir uzantısı olarak görür. Evharistiya ayininde ekmek ve şaraptan sadece din adamlarının tatmalarını yanlış bulmuş, halkın da ekmek ve şaraptan tatması gerektiğini söylemiştir. Ekmek ve şarabın İsa'nın gerçek bedenini ve kanını temsil ettiğini savunmuştur. Vaftiz için üç önemli husus dile getiren Luther, ilk olarak vaftize gerçek olarak iman etmenin gerektiğini söylemiştir. İkinci olarak vaftizi Tanrı adına yapmaktır. Son olarak vaftiz sırasında suya daldırmaktır. Vaftizle günahlar temizlenir ve vaftiz her zaman için geçerlidir. (Ökten, *a.g.e.*, s. 153,155-157, 159, 161-166, 181-186, 193-196).

¹⁹⁴ bk: Martin Luther, *Hristiyan'ın Özgürlüğü*, trc: Alper Özharar, 1. Baskı, İstanbul Luteryen Kilisesi, GDK Yayınları, İstanbul, 2015.

Kutsal Kitabın otoritesinden üstün gördükleri için hakikî imana erememişler ve dolayısıyla Kutsal Kitabı yorumlama gibi bir yetkileri yoktur.¹⁹⁵

Reform dönemi düşünüldüğünde, Papa'nın Kutsal Kitabı yorumlama hakkını elinde bulundurması, Luther'in de Papa'nın elinde bulundurduğu bu hakkı geri alma ve Hristiyan halkı Kutsal Kitap ile bütünleştirme isteği Kutsal Kitabı çevirme düşüncesinde daha etkin rol oynamıştır. Luther'e göre kilisedeki din adamları ve Papalar dinde olmayan şeyleri onda varmış gibi göstermişler ve dinin özünü bozmuşlardır. Kilise kurumu Kutsal Kitabı yanlış yorumlayarak halkın yanlış bilgilendirilmesine sebep olmuştur. Kutsal Kitabın halk tarafından anlaşılamaması da Luther'in Kutsal Kitabı Almancaya tercüme etmesinde önemli bir sebeptir. Zira halk anlayabileceği bir dilde Kutsal Kitaba sahip olacak ve bunun sonucunda Tanrı'ya ulaşabilecekti. Çünkü Luther'e göre iman olan her Hristiyan, Kutsal Kitabı okuma ve yorumlama hakkına sahipti. Hristiyan halk Papa'ya ve kiliseye ihtiyaç duymadan Kutsal Kitaba erişip okuyabilmeliydi. Yani Kutsal Kitap din adamlarının elinden alınıp halka verilmeliydi.¹⁹⁶

Luther'in tercüme anlayışını etkileyen Hümanizm önemli bir yere sahiptir. Latinceye karşı yerel dillerin gelişmesinde vaizlerin de etkisi büyük olmuştur. Hümanist düşüncenin etkisinde olan vaizler vaazlarını yerel dillerde vererek bu dillerin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.¹⁹⁷

Luther'in Kutsal Kitabı Almancaya tercüme etmesinin bir diğer sebebi de Kutsal Kitabın dili olan Latince ile halk Latincesinin birbirinden anlam bakımından farklı olmasıdır. Bundan dolayı halk Kutsal Kitabı anlayamamıştır. Luther 1517 yılında Mezmurlar'ın, Worms Meclisi¹⁹⁸ (1521) sonrasında Wartburg'da Yeni Ahit'in tercümesine başlamıştır. Luther öncesinde Vulgata temel alınarak on sekiz Almanca tercüme yapılmış fakat bu çeviriler hatalarla doludur. Orijinal bir tercüme

¹⁹⁵ Hakan Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, 2. Baskı, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2016, s. 148-150.

¹⁹⁶ Olgun, *a.g.e.*, s. 151, 152.

¹⁹⁷ Olgun, *a.g.e.*, s. 153.

¹⁹⁸ Luther, kilise hakkındaki söylemiş olduğu sözlerden dolayı aforoz edilmiş ve Worms Meclisi bu durumu doğrulamıştır. Bunun sonucunda Luther'in kanunî hakları elinden alınmıştır. (James Atkinson, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 369).

olması açısından çevirinin orijinal kaynaklardan yapılması önem arz etmektedir. Fakat gerek Yunanca ve İbrânîce'den Almancaya sözlük olmaması, gerekse Alman dilinin böylesi bir tercüme için kaba ve tam olarak kendini tamamlamamış olması Luther'in tercümesi açısından engel teşkil etmekteydi. Luther Kutsal Kitabı tercüme ederken Vulgata'dan değil, Erasmus'un 1516'da Latince'den değil Grekçeden yaptığı çeviriyi kullanmıştır. Tercüme lehçesi olarak da Saksonya bölgesindeki mahkemelerde kullanılan lehçeyi tercih etmiştir.¹⁹⁹

Daha önceleri Kutsal Kitap tercümeleri yapılırken Orta Çağ boyunca geçerli olan, yabancı dildeki metnin satırları arasına ana dilde karşılığı olan kelimeler yazılıyordu. Luther bu yöntemi benimsememiştir. O tercüme yaparken kelimenin somut anlamını vermiştir. Kelimenin anlamını korumak için Almancanın yapısının zarar görmesini önemsememiştir. Temel amacı kelimenin anlamını vermek olan Luther'in yaptığı bu tercüme literal bir tercümedir. Tercümeyi yaparken halkın konuşma yapısını, nasıl konuştuğunu dikkate almış, açık, anlaşılır ve saf bir Almanca kullanmaya özen göstermiştir. Bazen uzun bir süre bir tek kelimeyi araştırmış fakat bulamadığı da olmuştur. Tercümesi edebî Almancanın gelişmesine de katkı sağlamıştır. Luther'in yapmış olduğu bu tercümeye onun güçlü bir dil yeteneğine sahip olduğu ve Almanca ifade gücünün de bir o kadar büyük olduğu anlaşılmıştır. Çağdaşları onun bu özelliğini fark edememiş dolayısıyla onu eleştirmişlerdir. Sonraları Herder, Lessing, Hamann ve Klopstock gibi birçok yazar Luther'in Almancasından esinlenmişlerdir. Hegel ise Luther'in İncil tercümesini, gerçekleşebilen devrimlerin en büyüklerinden biri olarak adlandırmıştır: “Bir şey ancak ana dilimde söylenmişse benim malımdır... Luther İncil'i Almancaya çevirmeden Reformu tamamlayamazdı. (Hegel)²⁰⁰

Luther öncelikle kelimelerin orijinal sırasına göre literal bir çeviri yapmıştır. Sonra her sözcüğü ayrı ayrı ele almış, anlaşılması zor olan kelimeleri eş anlamlarıyla açıklamıştır. Bazı kelimeleri tam olarak tercüme edememiş, bu durumun çözümünü de kelimeyi yorumlamakta bulmuştur. Örneğin, yakut, zümrüt, akik ve safir gibi

¹⁹⁹ Olgun, *a.g.e.*, s. 154.

²⁰⁰ Gürsel Aytaç, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, Üçüncü Basım, Gündoğan Yayınları, Form Ofset, Ankara, Kasım 1992, s. 25.

değerli taşları, Saksonya Prensi'nin sarayındaki mücevherler olarak yorumlamış, Kutsal Kitap'ta geçen paralar için Wittenberg'teki para koleksiyoncularına müracaat etmiştir. Levililer bölümündeki kurban edilecek hayvanlar için de kasaplara başvurmuştur. Tercümesinde yorumsal farklılıklar da gözden kaçmamaktadır. Örneğin, “Tanrı’nın doğruluğu” ifadesini “Tanrı’nın huzurunda geçerli olan doğruluk” şeklinde çevirmiştir. Kutsal Kitap’ta olmayan bazı kelimeleri de tercüme eklemiştir. Bu durumu, kelimeleri değil anlamları tercüme ettiğini, gerçek anlamın Almancaya çevrilmesi için de ek sözcükler kullanması gerektiğini söyleyerek açıklamıştır. Luther’in tercüme ederken karşılaştığı sorunlardan biri de deyimlerin nasıl tercüme edileceğiydi. Kutsal Kitap’taki deyimlerin anlamları Almancadaki deyimlerle uyuşmuyordu. Luther bu sorunu çözmek için Almanların anlayacağı deyimler kullanmıştır. Örneğin, “Selam, rahmetle dolu olan Mary” cümlesini “Sevgili Mary” deymiyle tercüme etmiştir. Luther’in tercüme ettiği Kutsal Kitap’ta Eski Ahit’in ilk kısmı ve Yeni Ahit’in Vahiy kısmı resimlerle süslenmiştir. Tercümesinde ilk sırada Yuhanna İncil’i, sonra Pavlus’un Mektupları, sonra da Petrus’un Birinci Mektubu gelmektedir. Bunlardan sonra diğer üç İncil, İbrânîlere Mektup, Yakup’un Mektubu, Yahuda’nın Mektubu ve Vahiy gelmektedir.²⁰¹

Luther’in Wartburg’da 1521’de başladığı Yeni Ahit tercümesi öğrencisi ve arkadaşı olan Philipp Melanchthon’un²⁰² (d. 1497- ö. 1560) yardımıyla 1522’de tamamlanmıştır. 1522’nin Eylül ayında yayımlandığı için ilk baskıya “Eylül Ahidi” adı verilmiş, ilk baskıda üç bin adet basılmış, üç ay içinde satılmıştır. Luther

²⁰¹ Olgun, *a.g.e.*, s. 155-157.

²⁰² Philipp Melanchthon 1467 yılında Pfalz Düklüğü’nün Bretten kentinde doğmuştur. Latince ve Yunanca dersleri almış ve Hümanizma akımının etkisiyle Rotterdamlı Erasmus’un eserlerini okumaya başlamıştır. Henüz on yedi yaşında Latin edebiyatçı ve düşünürler hakkında ders vermeye başlamıştır. İncil’i özgün dilinde okumuş ve Kilise Babalarının eserlerini incelemiştir. Wittenberg Üniversitesi rektörlüğünü yapmış, burada daha sonra Luther’in etkisiyle Kutsal Kitap üzerine tefsir ve iman akaidi dersleri vermiştir. Zamanla Luther’in liderliğinde Reform hareketine katılmış ve Luther’i bu konuda desteklemiştir. Luther’in aforoz edilmesi ve tutuklanmasının ardından onun yerine Melanchthon çeşitli yolculuklara çıkmış ve Protestanlığı anlatmaya başlamıştır. 1530’da Protestanların iman ve ibadet akaidini “Augsburg İman İkrarı” adlı belgeyle anlatmıştır. Protestanlar ile Katolikler arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülmesini isteyen Melanchthon, hem Papa’nın sözcüleri, hem de aşırı Lutheriler tarafından eleştirilmiş ve yoğun tepkilere maruz kalmıştır. (Ökten, *a.g.e.*, s. 212-218). Protestanlık üzerine bazı konularda Luther’den daha fazla etkiye sahip olmuş, ekmek şarap ayininin sadece simgesel olmadığını iddia ederek Zwingli’ye karşı çıkmıştır. Ayrıca Luther’in Kutsal Kitabı Almancaya çevirmesine katkıda bulunmuştur. (R. Stupperich, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 379).

hayattayken üç yüzden fazla baskı yapılmış, Wartburg'da İbrânîce bir sözlük olmadığından ve yeterli vakit olmamasından dolayı Eski Ahit'in tercümesi İbrânîce bilen Aurogallus'un (d. 1490- ö. 1543) yardımıyla yapılmış, bu tercüme de 1534 yılında tamamlanmıştır. Luther'in bu tercümesiyle Kutsal Kitap diğer dillere hızla tercüme edilmeye başlanmıştır. Reformun başarılı olması için Kutsal Kitabın o ülkenin diline tercüme edilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Buna ilave olarak 16. yüzyıl Kutsal Kitap çevirilerinin yoğun olarak yapıldığı bir yüzyıl olmuştur.²⁰³ Luther'in yaptığı tercümeden Almancaya yapılan diğer çeviriler de yararlanmıştır. Luther Bible olarak adlandırılan Luther Kutsal Kitabı 1534 yılının başlarında Benelüks Almancasına tercüme edilmiştir. Luther Bible sık sık yenilenmiş ve 1545'teki düzeltmesi son şekli olarak kabul edilmiştir. Luther tercümesi Almanca düzyazıyla yazılmış ilk sanat eseri olduğu için edebiyat dünyasını sarstığı söylenir.²⁰⁴

Luther'in tercümesi ayrıca Alman edebiyatı tarihinde önemli bir çıkış açmıştır. Onun çevirisi edebî Almanın bugünkü haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Luther'den önce de Kutsal Kitabın Almanca tercümeleri yapılmış fakat hiçbirisi Luther'in tercümesiyle karşılaştırılacak kadar yeterli bulunmamıştır. Bu doğrultuda Luther'in tercümesinin gerçek Alman tercümesi olduğu ifade edilmiştir. Alman kültürüne de katkı sağlayan tercüme, aynı zamanda Kutsal Kitabın millileştirilmesi noktasında önem arz etmiştir. Luther, Kutsal Kitap'ta adı geçen kişileri Almanya'daki kişilere benzetmiştir. Örneğin, Musa ve Davut'u Saksonya Prensi III. Frederick ve kardeşi John'a benzetmiştir. Onun tercümesinin halk arasında yaygınlaşmasında matbaanın önemi de büyüktür. Zira matbaa sayesinde Luther'in Almanca tercümesi büyük kitlelere ulaşmış, halk da Kutsal Kitabın ellerinde olmasından dolayı hoşnutluk duymuştur. Tercümenin halk arasında yaygınlaşması kilisenin ve Papa'nın otoritesini sarsmış ve Reform hareketini hızlandırmıştır.²⁰⁵

Luther'in tercümesi ibadet dilinin de Almanca haline getirilmesi açısından önem arz etmektedir. Luther halkın anlamadığı dil olan Latince ibadet yapılmasını ve Kutsal Kitabın da Latince okunmasını her zaman eleştirmiştir. Vaazlarını da

²⁰³ Olgun, *a.g.e.*, s. 157.

²⁰⁴ Tony Lane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 398.

²⁰⁵ Olgun, *a.g.e.*, s. 158, 159.

Almanca vermiş, vaftiz töreninin dahi Almanca yapılması gerektiğini söylemiştir. Ana dilde ibadeti ilk dile getiren kişi Luther değildir. Luther'den önce bazı kişiler de bu konuyu gündeme getirmişlerdir. Almanca Kutsal Kitap sayesinde halk kendi ana dilinde Kutsal Kitabı okumuş ve anlamış, dinî ritüellerini kendi diliyle gerçekleştirmiştir. Kutsal Kitabın yerel dillere tercümesi Latincenin önemini kaybetmesine ve bu durum da bu ülkelerde var olan kiliselerin evrensel etkilerinin kırılmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da din adamlarına ihtiyaç kalmamış, kilisenin ve Papa'nın yanılmazlığı ve otoritesi derinden sarsılmıştır.²⁰⁶

D- Slavca Tercümesi

863 yılında Moravia'da St. Cyril (d. 827- ö. 869) ve St. Methodius (d. 815- ö. 884) kardeşlerle bağlantılı olan en eski Slavca tercümeler, Kutsal Kitabın ayin olarak kullanılan bölümlerini yerel dillerde yorumlama isteğinden kaynaklanmıştır. En eski el yazmaları 11 ve 12. yüzyıllardan kalmadır. En eski baskısı ise 1499 yılına aittir. Bu baskı 1633 yılında Moskova'da ve tekrar 1712'de revize edildi. Standart Slavca baskısı "Elizabeth'in İncili" olarak bilinen 1751'deki St. Petersburg revizyonudur. Ayrıca Kont Jan Ungnad, Protestanlığın güney Slavlar arasında yayılmasını sağlamak için 1560 yılında Urach'ta hem Glagolitik (bilinen en eski Slav dili olan kilise Slavcası için kullanılmış alfabe) hem de Kiril harflerinden Yeni Ahit tercümesi baskısı yayımladı. Luther Reformunun Avusturya'nın Slovence konuşulan illerine yayılması, yerel dillere Kutsal Kitabın çevirisini teşvik etti. Orijinal dillerden tercüme edilen ancak Luther'in Almanca çevirisine yakın bir referansla ilk eksiksiz Slovence Kutsal Kitap Jurij Dalmatin tarafından yapıldı. (Wittenberg, 1584). Kutsal Kitabın Belarus lehçesine çevirisi de Vulgata, Slavca ve Bohemya versiyonlardan yola çıkılarak Franciscus Skorina (Prag, 1517-1519) tarafından yapıldı. Çekçe ilk Kutsal Kitap çevirisi ise 1488 yılında heretik olarak görülen Hussite hareketi²⁰⁷ ile bağlantılı olmakla birlikte, daha önce bilinmeyen çevirilere dayanan bir metinde Prag'da yayımlandı. Klasik Çekçenin en iyi örneği olarak kabul edilen "Kraliçe

²⁰⁶ Olgun, *a.g.e.*, s. 159, 160.

²⁰⁷ Jan Hus'un ölümünden sonra Bohemya'da başlayan, Hus'un öğretilerini benimseyen hareket. (Aras, *Protestanlık Tarihinde Kalvinizm*, s. 40).

İncili” (1579-1593) standart Protestan versiyonu olmakla birlikte, bu tercüme Jan Blahoslav ile ilişkilendirildi.²⁰⁸

E- Arapça Tercümesi

Saadiya Gaon²⁰⁹ (d. 882- ö. 942) ilk defa Eski Ahit’i İbrânîceden Arapçaya tercüme etmiştir. 10. yüzyılda yaptığı bu tercüme Arapça konuşan Yahudiler tarafından standart açıklama olarak benimsenmiştir. “Tefsîr” adı verilen bu tercüme Saadiya Gaon’un Eski Ahit’in çeşitli kitaplarıyla ilgili yorumlarını da içerir. Bu eser 1546 yılında basılmış, daha sonra Joseph N. Derenbourg tarafından yayımlanmıştır; fakat bu neşir eksiktir. Saadiya Gaon tercüme yaparken kolay ve anlaşılabilir bir tercüme olması için, İbrânîce metindeki antropomorfik²¹⁰ söylemleri ayıklamış, İbrânîce tabirlerin ve deyimlerin yerine Arapça ifade tarzını benimsemiş, anlamın daha iyi anlaşılması için sözcükler eklemiş, Arapça terkiplere uygunluğu sağlamak için bazı sözcükleri çıkarmış, yer ve kişi adlarının Arapça karşılıklarını vermiştir. Onun bu tercümesi metnin açıklanması şeklindedir.²¹¹ Yemen Yahudileri bu çeviriyi, İbrânîce metni ve Onkelos Targumu’nu ihtiva eden bir cilt olan, Tora’nın Tacı anlamına gelen “Tac” adı altında halen kullanmaktadırlar.²¹²

F- Hollandaca Tercümesi

Reforma kadar Kutsal Kitabın Hollandaca tercümeleri büyük ölçüde tek tek kitapların veya bazı bölümlerin çevirilerinden oluşmuştur. 12. yüzyılın sonundaki dinî bir canlanmanın etkisiyle Kutsal Yazılara olan talep artmıştır. Bilinen en eski Hollandaca tercüme Tatian tarafından yapılmıştır. Tatian, dört İncil’in karma bir tercümesini yapmıştır. Old Latin’den (Kutsal Kitabın eski Latince tercümesi) tercüme edildiğine inanılmaktadır. Johan Schutken’in Yeni Ahit ve Mezmurlar tercümesi (1384) kalitesiz olmasına rağmen, Orta Çağ Hollandaca versiyonları

²⁰⁸ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Slavic-versions>, 04.02.2020.

²⁰⁹ Yahudi din âlimlerinden biri olan Saadiya Gaon, İbrânî diliyle ilgili edebî ve dinsel eserler ortaya koymakla birlikte, Kutsal Kitap ile ilgili yorumlar da üretmiştir. Kutsal Kitabı Arapçaya tercüme etmesi en önemli başarısı kabul edilmektedir. Ayrıca yazmış olduğu eserler arasında dua kitabı, Orta Çağ Yahudi felsefesinin başlangıcı olan Sefer a Emunot ve a Deot (İnançların ve Kanaatlerin Kitabı) adlı kitabı da vardır. Maimonides, Gaon için şöyle söylemiştir: “Saadiya olmasaydı, Tora Yahudi halkının arasından yok olabilirdi.” (Yusuf Besalel, *a.g.e.*, c. III, s. 555.)

²¹⁰ Tanrı’ya insanî özellikler atfetmek. (Gürkan, *a.g.e.*, s. 156).

²¹¹ Ömer Faruk Harman, *Feyyûmî, Saîd b. Yûsuf*, DİA, c. 12, İstanbul, 1995, s. 518, 519.

²¹² Besalel, *a.g.e.*, c. III, s. 555.

arasında en yaygın kullanılanı olmuştur. Reform ile Kutsal Yazılarla ilgili çalışmalara yeni bir ilgi gelmiştir. Martin Luther'in Kutsal Kitap tercümesi tekrar Flemenkçe'ye çevrilmiştir. En önemli versiyonu Jacob van Liesveldt'e (1526) aittir. Roma Katolikleri de Nicolas van Winghe tarafından kendi Hollandaca Kutsal Kitaplarını (1548) üretmişlerdir.²¹³

Hollanda dilinde Kutsal Kitap 15. yüzyılda yayımlanmakla birlikte Protestan Reform hareketinin ortaya çıkmasıyla bu yayınlar artmıştır. Reform dönemi Hollandaca ilk Kutsal Kitap 1558'de Emden'de basılmış ve 1560'da onu basan kişiye atfen "Biestkens Kutsal Kitabı" adı verilmiştir. Diğer adı "Mennocu Kutsal Kitabı"dır. Calvinciler ise genellikle Luther Kutsal Kitabına dayanan ve 1561-1562'de yayımlanan bir tercüme kullanıyordu. 1637'de bu tercümenin yerini "Statenvertaling" veya "Eyaletler Tercümesi" almıştır. Bu tercüme Mennocular (Mennonite)²¹⁴ tarafından kabul edilmiştir. Katolikler ise Nicolas van Winghe'nin 1548'de Vulgata'dan yaptığı tercümeleri kullanıyordu. Bu tercüme yenilenmiş ve birkaç asır daha kullanılmıştır.²¹⁵

G- Fransızca Tercümesi

Fransızca Kutsal Kitap, 13. yüzyılda Paris Üniversitesi'nde üretildi. Fransızca Kutsal Kitabın gerçek tarihi Yeni Ahit'in 1523'te yayımlanmasıyla başladı. Eski Ahit Antwerp'te ve her ikisi de 1530'da Antwerp Kutsal Kitabı olarak ortaya çıktı. İlk Protestan versiyonu Neuchâtel yakınlarındaki Serrières'te beş yıl sonra Olivétan²¹⁶

²¹³ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Medieval-and-modern-versions-Dutch-French-and-German>, 14.01.2020.

²¹⁴ Mennocular, 16. yüzyıl Reformunun radikal bir reform hareketi olan Anabaptistler'den doğan Protestan üyeleridir. Adını, ılımlı Anabaptist liderler tarafından başlatılan çalışmaları pekiştiren ve kurumsallaştıran Hollandalı bir rahip olan Menno Simons'tan almıştır. Mennocular dünyanın birçok ülkesinde bulunurlar, ancak en çok ABD ve Kanada'da yoğunlaşmışlardır. Mennonitlerin kökeni 21 Ocak 1525'te Zürih yakınlarında kurulan Anabaptist bir grup olan İsviçreli Kardeşler'e (Swiss Brethren) dayanmaktadır. Anabaptist hareket, uzun bir süre kendini yansıtmaya ve Kutsal Kitap incelemesinden sonra ona katılan Simons da dâhil olmak üzere bir dizi liderin ilgisini çekmiştir. Simons'un memleketinde bir Anabaptist'in idam edilmesi ve İncil çalışması, Anabaptistler'in vaftizle ilgili öğretisini kabul etmesine yol açmıştır. (<https://www.britannica.com/topic/Mennonite>, 24.11.2020). Anabaptistler'in vaftiz anlayışına göre vaftiz, bebekler için değil yetişkinler için olmalıdır. (<https://www.britannica.com/topic/Anabaptists>, 24.11.2020).

²¹⁵ Tony Lane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 402.

²¹⁶ Olivétan, "Olivétan'ın İncili" olarak anılan, İncil'i Fransızca çevirisiyle tanınır. Orijinal İbrânice ve Yunanca metinlerden Fransızcaya tercüme edilen ilk İncil'di. Aynı zamanda "Şehitler İncili" olarak da bilinir. Olivétan olarak da bilinen Pierre Robert, Calvin'in kuzeniydi. Orleans'ta okudu ve Martin

(d. 1506-ö. 1538) olarak bilinen Pierre Robert'ın çalışması olarak ortaya çıktı. Bu sürüm 16. yüzyıl boyunca revize edildi. En ünlü basımlar Calvin'e (1546) ve Robert Estienne'ye (1553) aittir. Roma Katolikleri ise Lefèvre ve Olivétan'ın çalışmalarına dayanan "Louvain Kutsal Kitap"ı (1550) üretti.²¹⁷

Hümanist Jacques Lefèvre d'Étaples²¹⁸ (d. 1455- ö. 1536) Yeni Ahit'in çevirisini 1523, Eski Ahit'in çevirisini ise 1528'de bitirdi, 1530 yılında Antwerp Kutsal Kitabı olarak yayımlandı. Bu yüzden Kutsal Kitabın Fransızcaya tercüme edilmesinin öncüsüdür. Bu tercüme Latince terimlere ve Vulgata metnine yakın olmakla birlikte daha sonra yapılan tercümelere de kaynaklık teşkil etti²¹⁹

1535'te Calvin'in kuzeni Olivétan, Valdocu kilisesinin mali yardımıyla "Neuchâtel Kutsal Kitabını" yayımladı. Bu tercüme özellikle Apokrifa ve Yeni Ahit açısından Lefèvre'nin çevirisine dayandı. Cenevre'deki Beza ve Calvin gibi reformcular da dâhil olmak üzere birçok reformcu bu tercümenin yenilenmiş halini yayımladılar. 1588'de Cenevre Kutsal Kitabı adıyla kesinlik kazandı. Daha az etkin olan ama yine de başarılı kabul edilen diğer bir tercüme de 1555'te Basel'de yayımlanan Sebastian Castellio'nun²²⁰ (d. 1515- ö. 1563) tercümesidir. Lefèvre'nin tercümesi 1550'de Roma Katolik versiyonunda Louvain'de yayımlandı. Bu

Bucer ile İbrânice öğrenmek için Strasbourg'a gitti. Kendini öğretmeye adanmış Olivétan, Guillaume Farel ile birlikte Fransızca bir İncil yayımlamaya karar verdi. Farel, Olivétan'a çevirinin sorumluluğunu verdi. Görevi tamamlaması iki yılını aldı. Bu, İbrânice ve Yunanca orijinal metinlerin Fransızcaya çevrildiği ilk zamandı. Lefèvre d'Étaples gibi bilim adamlarının çalışmaları Olivétan'a çok yardımcı oldu. İncili 1535'te Neuchâtel'de basıldı ve giriş, o zamanlar sadece yirmi beş yaşında olan Calvin tarafından yazıldı. Ayrıca Apokrif kitaplar da bu İncil'de basıldı.

(<https://www.museeprotestant.org/en/notice/olivetan-1506-1538-2/>, 19.11.2020).

²¹⁷ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Medieval-and-modern-versions-Dutch-French-and-German>, 14.01.2020.

²¹⁸ Fransız teolog, hümanist ve tercümandır. Rahip olarak atandı, 1490'dan 1507'ye kadar Paris'te felsefe dersleri verdi. 1492 ile 1506 yılları arasında fizik ve matematik üzerine öğrenci el kitapları yazdı. 1509'da Mezmurların beş Latince versiyonunu yayımladı. Dinî ve diğer nesir eserleri için yerel dili kullanmanın önemini anladığında, İncil'in tamamını Vulgata'dan Fransızcaya tercüme etti. (1530). İncil çalışmaları, Mezmurlar baskısı ve St. Paul hakkındaki yorumları nedeniyle Reformcu olarak biliniyor. (<https://www.britannica.com/biography/Jacques-Lefevre-dEtaples>, 17.11.2020).

²¹⁹ Tony Lane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 398.

²²⁰ Fransız teolog ve tercüman olan Castellio, aynı zamanda Yunanca ve İbrânice uzmanıydı. Calvin, onu Cenevre'ye davet etti ve profesör olarak atadı. Cenevre'den ayrılmadan önce İbrânice ve Yunancadan aldığı Latince versiyonu Basel'de tamamladı. Bu çalışmayı İngiltere Kralı VI. Edward'a (d. 1537- ö. 1553) ithaf etti. 1555'te ise İncil'in Fransızca versiyonunu yayımladı. Castellio'nun versiyonları birbirine aykırı düşen eleştirilere konu oldu. Latin İncil'i birkaç baskıdan geçti. (<https://www.biblicalcyclopedia.com/C/castalion-castalio-or-castellio-sebastian.html>, 19.11.2020).

tercümenin, 1578’de Louvain Kutsal Kitabı son şeklini alana kadar birkaç defa düzeltilmesi yapıldı.²²¹

H- İspanyolca Tercümesi

Geç Orta Çağ boyunca İspanyolca İber Yarımadası’nda şekillenmeye başladı. Bu yeni dil, Kutsal Kitabı yaymak için önemli bir araç haline geldi. Kutsal Kitabın İspanyolcaya en erken çevirisi 13. yüzyılın başlarında İncil’in bazı pasajlarının tercümesini içeren kitap olan La Fazienda de Ultra Mar’da ortaya çıktı. Bu eser Pentateuch (Torah) ve İbrânice Kutsal Yazıların yanı sıra İncilleri ve Mektupları da içeriyordu. Kilise yetkilileri bu çevriden memnun kalmamakla birlikte, 1234 yılında toplanan Tarragona Konseyi yerel dile çevrilen tüm Kutsal Kitapların yakılması için yerel din adamlarına verilmesi gerektiği kararına vardı. Fakat bu karar Kutsal Kitabın İspanyolcaya tercümesini durduramadı. Kral X. Alfonso (d. 1221-ö. 1284), Kutsal Kitabın İspanyolcaya tercüme edilmesini istedi ve bu tercümeyi destekledi. Bu dönemin İspanyolca tercümeleri, Alfonsine İncil’i öncesini ve zamanının İspanyolcasına en büyük tercüme olan Alfonsine İncil’ini içerir. Bu çalışmaların her ikisi de İspanyolcanın zenginleşmesine katkıda bulundular. Açık ve basit bir dile sahip olan İspanyolca tercüme Latince bilmeyen insanlar için gerekliydi. Bu ilk İspanyolca Kutsal Kitap, Latince çeviri olan Vulgata’dan tercüme edildi. 14. yüzyıldan itibaren ise Yahudi bilginler İbrânice Kutsal Yazılardan yararlanarak birkaç İspanyolca tercümesini yaptılar. O zamanlar İspanya Avrupa’nın en büyük Yahudi grubuna sahip olmakla birlikte, ayrıca Yahudi tercümanlar tercümelerini yapmak için İbrânice el yazmalarına erişebiliyorlardı.²²²

15. yüzyılda tanınmış bir asilzâde olan Luis de Guzmán Kutsal Kitabı saf İspanyolcaya tercüme etmesi için Haham Moisés Arragel’i görevlendirdi. Bu isteği, zamanındaki insanların Kutsal Kitabı okuma ve anlama konusunda yoğun bir ilgisi olduğunu ortaya koymuştur.²²³

²²¹ Tony Lane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 398.

²²² <https://www.jw.org/en/library/magazines/wp20140301/bible-translation-in-medieval-spain/>, 10.01.2020.

²²³ a.g.k., 10.01.2020.

Orta Çağ mütercimleri ve kopyacılar sayesinde, İspanya'daki eğitimli kişiler Kutsal Kitabı ana dillerinde okuyabiliyorlardı. Bununla birlikte 15. yüzyılın sonlarına doğru İspanyol Engizisyonu, Kutsal Kitabın herhangi bir yerel dile çevrilmesine ve bulundurulmasına izin vermedi. Bu yasak üç yüzyıl boyunca devam etti. Bu süre zarfında bazı mütercimler İspanya dışında yeni İspanyolca sürümler üretti ve bunları İspanya'ya gizlice kaçırdı.²²⁴

Kutsal Kitap İspanyolcanın diğer yerel dillerine de tercüme edildi. Bunlar şu şekildedir:

Katalanca: Kutsal Kitap Katalancaya 13. yüzyılda tercüme edildi. “Rhymed Bible” olarak bilinen bir versiyon, okuyucunun metni ezberlemesine yardımcı olmak için kâfiyeli Kutsal Yazıların kısmî bir çevirisiydi. Aynı yüzyılda, 1287 ve 1290 yılları arasında Jaume de Montjuich, Kutsal Kitabı ilk kez tam olarak Kral II. Alfonso'nun (d. 1152- ö. 1196) emriyle Katalancaya tercüme etti.²²⁵

Valensiya: Bonifacio Ferrer (ö. 1417) 15. yüzyılın başlarında Kutsal Kitabı Valensiya diline çevirdi ve bu tercüme 1478'de basıldı. Bu Valensiya versiyonu İspanya'da basılan ilk Kutsal Kitap idi. İspanya'daki engizisyonundan dolayı sadece son sayfası hayatta kalabildi. Bu sayfa New York'taki Amerika İspanyol Toplumu koleksiyonundadır.²²⁶

Baskça tercüme: Jean de Liçarrague (d. 1506- ö. 1601), 1571 yılında Navarre Kraliçesi'nin desteği sayesinde Grekçe Kutsal Yazıları Bask diline tercüme etti.²²⁷

Kutsal Kitabın tamamının İspanyolcaya ilk tercümesi ise eski bir keşiş olan Casiodoro de Reina (d. 1520-ö. 1594) tarafından 1569'da yayımlandı.²²⁸

İncil'in İspanyolcaya Yahudiler tarafından ilk ve tam çevirisi olan “Ferrara İncil”, 1553 yılında Ferrara'da yayımlandı. Ferrara İncil, çevirmen Abraham ben Solomon ve tipograf Yom-Tob Ben Levi Athias'ın en önemli eseridir. Bu kişilerin

²²⁴ a.g.k., 10.01.2020.

²²⁵ a.g.k., 10.01.2020.

²²⁶ a.g.k., 10.01.2020.

²²⁷ a.g.k., 10.01.2020.

²²⁸ Tony Lane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 402.

gözden geçirip çevirdiği İncil, Batı Avrupa ve Yahudi-İspanyol dünyasında önemli bir metin haline geldi. Ferrara İncil birden fazla sayıda çıktı. 1726'da Amsterdam'da da yayımlandı.²²⁹

I- İtalyanca Tercüme

İtalyanca tercümeler yapılırken Vulgata'dan etkilenilmiştir. 12 ve 13. yüzyıllarda yapılan bu çeviriler hiçbir zaman orijinal dillerden yapılmamıştır. 13. yüzyılın başlarında doğrudan İbranîceden yapılan bir Yahudi çevirisi olduğuna dair kanıtlar vardır. İlk basılan İtalyanca Kutsal Kitap, 1471'de Niccolò Malermi (ö. 1481) tarafından Latin Vulgata'dan tercüme edilmiş ve Venedik'te ortaya çıkmıştır. 1559 yılında Papa IV. Pavlus, kilisenin izni dışında yerel dildeki Kutsal Yazıların tüm basımını ve okunmasını yasaklamıştır. Papa IV. Pius tarafından 1564'te yeniden teyit edilen bu hamle, önümüzdeki iki yüz yıl boyunca Katolik çeviri çalışmalarını etkin bir şekilde durdurmuştur.²³⁰

İtalyanca Protestan Kutsal Kitabı ile ilgili ilk çalışmalar 1530'da Antonio Brucioli (d 1495- ö. 1566) tarafından başlatılmıştır. Diğerleri de onu izlemiştir. Fakat İtalyanca ilk Protestan Kutsal Kitap eski tercümelerin yenilenmiş şekli olmakla birlikte bu tercüme 1562 yılında Cenevre'de yayımlanmıştır. Kutsal Kitabın tercümesini yapan en önemli kişilerden biri de Giovanni Diodati'dir. (d. 1576- ö.1649). 1607 yılında Kutsal Kitabı İtalyancaya çevirmiş ve bu tercüme 1641'de yenilenmiştir. Bu tercüme 18. yüzyıla kadar güncelliğini muhafaza etmiş ve daha sonraları da kullanılmaya devam etmiştir.²³¹

İ- Polyglot İncil

Polyglot İncil, metnin paralel sütunlar halinde düzenlenmiş çeşitli dillerde tercümelerden oluştuğu Kutsal Kitabın sürümlerinden bir tanesidir. Bu tercüme, bilim adamlarının eski ve modern versiyonları karşılaştırmasına ve bir dilden diğerine tercümeyle yakından incelemesine olanak sağlamıştır. İlk ve en iyi bilinen çok dilli Kutsal Kitap 1502 yılında Toledo başpiskoposu Cardinal Francisco Jiménez

²²⁹ https://web.nli.org.il/sites/nli/english/library/reading_corner/pages/ferrara.aspx, 09.06.2020.

²³⁰ <https://www.britanica.com/topic/biblical-literature/Greek-Hungarian-Italian-and-Portuguese-translations>, 15.01.2020.

²³¹ Tony Lane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 402.

de Cisneros'un (d. 1436- ö. 1517) desteğiyle başlatılan "Complutensian Polyglot İncil"dir. 1514-1517 yıllarında Madrid yakınlarındaki Alcalá de Henares Üniversitesi'nde basılmış ve 1522'de yayımlanmıştır. Complutensian Eski Ahit'in gözden geçirilmiş hâli Masoretik metni, Ârâmîce tercümeyi (Onkelos Targumu), Latince çeviri Vulgata'yı ve Grekçe tercümeyi (Septuagint'in Lucian versiyonu) kapsıyordu. Complutensian Yeni Ahit ise orijinal Grekçe versiyon ile Latince tercümenin birlikte sunulmasıyla ortaya çıkmıştır.²³²

"Biblia Bible" veya "Antwerp Polyglot" (1569-1572) diğer önemli çok dilli Kutsal Kitaplardan bir tanesidir. İspanyol bilgin Benedictus Arias tarafından denetlenen eser Antwerp'te tanınmış bir yazar olan Christophe Plantin (d. 1520- ö. 1589) tarafından basılmıştır.²³³

En kapsamlı ve en iyisi olarak kabul edilenlerden biri "Londoninesis" veya "Waltonian" (1657) olarak da adlandırılan "London Polyglot", Brian Walton'un derlemesiyle ve birçok çağdaş araştırmacıların yardımıyla basılmıştır. Altı cilt toplam dokuz dil içermektedir. Bu diller; İbrânîce, Sâmirî dili, Ârâmîce, Yunanca, Latince, Habeşçe, Süryanîce, Arapça ve Farsça.²³⁴

J- İskandinav Dillerine Tercümesi

İskandinav dillerine Kutsal Kitabın tercüme edilmesi Reform öncesine dayanmakla birlikte, bu çeviriler Latin Vulgata temelinde ve kısmî tercümelerden oluşmaktadır. En eski ve en ünlü olanı eski Norveç dilinde ve kesin olmamakla birlikte 1300 yılındaki el yazmasıdır. Pentateuch ve Elçilerin İşleri'nin İsveççe versiyonları ise 14. yüzyıldan günümüze kadar ulaşmıştır. 1500'den itibaren Nicholaus Ragnvaldi'nin Yeşu ve Hâkimler bölümlerinin el yazmaları mevcuttur. Luther'in Yeni Ahit çevirisi Kutsal Kitabın Danca çevirisini etkilemiştir. İlk İzlandaca Yeni Ahit tercümesi Latin Vulgata'ya ve Luther'in tercümesine dayanmaktadır. Bu tercümeyi 1540 yılında Oddur Gottskálksson yapmıştır. 1584'e kadar Gudbrandur Thorláksson tarafından yürütülen İzlandaca Kutsal Yazıların tamamı basılmıştı. Thorlákur Skúlason, İzlandaca Kutsal Kitabı Hans Paul Resen'in

²³² www.britannica.com/topic/polyglot-Bible, 08.05.2020.

²³³ a.g.k., 08.05.2020.

²³⁴ a.g.k., 08.05.2020.

Danca çevirisine dayanarak revize etmiştir. İsveççe ilk resmî Kutsal Kitap, İsveç Kralı olarak adlandırılan “Gustav Vasa İncil”i idi. Bu çeviri için Luther’in çevirisinin yanı sıra daha önceki İsveççe çeviriler de kullanılmıştır.²³⁵ İsveç’te 1541’de “Upsala Kutsal Kitap”ı adıyla standart bir tercüme de kullanılmıştır. Bu tercümeyi Laurentius Petri (d. 1499- ö. 1573) yapmıştır.²³⁶

Reform dönemi Danimarka’da standart tercüme, 1550’de Kopenhag’ta basılan “III. Christian Kutsal Kitabı”dır. 1589 ve 1633’te yenilenmiş ve yenilenen bu baskılara kralların adları verilmiştir. Bu da Protestan Reformunun devletin sıkı kontrolünde olduğunu ispatlamıştır.²³⁷

K- İsveç Tercümesi

Kutsal Kitabın İsveç versiyonları, Luther’in tercümesinin dört bölümünün 1524-1525’te Zürih’teki Swyzerdeutsch lehçesinde yeniden basılmasıdır. Peygamberler ve Apokrif bölümler 1529’da ortaya çıkmıştır. Bir yıl sonra İsveç Kutsal Kitabı yayımlanmış fakat Peygamberler ve Apokrif bağımsız olarak tercüme edilmiştir. İsveç Kutsal Kitabı 1660 ve 1882 yılları arasında sık sık revize edilmiştir. 1907 ve 1931 yılları arasında orijinal dillerden yeni bir çeviri yapılmıştır.²³⁸

L- Macarca Tercüme

Lutheranizm’in yayılması, Kutsal Kitabın yerel Macar dillerine çevrilmesinde rol oynamıştır. János Sylvester, Grekçe yapılan çeviriden Yeni Ahit’i üretmiştir. (1541). Tamamlanan ilk Macarca Kutsal Kitap Vizsoly’de 1590 yılında yayımlanmıştır.²³⁹

M- Türkçe Tercüme

Kutsal Kitabın Türkçeye birçok tercümesi yapılmakla birlikte, bunların içerisinde en önemlilerden sadece ikisini ele alacağız. Birincisi Yahya bin İshak’ın

²³⁵ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Slavic-versions>, 04.02.2020.

²³⁶ Tony Lane, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 402.

²³⁷ *a.g.e.*, s. 402.

²³⁸ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Slavic-versions>, 04.02.2020.

²³⁹ <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Greek-Hungarian-Italian-and-Portuguese-translations>, 15.01.2020.

tercümesi, ikincisi ise Ali Ufkî Bey'in tercümesi. Tercümeler kısmına geçmeden önce Kutsal Kitabın Türkçeye tercümesinin arka planında oluşan süreci yakından takip etmemiz gerekir.

16. ve 17. yüzyıllarda Protestanlar ve Katolikler arasındaki çatışmalar iyice derinleşmiş, bunun sonucunda Osmanlı Devleti ile Katolik olan Avusturya Habsburg Hanedanı ve Alman Kralı V. Şarlken arasındaki mücadelede Protestanlar Osmanlı Devleti'nin Katolikleri mağlup etmesini istemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Katoliklere baskısı neticesinde Protestanlar bazı haklar elde etmişlerdir. Osmanlı Devleti de Hristiyanlar arasındaki bu bölünmüşlükten memnun olmuştur.²⁴⁰

Protestanlığın ortaya çıktığı dönemde Katolikler, Kutsal Kitabın Almanca ve İngilizceye tercüme edilmesine şiddetle karşı çıkmış, dolayısıyla Kutsal Kitabın Türkçeye tercümesi edilmesi yönünde bir faaliyet göstermemişlerdir. Osmanlı Devleti ile mücadele eden Avusturyalı Katolik Habsburgların dinî ve siyasî açıdan yenilmesini isteyen Protestanlardan biri olan John Amos Comenius, Katoliklerden kaçarak gittiği Hollanda'da 1656-1670 yılları arasında Kutsal Kitabın Türkçeye tercüme edilmesi fikrini ısrarla savunmuştur. Comenius, Türklerin Kutsal Kitabı okuyup ruhsal bir aydınlanma yaşayacaklarını, bundan duyacakları minnettarlıkla Katolik Avrupa'ya karşı Protestanları destekleyeceklerini ummuştur. Comenius'un arkadaşı Mikuláš Drabík'in, Osmanlı Devleti'nin Habsburgları mağlup etmesinin ardından, Türklerin, Yahudilerin ve diğer din mensuplarının da Hristiyanlığı kabul edeceğine yönelik beklentisi de tercüme çalışmalarını etkilemiştir. Drabík, Türklerin Mesih inancına dönmesinin Kutsal Kitabı kendi dillerinde okudukları zaman mucizevî bir şekilde gerçekleşeceğini savunmuştur.²⁴¹

Hollandalı Protestanlar Kutsal Kitabı Türkçeye tercüme etmeyi kararlaştırınca ayrıntılı bir plan yapmışlardır. Buna göre; Kutsal Kitabın tercüme çalışmasında kullanılacak olan mali desteği Hollandalı tüccar Laurens de Geer sağlamıştır. Tercümenin bilimsel açıdan gerekli kontrollerini Leiden Üniversitesi'nde Türk Dili profesörü olan Jacob Golius yapmıştır. Golius'un Halep'te yaşayan kardeşi Peter de

²⁴⁰ Salih Çinpolat, *Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe'ye Çeviri Süreci ve Ali Ufkî Bey'in Çevirisinin Önemi*, Dini Araştırmalar 23/59, Aralık 2020, s. 433.

²⁴¹ a.g.m., s. 433-434.

baskıdan önce editör olarak görev almıştır. Tercüme yi yapacak kişileri belirlemek ve onlara ödeme yapmak için, Profesör Jacob Golius'un Doğu Dilleri bölümünden öğrencisi de olan İstanbul'daki Hollanda elçisi Levinus Warner (d. 1618- ö. 1665) görev almıştır. Warner, Kutsal Kitabı Türkçeye tercümesi etmesi için ilk olarak Yahya bin İshak'ı görevlendirmiştir.²⁴²

1. Yahya b. İshak'ın Tercümesi

Kesin olmamakla birlikte İstanbullu bir Yahudi olan Yahya b. İshak, İbrânîce ve Türkçe bilmesinden dolayı Hollanda sefiri Levinus Warner tarafından Kutsal Kitabı Türkçeye tercüme etmekle görevlendirilmiştir. "Haki" mahlasını da kullanan Yahya bin İshak, 1657-1661 yılları arasında Kutsal Kitabın bazı bölümlerini İbrânîceden Türkçeye tercüme etmiştir. Levinus Warner, tercüme yi gerekli incelemenin yapılması için Hollanda'ya (Leiden) göndermiştir. Bazı bölümleri eksik olan bu tercümenin iki el yazması Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. Yahya bin İshak'ın yapmış olduğu bu tercüme tam olarak beğenilmemiş ya da onaylanmamış olduğu için basımı yapılmamıştır.²⁴³

2. Ali Ufkî Bey'in Tercümesi

Kutsal Kitabı Türkçeye tercüme eden ilk mütercim Ali Ufkî Bey'dir. Bu tercüme Eski Ahit, Yeni Ahit ve Apokrif metinlerin Ali Ufkî Bey²⁴⁴ tarafından tercüme edilmesiyle oluşmuştur. O zamanki İstanbul sefiri müsteşrik Levinus Warner'in isteği ve mali desteği ile bu tercüme yi gerçekleştirmiştir. Eski Ahit'teki Ezra ve Yeremya bölümlerinden bir kısmı eksik olan bu tercüme 1666 yılında tamamlanmıştır. Bu eser Leiden Üniversitesi Levinus Warner koleksiyonunda yer

²⁴² *a.g.m.*, s. 434.

²⁴³ *a.g.m.*, s. 434-435.

²⁴⁴ Leh (Polonya) asıllı bestekâr ve Kutsal Kitabı Türkçeye ilk tercüme eden mütercim. Asıl adı Albert Bobowski'dir. Bestekâr ve şair olan Ali Ufkî Bey, Sultan İbrâhim ve IV. Mehmed dönemlerinde sarayda görev almış, Doğu ve Batı dillerini ile birlikte Türk musikisini öğrenmiş, musiki ve dile dair eserler kaleme almış, tercümeler yapmıştır. Ayrıca Dr. Isaac Basire'ye 1666'da yazmış olduğu mektuplar ve Mezmurlar tercümesi tespit edilmiştir. Mezmurlar tercümesi, Hz Davud'un ilk on dört mezmurunun hece vezniyle Türkçeye çevrilmesi ile notalarından oluşmaktadır. (Turgut Kut, *Ali Ufkî Bey*, DİA, c. 2, İstanbul, 1989, s. 456, 457).

almıştır. Bu tercümenin Eski Ahit bölümü Kieffer'in tashihinden geçtikten sonra 1819 yılında, tamamı da 1827'de yayımlanmıştır.²⁴⁵

Ali Ufkî Bey'in Kutsal Kitabı tercüme ederken kullandığı kaynak, bazı araştırmacılara göre Fransızca, bazılarına göre ise Erasmus'un hazırladığı "Textus Receptus" adlı Grekçe metindir. Fakat onun bu tercümeyi yaparken hangi kaynağı kullandığı kesin olarak bilinmemektedir. Dönemin Hollanda elçisi olan Levinus Warner, bu tercüme sürecini İstanbul'da takip etmiş ve tercüme metinlerini kontrol ederek basılması için Hollanda'ya göndermiştir. Yaşanan bazı sorunlar nedeniyle, tercümenin basımı Paris'te 1827 yılında gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda bu tercüme dönemin dil özellikleri dikkate alınarak bazı değişiklikler ve düzeltmelerden geçerek 1878, 1885, 1886, 1901, 1941 ve 2001 yıllarında defalarca basılmıştır. Günümüzde kullanılan Kutsal Kitabın Türkçe tercümesi Ali Ufkî Bey'in tercümesine dayanmaktadır. Bu tercümede kullanılan dil gereği bazı değişikliklere gidilse de, günümüze kadar ulaşmasını sağlayan Kitab-ı Mukaddes Şirketi olmuştur. Ali Ufkî Bey'in tercümesi Türklere yönelik misyonerlik faaliyetlerde temel kaynak olarak kullanılmıştır ve kullanılmaya devam edilmektedir.²⁴⁶

N- Katolik Kilise'nin Tercüme Yasakları

Katoliklerin Latinceyi zamanla kutsal bir dil olarak kabul etmesiyle birlikte din adamları Kutsal Kitap için uygun olan dillerin sadece Grekçe, İbrânîce ve Latince olduğunu savundular. Eğitimli kişiler Latinceyi kullanmaya devam etmişler fakat halk tarafından bu dil zamanla unutulmuştur. Buna rağmen Katolik Kilisesi Kutsal Kitabın diğer dillere tercümesine karşı çıkmıştır. 1079 yılında Bohemya Dükü Wratisslaus, yerel kiliselerde Slavca kullanmak için Papa VII. Gregorius'tan izin istemiş, fakat Papa bu isteği hiçbir şekilde kabul etmemiştir. Buna gerekçe olarak Papa, Tanrı'nın Kutsal Yazıların bazı yerlerde gizli kalmasını istediğini, eğer bunların herkese açık hâle getirilirse sıradanlaşabileceğini ve saygısızlığa maruz kalabileceğini veya zekâ seviyesi düşük olan insanların onları yanlış anlayarak hataya düşebileceklerini göstermiştir. Sırf bu sebeplerden halk Kutsal Kitap'tan olabildiğince uzak tutulmuş, papazlar da bu durumu halk üzerinde güç sahibi olmak

²⁴⁵ Kut, *Ali Ufkî Bey*, a.g.e., s. 456, 457.

²⁴⁶ Çinpolat, *a.g.m.*, s. 437-443.

için kullanmışlardır. Papazlar bu durumun hep böyle devam etmesini istemişler, kendi özel alanları olarak saydıkları konulara halkın müdahale etmesini istememişlerdir. Katolik yetkilileri öğrettikleri şeylerin Kutsal Kitaba değil de Kilise geleneklerine dayandığını biliyorlardı. Halkın Kutsal Kitabı okuması demek Kilise öğretileriyle Kutsal Yazılar arasındaki çelişkileri görmek demektir.²⁴⁷

Kutsal Kitabın farklı dillere yapılan tercümelerinin Katolik Kilisesi tarafından yasaklanması sadece Reform dönemi ve sonrasında yapılan bir uygulama değildir. Reform öncesinde de bu uygulamalar kendini göstermektedir. Bu yasakları iki bölümde incelemek gerekir:

1. Reformdan Önce: Sapkın ya da tehlikeli sayılan kitapların yasaklanması, Papaların evrensel üstünlüğü ele geçirme girişimleri kadar eskidir. Gerçekte, bu tür yasaklar “Kilise dışında kurtuluş yoktur” teorisinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda rahipliğin gücünü azaltabilecek tüm öğretileri ortadan kaldırmak gerekli hâle geldi. Bu gayret ilk başta dinsiz ve Yahudi yazılarına yönelikti, çünkü böyle bir şeyin okunmasının Hristiyanlığı tehlikeye atmasından korkuluyordu. Kilise sapkın olarak gördüğü kitapları yasaklamakla yetinmedi, yakılmalarını emretti. Bu, ilk olarak Arius’un yazıları ile bağlantılı olarak denendi ve daha sonra kilisenin uygulamalarından biri hâline geldi. Özellikle Katolik Kilisesi, İncil’in tercümelerini okumayı düpedüz, insanlar için tehlikeli buluyordu. Böylelikle Papa VII. Gregorius, Bohemya Dükü Wratisslaus’a yazdığı mektubunda Kutsal Kitabın yerel olarak okunmasını kınadı. Daha önce onaylanmayan Wycliffe’in eserlerinin okunması yasaklanırken; Hus’un eserleri tamamen sapkın olduğu gerekçesiyle kınandı. Matbaanın keşfedilmesiyle birlikte, tehlikeli kitapların yayımlanması yeni bir ivme kazanmış oldu. Piskoposlar ve rahiplere sapkın eserlerin görünümünü dikkatle izlemeleri ve yazarlara karşı para cezaları ve afarozları uygulamaları tavsiye edildi.²⁴⁸

2. Reform ve Trent Konsili Sonrası: Reformasyon, Roma Katolik Kilisesi için son derece tehlikeli sayısız yazıya yol açmış ve tüm emirlere rağmen bu yazılar geniş

²⁴⁷ <https://wol.jw.org/tr/wol/d/r22/lp-tk/102011443>, 12.06.2020.

²⁴⁸ <https://www.biblicalcyclopedia.com/l/index.html>, 29.11.2020.

çapta dağıtılmış, hevesle okunmuştu. 1546'da Louvain Üniversitesi, Roma İmparatoru V. Charles'ın (d. 1500- ö. 1558) emriyle, okunması tehlikeli ve dolayısıyla yasaklanmış olan bu tür kitapların hepsinin listesini yayımladı. Trent Konsili'nin askıya alınması sırasında Papa IV. Paulus, 1557'de belirli bir grup tarafından hazırlanmış bir başka yasaklı eser listesi hazırladı ve bu, Roma Katolik Kilisesi'nin ilk gerçek yasaklı kitaplar listesini oluşturdu (Index Librorum Prohibitorum). Genel olarak dizin yasaklı kitapların yazarlarını üç kısma ayırdı: 1- Tüm çalışmaları kesinlikle kınanmış olanlar, 2- Eserlerinden bazıları mahkûm edilenler, 3- 1519'dan beri ortaya çıkan isimsiz eserlerin yazarları. Trent Konsili 18. oturumunda yeni bir dizin hazırlamak için bir komite atadı. Bu komite 25. oturumda, dizine dâhil edilecek kitapların sayısı ve çeşitliliği nedeniyle anlaşılmadıklarını bildirdi ve kitabın hazırlanması ve uygulanmasının Papa'ya bırakılmasını tavsiye etti. Yeni bir dizin hazırlandı. Bu dizindeki kurallara göre; Luther, Calvin, Zwingli gibi kişilerin eserleri tamamen yasaklanmış, dinle ilgili yazılar yazmayanların eserleri piskoposların ve soruşturmacıların emriyle, Katolik rahipler tarafından incelendikten ve onaylandıktan sonra okunmasına izin verilmiştir. Şimdiye kadar mahkûm edilmiş yazarlar tarafından yayımlanmış olan dinî tercümelerinin, sağlam doktrine aykırı hiçbir şey içermiyorsa okunmasına izin verilmiştir. Eski Ahit'in tercümelerine, ancak piskoposun takdirine bağlı olarak; bunları kutsal metin olarak değil, Kutsal Yazıları anlamak için yalnızca Vulgata'nın açıklamaları olarak kullanılmaları şartıyla izin verilebilir. Ancak Yeni Ahit'in çevirileri için hiçbir kimseye izin verilmez, çünkü çok fazla tehlike onları okumaktan kaynaklanır. Okunmasına izin verilen veya Vulgata basımına katılan versiyonlara notlar eşlik ediyorsa, şüpheli yerler bazı Katolik üniversitelerinin teoloji fakülteleri tarafından silindikten sonra, okunmalarına izin verilebilir. Rahibin tavsiyesi üzerine İncil'in Katolik yazarlar tarafından halk diline tercüme edilmesine izin verilebilecektir. Müdavimler, amirlerinden özel bir izin alıp bu İncilleri satın alıp okuyabileceklerdir.²⁴⁹ Tüm bunlarla birlikte Papa ayrıca belli aralıklarla listenin yenilenmesi için bir "Index Topluluğu" da atadı. Index uygulaması hem 16. yüzyılda, hem de onu izleyen yüzyıllarda çoğunlukla başarılı olamadı ve 1966 yılında yürürlükten kaldırıldı.²⁵⁰ Halkın konuştuğu dillerde Kutsal

²⁴⁹ a.g.k., 29.11.2020.

²⁵⁰ Robert D. Linder, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sel, Kınran, s. 425.

Kitaba sahip olma veya dağıtımına yardım etme cesareti gösterenler Katolik Kilisesi'nin gazabına uğramışlardır. Birçoğu tutuklanmak, ömür boyu hapis cezasına çarptırılmak, direkte yakılmak gibi çeşitli cezalara çarptırılmıştır.²⁵¹

Yasaklara rağmen, Reform döneminde yeni ve devrimsel Hümanist görüşünü benimseyen Erasmus, Luther ve Tyndale İbrânîce ve Yunanca metinleri kullanarak tercüme yapmışlardır. Her ne kadar bu tercümeler orijinalin yerini alamasa da Reformun yolunu açmıştır.²⁵²

²⁵¹ <https://wol.jw.org/tr/wol/d/r22/lp-tk/102011443>, 12.06.2020.

²⁵² Beni Ruef, *Bible Translation in the Middle Ages*, Seminar Thematizing Language in Medieval English Literature, 2003, s. 4.

SONUÇ

Günümüzde birçok dile ve lehçeye çevirisi yapılan Kutsal Kitabın ilk tercümesi M.Ö. 180'de tamamlanan Septuagint'tir. Eski Ahit'in Grekçeye tercümesi ile başlayan Kutsal Kitap tercümelere, Reform öncesi dönemde az sayıda olmakla birlikte özellikle Reform dönemi ve sonrasında artış göstermiştir. Kutsal Kitap merkezli dinî, sosyal ve siyasî meseleler tercüme faaliyetlerini daima etkilemiştir. Katolik Kilisesi'nin Kutsal Kitabın sadece Latince tercümesine izin verip diğer dillere yapılan tercümelere karşı çıkması ve Kutsal Kitabın halka anlatılması noktasında kendini yegâne otorite olarak görmesi bu meselelerden sadece birkaçıdır. Özellikle Reform öncesi ve sonrasında yapılan tercümelere temel amaç farklı dilleri konuşan Hristiyan halkın kendi dillerinde Kutsal Kitabı okuyup anlamasıdır. Günümüzde ise tercüme, misyonerlik faaliyetlerinde önemli bir rol oynayarak Hristiyanlığın birçok bölgede yayılmasına zemin hazırlamaktadır.

Kutsal Kitabın farklı dillere tercüme edilmesinde değişik metotlar benimsenmiştir. Orijinal İbrânîce ve Grekçe metinlere erişimin zorluğu, özellikle iki dili de öğrenmenin zaman alması, ulaşım ve teknolojinin yetersizliği gibi sebeplerden dolayı orijinal metinlerden yapılan çeviriler azdır. Dolayısıyla birçok mütercim kendinden önce yapılmış olan tercümelere esas alarak yeni bir tercüme ortaya koymuştur. Bu sebepten yapılan tercüme, tercümenin tercümesi hâline gelmiştir. Özellikle Kutsal Kitabın Batı dillerine tercümesi için Vulgata ve Tyndale'ın çevirisi ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Başka tercümelere yararlanarak yapılan bu tercümelere, esas aldığı tercümelere hataların yeni tercümede yerini alması da kaçınılmaz olmuştur.

Kutsal Kitabın eski tercümelerinde genellikle satır arasına yazılan notlar ve kelime kelime (motomot) çeviri şeklinde tercüme yapılırken; Reform dönemi ve sonrasında yapılan tercümelere mütercimin yorumları, açıklayıcı notlar ve resimler eşlik etmiştir.

Kutsal Kitabın Eski Ahit kısmı İbrânîce, Yeni Ahit kısmı ise Grekçeden oluşmaktadır. Bu dillere özgü kelime, deyim ve atasözleri gibi ifadelerin tercüme

edilen dilde tam karşılığının olmaması tercüme yapılırken karşılaşılan en önemli sorundur. Bu ifadeleri anlatabilmek için mütercimler kendi yorumlarını veya bu kelimelerin tam karşılığı olmasa da ona anlamca yakın olan kelimeleri kullanmışlardır. Dolayısıyla Kutsal Kitabın yapılmış olan tüm tercümelerinde eksiklik söz konusudur. Buna tercüme eden kişinin anlamadan veya yanlış tercüme etmekten dolayı yaptığı hatalar da eklenince, Kutsal Kitabın eksiksiz ve hatasız bir tercümesinin olmadığı kanaatine varılabilir. Nitekim yapılan birçok tercümenin hatalarının düzeltilmesi ve eksiklerinin giderilmesi yani revizyona tâbî tutulması bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Her ne kadar yapılan tercümeler eksikler ve hatalar barındırsa da halkın Kutsal Kitaba erişmesine ve kendi dillerinde Kutsal Kitabı okumasına önemli ölçüde yarar sağlamıştır. Özellikle Protestanlığın birçok yerde yayılmasında etkin rol oynayan tercümeler Katolik Kilisesi'nin tepkisini çekmiş ve bu doğrultuda tercüme çalışmalarının yasaklanması için Trent Konsili toplanmış ve bu konsil sonunda birtakım kararlar alınmıştır. Index Librorum Prohibitorum (Yasaklı Kitaplar Listesi) adı altında alınan kararlarda, Reformcuların tercümelerine ve eserlerine yönelik yasaklar getirilmiştir. Tüm bu yasaklara rağmen Kutsal Kitap tercümeleri daha fazla yapılmıştır. Katolik Kilisesi'nin bu yasakları amacına ulaşamadığından dolayı 1966 yılında tamamen kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA

A- Kitaplar ve Makaleler

ADAM, Baki, *Tevrat*, DİA, c. 14, İstanbul, 2012.

AEJMELAEUS, Anneli, *The Origins of the Kaige Revision*, ed.: R. Hakola, P. Huotari, J. Orpana, *Scriptures in the Making: Texts and Their Transmission in Late Second Temple Judaism*, Peeters, 2021.

ARAS, Ahmet, *Elmalılı Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" Tefsirinde Hristiyan Mezhepleri İle İlgili Görüşleri*, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 16, Konya, 2013.

....., *Harita ve Grafiklerle Dinler ve İnançlar Coğrafyası*, Emin Yayınları, Bursa, 2016.

....., *Protestanlık Tarihinde Kalvinizm*, Konya, 2004.

ATKINSON, James, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

AYDIN, Mehmet, *Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış*, A.Ü.İ.F.D., c. 27, Ankara, 1985.

....., *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, 3. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2007.

....., *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 93, İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 4, Konya, 1991.

AYTAÇ, Gürsel, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, Üçüncü Basım, Gündoğan Yayınları, Form Ofset, Ankara, Kasım 1992.

BACHER, Wilhelm, *The Jewish Encyclopedia*, ed.: Isidore Singer , vol.: 12, New York and London, 1901-1906.

BESALEL, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. II., Birinci Baskı, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. Ş., Tılgat Matbaacılık, İstanbul, 2001.

....., *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. III., Birinci Baskı, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. Ş., Tılgat Matbaacılık, İstanbul, 2002.

CLARE, John, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

CLÉMENT, Olivier, *Din Fenomeni* (Ortodoksluk Mezhebi), trc: Mehmet Aydın, 4. Baskı, Sebat Ofset ve Matbaacılık, Konya, 2011.

CLOUSE, Robert G., *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

CROSS, F. L., LİVİNGSTONE, E. A., *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, 2. Baskı, Oxford University Press, ABD (New York), 1974.

ÇETİN ÜNAL, Banu, *Avrupa'nın Felaketler Yüzyılında Bir Devrimci Olarak John Wycliffe'in Etkisi*, Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, c. 2, sayı: 1, 2019.

ÇİNPOLAT, Salih, *Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe'ye Çeviri Süreci ve Ali Ufki Bey'in Çevirisinin Önemi*, Dini Araştırmalar 23/59, Aralık 2020.

ÇOBAN, Bekir Zakir, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.

DEMAREST, Bruce A., *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

DEMİRCİ, Kürşat, *Engizisyon*, DİA, c. 11, İstanbul, 1995.

DEMİRKENT, Işın, *Haçlılar*, DİA, c. 14, İstanbul, 1996.

ERBAŞ, Ali, *Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, 1. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, *Ekmek Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları*, A.Ü.İ.F.D., c. XXXIX, Ankara, 1999.

FERGUSON, Everett, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

FİNUCANE, Ronald, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

GASQUE, W. Ward, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Hristiyanlık*, 6. Basım, TDV Yayınları, Ankara, 2017.

....., *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, 4. Basım, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.

GÜRKAN, Salime Leyla, *Yahudilik*, 6. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2017.

HARMAN, Ömer Faruk, *Ahd-i Atık*, DİA, c. 1, İstanbul, 1988.

....., *Engizisyon*, DİA, c. 11, İstanbul, 1995.

....., *Feyyûmî, Saîd b. Yûsuf*, DİA, c. 12, İstanbul, 1995.

....., *Kitâb-ı Mukaddes*, DİA, c. 26, Ankara, 2002.

HURTADO, Larry W., *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

JACOB, Xavier, *İncil Nedir? Tarihi Gerçekler*, Kent Matbaacılık, Ankara, 1985.

KREUZER, Siegfried (ed.), *The Bible in Greek: Translation, Transmission and Theology of the Septuagint*, SBL Press, Atlanta, 2015.

KUT, Turgut, *Ali Ufkî Bey, DİA*, c. 2, İstanbul, 1989.

Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar, Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea, 2015.

KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, *Kutsal Kitap Anlayışı*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

LANE, Tony, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

LİETZMANN, M. Hans, *Eski Kilise Tarihi 1. ve 2. Cilt*, trc: Mehmet Aydın, Sebat Ofset ve Matbaacılık, Konya, 2016.

LİNDER, Robert D., *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

LUTHER, Martin, *Hristiyan'ın Özgürlüğü*, trc: Alper Özharar, 1. Baskı, İstanbul Luteryen Kilisesi, GDK Yayınları, İstanbul, 2015.

MARSHALL, Caroline T., *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

McCONİKA, James, *Düşüncenin Ustaları Erasmus*, trc: Cemal Atila, 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, Akdeniz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

McNAİR, Philip, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

MEHL, Roger, *Din Fenomeni (Protestanlık Mezhebi)*, trc: Mehmet Aydın, 4. Baskı, Sebat Ofset ve Matbaacılık, Konya, 2011.

OLGUN, Hakan, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, 2. Baskı, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2016.

ÖKTEN, Kaan H., *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

ROSENBERG, Harry, *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

RUEF, Beni, *Bible Translation in the Middle Ages*, Seminar Thematizing Language in Medieval English Literature, 2003.

SALİHOĞLU, Mahmut, *Sâmirîler*, DİA, c. 36, İstanbul, 2009.

SCHNUCKER, Robert V., *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

STUPPERİCH, R., *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

TANYU, Hikmet, *Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi*, A.Ü.İ.F.D., c. 14, Ankara, 1966.

TODD, Richard A., *Hristiyanlık Tarihi*, trc: Sibel Sel, Levent Kınran, Basım: Mayıs 2004, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

TOY Crawford Howell , GOTHEİL Richard, *The Jewish Encyclopedia*, ed.: Isidore Singer , vol.: 3, New York and London, 1901-1906.

WAARDENBURG, Jacques, *Reform*, DİA, c. 34, İstanbul, 2007.

....., *Protestanlık*, DİA, c. 34, İstanbul, 2007.

ZWEİG, Stefan, *Rotterdamlı Erasmus Zaferi ve Trajedisi*, trc: Ahmet Cemal, 9. Baskı, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2019.

B- İnternet Kaynakları

CHADWICK, Henry, <https://www.britannica.com/biography/Origen>, 05.01.2021.

https://armenianchuch.us/essential_grid/st-mesrob-mashdotz/, 28.11.2020.

<https://hbu.edu/museums/dunham-bible-museum/tour-of-the-museum/past-exhibits/from-geneva-the-first-english-study-bible/>, 05.06.2020.

https://library.dts.edu/Pages/TL/Special/sc_bibles.shtml, 05.06.2020.

<https://library.garrett.edu/collections/special-collections/rare-bible-digital-exhibit-pre-1600/bishops-bible-1568>, 12.05.2020.

<https://net.lib.byu.edu/scm/reformers/zwingli.html>, 12.06.2020.

https://web.nli.org.il/sites/nli/english/library/reading_corner/pages/ferrara.aspx, 09.06.2020.

<https://wol.jw.org/en/wol/d/r1/lp-e/1965845>, 06.02.2021.

<https://wol.jw.org/tr/wol/d/r22/lp-tk/102011443>, 12.06.2020.

<https://www.biblicalcyclopedia.com/C/castalion-castalio-or-castellio-sebastian.html>, 19.11.2020.

<https://www.biblicalcyclopedia.com/G/greek-versions-of-the-holy-scriptures.html>, 05.02.2021.

<https://www.biblicalcyclopedia.com/index.html>, 29.11.2020.
[https://www.biblicalcyclopedia.com/L/lucian-\(2\).html](https://www.biblicalcyclopedia.com/L/lucian-(2).html), 14.11.2020.
<https://www.britannica.com/biography/Aquila-ancient-biblical-scholar>, 05.11.2020.
<https://www.britannica.com/biography/Jacques-Lefevre-dEtaples>, 17.11.2020.
<https://www.britannica.com/biography/John-Rogers-English-religious-reformer>, 16.11.2020.
<https://www.britannica.com/biography/Leo-Jud>, 16.11.2020.
<https://www.britannica.com/biography/Miles-Coverdale>, 19.11.2020.
<https://www.britannica.com/biography/Santes-Pagninus>, 17.11.2020.
<https://www.britannica.com/biography/Theodotion>, 05.11.2020.
<https://www.britannica.com/biography/William-Tyndale>, 28.11.2020.
<https://www.britannica.com/topic/Anabaptists>, 24.11.2020.
<https://www.britannica.com/topic/Franconian-language>, 13.02.2021.
<https://www.britannica.com/topic/Middle-English-language>, 18.03.2021.
<https://www.britannica.com/topic/Peshitta>, 23.12.2019.
<https://www.britannica.com/topic/Puritanism>, 24.11.2020.
<https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Greek-Hungarian-Italian-and-Portuguese-translations>, 15.01.2020.
<https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Origens-Hexapla>, 03.01.2020.
<https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Medieval-and-modern-versions-Dutch-French-and-German>, 06.02.2021.
<https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Slavic-versions>, 04.02.2020.
<https://www.britannica.com/topic/King-James-Version>, 09.06.2020.
<https://www.britannica.com/topic/polyglot-Bible>, 08.05.2020.
<https://www.bl.uk/collections-items/erasmus-novum-testamentum-omne>, 07.03.2020.
<https://www.bl.uk/collection-items/coverdale-bible>, 27.05.2020.
<https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/bible/bible-general/vulgate>, 14.02.2021.
<https://www.gotquestions.org/Bishops-Bible.html>, 12.05.2020.

<https://www.gotquestions.org/Coverdale-Bible.html>, 27.05.2020.

<https://www.gotquestions.org/Douay-Rheims-Version-DRV.html>, 03.06.2020.

<https://www.gotquestions.org/Geneva-Bible.html>, 18.05.2020.

<https://www.gotquestions.org/Great-Bible.html>, 25.05.2020.

<https://www.gotquestions.org/Matthew-Bible.html>, 03.06.2020.

<https://www.gotquestions.org/Wycliffe-Bible.html>, 03.06.2020.

<https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=157>, 26.01.2021.

<https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=3359>, 02.01.2021.

<https://www.jw.org/en/library/magazines/wp20140301/bible-translation-in-medieval-spain/>, 10.01.2020.

<https://www.museeprotestant.org/en/notice/olivetan-1506-1538-2/>, 19.11.2020.

<https://www.newadvent.org/cathen/15367a.htm>, 05.02.2021.

<https://www.newadvent.org/cathen/07316a.htm>, 02.01.2021.

<https://www.newadvent.org/cathen/16078c.htm>, 26.01.2021.

<https://www.smu.edu/Bridwell/SpecialCollectionsandArchives/Exhibitions/Harrison2017/EnglishBibles/00006>, 25.05.2020.

<https://www.unifr.ch/institut-barthelemy/en/institute/history/html>, 13.02.2021.

<https://www.zb.uzh.ch/en/zuerich/reformation>, 19.06.2020.

www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-the-bible/Targum, 24.12.2019.

www.vetuslatina.org, 12.02.2021.

C- Fotoğraf Kaynakları

TOY, Crawford Howell, Burkitt, FC, Ginzberg, Louis, www.jewishencyclopedia.com/articles/1674-aquila-akvlac-foreignchars-v02p034001-jpg-foreignchars, 29.06.2020. (Aquila Tercümesi)

<https://www.hbu.edu/museums/dunham-bible-museum/tour-of-the-museum/past-exhibits/from-geneva-the-first-english-study-bible/>, 30.06.2020. (Cenevre İncili)

<https://www.wdl.org/en/item/10636>, 30.06.2020. (Complutensian Polyglot İncil)

<https://www.smu.edu/Bridwell/SpecialCollectionsandArchives/Exhibitions/Harrison2017/EnglishBibles/00023-00033-00034>, 30.06.2020. (Douay-Rheims İncili)

<https://www.bl.uk/collection-items/erasmus-novum-testamentum-omne>, 29.06.2020. (Erasmus İncili)

<https://dur.ac.uk/news/newsitem/?itemno=11654>, 29.06.2020. (Habeşçe Tercüme)

<https://www.bible-history.com/ibh/Scrolls+and+Texts/Gospels/Gothic+Gospels>, 29.06.2020. (Gotça İncil)

<https://www.smu.edu/Bridwell/SpecialCollectionsandArchives/Exhibitions/Harrison2017/EnglishBibles/00006>, 30.06.2020. (Büyük İncil)

SAUTER, Megan, <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/ancient-cultures/ancient-near-eastern-world/what-is-coptic-and-who-the-copts-in-ancient-egypt/>, 29.06.2020. (Kıptîce İncil)

<https://www.bl.uk/collection-items/king-james-bible>, 30.06.2020. (King James İncili)

<https://www.bl.uk/collection-items/luther-bible>, 30.06.2020. (Martin Luther İncili)

<https://library.osu.edu/innovation-projects/omeka/items/show/17>, 30.06.2020. (Miles Coverdale İncili)

<https://www.bibleblender.com/2019/biblical-lessons/biblical-history/ancient-texts/the-complete-history-of-the-bible-translations-how-the-word-was-delivered-from-god-to-our-modern-bibles/attachment/hexapla11>, 29.06.2020. (Origen Hexapla)

<https://www.bl.uk/collection-items/syriac-bible>, 29.06.2020. (Peşitta)

<https://www.hbu.edu/museums/dunham-bible-museum/tour-of-the-museum/past-exhibits/from-geneva-the-first-english-study-bible/>, 30.06.2020. (S. Pagninus İncili)

<https://library.garrett.edu/collections/special-collections/rare-bible-digital-exhibit/pre-1600/bishops-bible-1568>, 30.06.2020. (Piskoposlar İncili)

earlychurch.com/the-septuagint/, 29.06.2020. (Septuagint)

targuman.org/2016/09/10/what-is-targum/, 29.06.2020. (Targum)

<https://www.hbu.edu/museums/dunham-bible-museum/tour-of-the-museum/past-exhibits/from-geneva-the-first-english-study-bible/>, 05.06.2020. (T. Beza İncili)

<https://www.bl.uk/collection-items/matthews-bible>, 30.06.2020. (T. Matthew İncili)

<https://www.bl.uk/collection-items/william-tyndales-new-testament>, 29.06.2020. (William Tyndale İncili)

<https://www.bl.uk/collection-items/the-harley-gospels>, 29.06.2020. (Vulgata)

<https://net.lib.byu.edu/scm/reformers/zwingli.html>, 30.06.2020. (Zürih İncil)

<https://www.bl.uk/people/john-wycliffe>, 29.06.2020. (Wycliffe İncili)

KUTSAL KİTAP TERCÜMELERİ KRONOLOJİSİ

Milâttan Önce

III-II. yüzyıl	Eski Ahit'in Grekçeye tercümesi: Septuagint
II. yüzyıl	Targum'un günümüze kadar gelen ilk el yazması

Milâttan Sonra

65-70 civarı	Markos İncili'nin derlenmesi
80 civarı	Matta İncili'nin derlenmesi
85-150 civarı	Yuhanna İncili'nin derlenmesi
I. yüzyıl	Septuagint'in Kaige tercümesi ve revizyonu
II. yüzyıl	Aquila, Theodotion ve Symmachus'un Eski Ahit'i Grekçeye tercümesi ve revizyonu
II. yüzyıl	Kutsal Kitabın Kıptîceye tercüme edilmesi
II-III. yüzyıl	Kutsal Kitabın Süryânîce tercümesi: Peşitta
III. yüzyıl	Origen'in Septuagint üzerine yaptığı tercümesi: Hexapla
325	İznik Konsili'nde Kutsal Kitap kanonunun oluşturulması
IV. yüzyıl	Kutsal Kitabın Gotça'ya tercüme edilmesi
IV. yüzyıl	Septuagint'in el yazmaları: Codex Sinaiticus, Codex Vaticanus ve Codex Alexandrinus
382-405	Jerome'un Kutsal Kitabı Latinceye tercümesi: Vulgata
IV-V. yüzyıl	Kutsal Kitabın Habeşçeye tercüme edilmesi
V. yüzyıl	Septuagint'in el yazması: Codex Bezae

V. yüzyıl	Kutsal Kitabın Ermenîceye tercüme edilmesi
863	En eski Slavca tercümeler
X. yüzyıl	Saadiya Gaon'un ilk defa Eski Ahit'i İbrânîceden Arapçaya tercümesi
1000	Notker Labeo'nun Memurları Almancaya tercümesi
1287-1290	Jaume de Montjuich'in Kutsal Kitabı ilk kez tam olarak Katalancaya tercümesi
XIII. yüzyıl	Kutsal Kitabın İspanyolcaya en erken tercümesi ve Katalanca'ya kısmî tercümesi
1380	John Wycliffe'in Yeni Ahit'in İngilizceye ilk tercümesi
1384	Johan Schutken'in Yeni Ahit ve Mezmurları Hollanda diline tercümesi
1471	Niccolò Malermi'nin Kutsal Kitabı İtalyancaya tercümesi
XV. yüzyıl	Bonifacio Ferrer'in Kutsal Kitabı Valensiya diline tercümesi
1516	Erasmus'un Latince tercümesinin basılması
1522	Martin Luther Almancaya Yeni Ahit tercümesi
1522	Complutensian Polyglot İncil'in yayımlanması
1523	Jacques Lefèvre d'Étaples'in Yeni Ahit'i Fransızcaya tercümesi
1525	William Tyndale'ın Eski Ahit ve Yeni Ahit'in bir kısmını kapsayan ilk İngilizce Kutsal Kitap tercümesi
1525-1529	Zürih İncil'in yayımlanması
1528	Santes Pagninus'un Latince tercümesinin yayımlanması
1528	Jacques Lefèvre d'Étaples'in Eski Ahit'i Fransızcaya tercümesi

- 1534 Martin Luther'in Almancaya Eski Ahit'i tercümesi
- 1535 Eski Ahit ve Yeni Ahit'in tamamını içeren ilk İngilizce İncil olan Coverdale Bible'nin basılması
- 1535 Pierre Robert Olivétan'ın Kutsal Kitabı Fransızcaya tercümesi
- 1537 John Rogers'ın İngilizce tercümesinin yayımlanması
- 1539 Büyük İncil'in yayımlanması
- 1540 Oddur Gottskálksson'un Kutsal Kitabı ilk defa İzlanda diline tercümesi
- 1541 János Sylvester'ın Kutsal Kitabı Macarcaya tercümesi
- 1545-1563 Trent Konsili'nde Vahiy Kitabı'nın Yeni Ahit metinlerine dâhil edilmesi
- 1553 Ferrara İncil'in yayımlanması
- 1555 Sebastian Castellio'nun Kutsal Kitabı Fransızca'ya tercümesinin yayımlanması
- 1556 Theodore Beza'nın Latince tercümesinin yayımlanması
- 1557 Cenevre İncili'nin Yeni Ahit kısmının yayımlanması
- 1560 Cenevre İncili'nin hem Yeni Ahit hem de Eski Ahit kısmının yanı sıra önemli çeviri notlarını içeren bölümünün yayımlanması
- 1568 Piskoposlar Kutsal Kitabı'nın yayımlanması
- 1569 Kutsal Kitabın tamamının İspanyolcaya ilk tercümesinin yayımlanması
- 1571 Jean de Liçarrague'nin Kutsal Kitabı Bask diline tercümesi
- 1582 Douay-Rheims Kutsal Kitabı'nın Yeni Ahit kısmının yayımlanması
- 1590 Tamamlanan ilk Macarca Kutsal Kitabın yayımlanması

- 1607 Giovanni Diodati'nin Kutsal Kitabı İtalyancaya tercümesi
- 1611 King James İncili'nin yayımlanması
- 1657-1661 Yahya b. İshak'ın Kutsal Kitabın bazı bölümlerini İbrânîceden
Türkçe'ye tercümesi
- 1666 Ali Ufkî Bey'in Kutsal Kitabı Türkçeye tercümesi

EKLER

Şekil 1.1.²⁵³ Eski Ahit'in Grekçeye tercümesi: Septuagint.Şekil 1.2.²⁵⁴ Origen'in Hexapla adlı eserinden fragman.

²⁵³ earlychurch.com/the-septuagint/, 29.06.2020.

²⁵⁴ <https://www.bibleblender.com/2019/biblical-lessons/biblical-history/ancient-texts/the-complete->

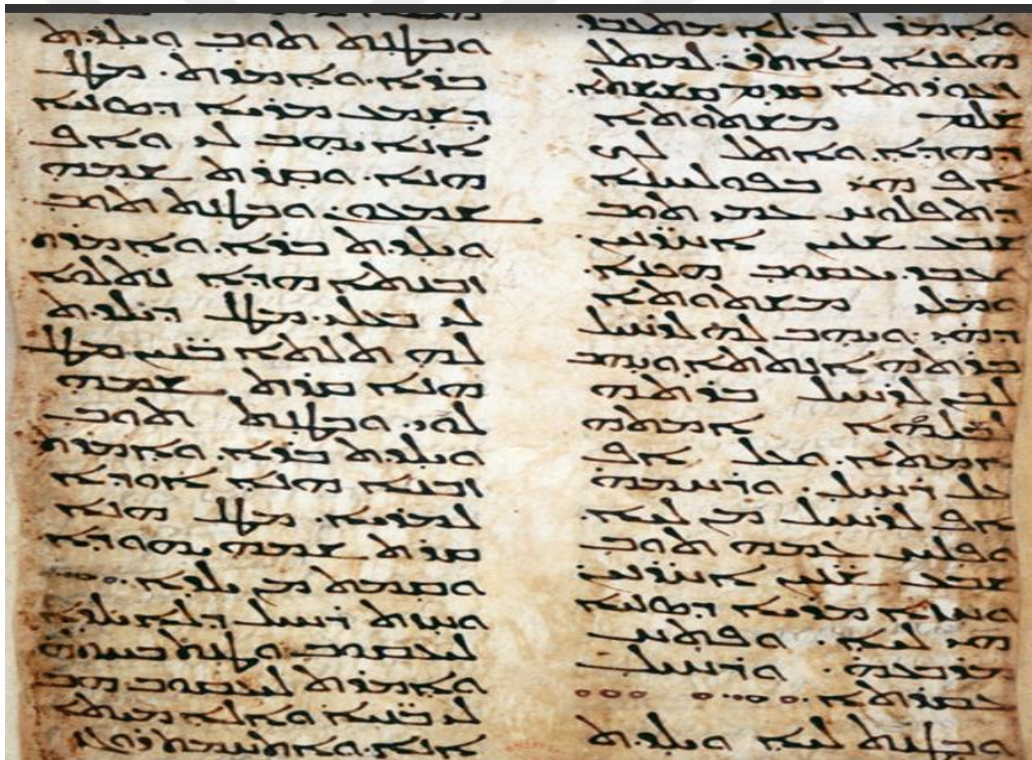
Şekil 1.3.²⁵⁵ Aquila'nın tercümesi.

history-of-bible-translations-how-the-word-was-delivered-from-god-toour-modern-day-bibles/
attachment/hexapla11, 29.06.2020.

²⁵⁵ Toy, Crawford Howell, Burkitt, FC, Ginzberg, Louis, www.jewishencyclopedia.com/articles/1674-aquila-akvlac-foreignchars-v02p034001-jpg-foreignchars, 29.06.2020.

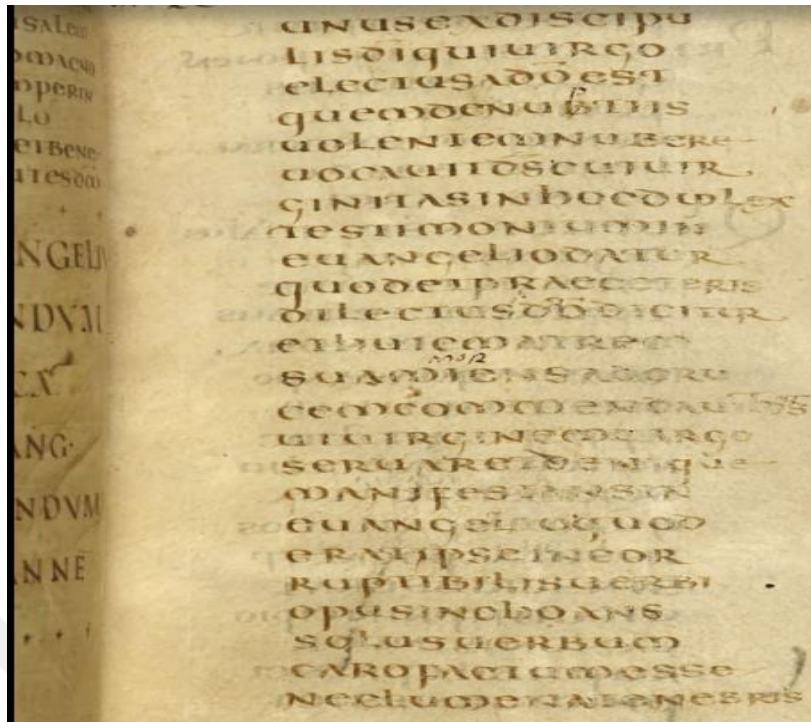
Şekil 1.4.²⁵⁶ Tanah'ın Ârâmîce tercümesi Targum.

Şekil 1.5.²⁵⁷ Süryânîce yazılmış ve 463-464'e tarihlendirilmiş, İncil'in ilk beş kitabının erken kopyası.

²⁵⁶ targuman.org/2016/09/10/what-is-targum/, 29.06.2020.

²⁵⁷ <https://www.bl.uk/collection-items/syriac-bible>, 29.06.2020.

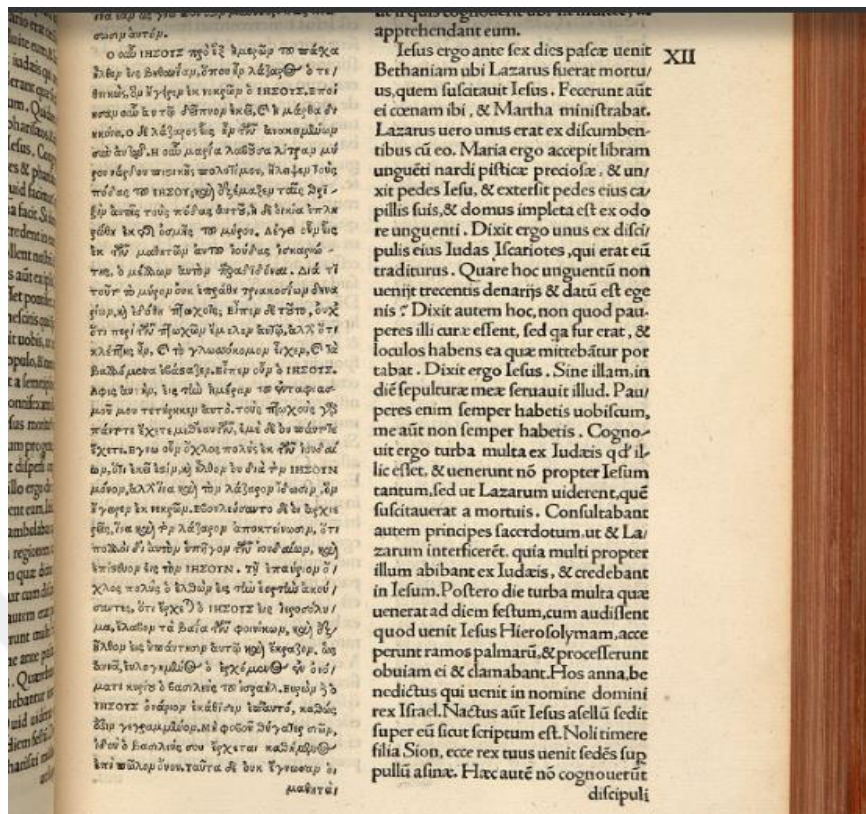
Şekil 1.6.²⁵⁸ St. Jerome'un tercümesi, Vulgata'nın en eski örneklerindendir.

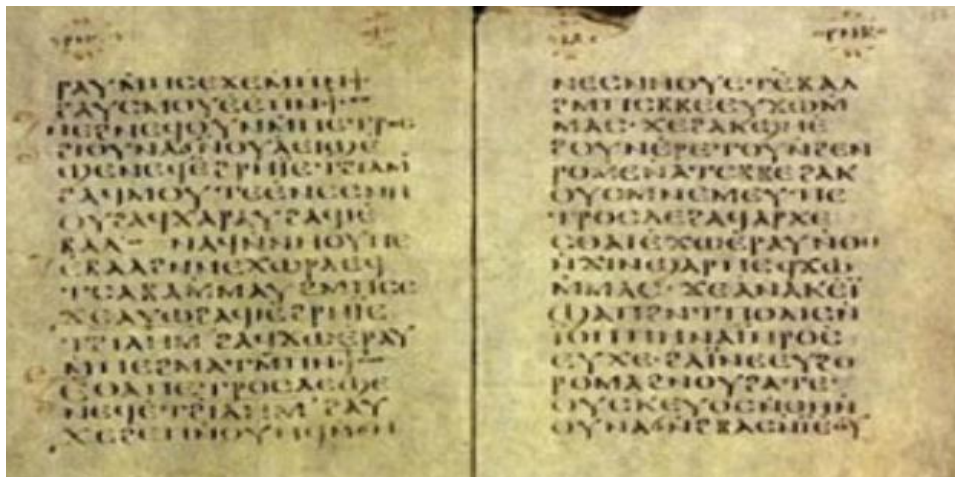
Şekil 1.7.²⁵⁹ Ulfilas'ın Gotça tercümesinin bazı bölümleri. Mor parşömen üzerine altın rengi harflerle yazılmış ve "Codex Argenteus" olarak bilinir.

²⁵⁸ <https://www.bl.uk/collection-items/the-harley-gospels>, 29.06.2020.

²⁵⁹ <https://www.bible-history.com/ibh/Scrolls+and+Texts/Gospels/Gothic+Gospels>, 29.26.2020.

Şekil 1.8.²⁶⁰ Erasmus'un Yeni Ahit Latince tercümesinin ilk baskısı.

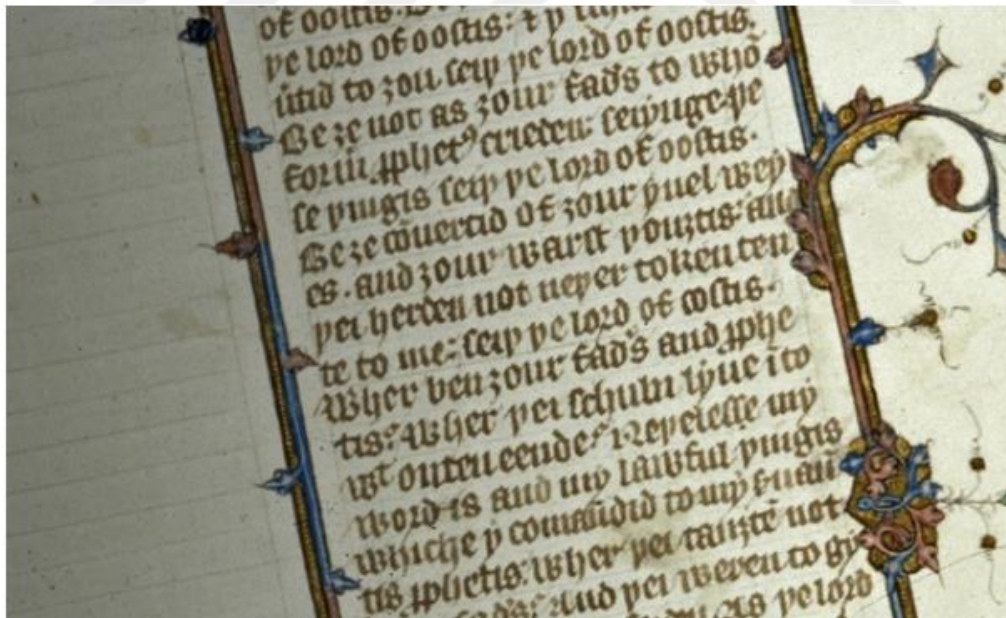
Şekil 1.9.²⁶¹ M.S. IV-V. yüzyıla tarihlenen “Codex Glazier” Kıptî dilinde yazılmıştır ve Elçilerin İşleri Kitabı’nın bir bölümünü içerir. (1: 1-15: 3).

²⁶⁰ <https://www.bl.uk/collection-items/erasmus-novum-testamentum-omne>, 29.06.2020.

²⁶¹ Megan Sauter, <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/ancient-cultures/ancient-near-eastern-world/what-is-coptic-and-who-were-the-copts-in-ancient-egypt/>, 29.06.2020.

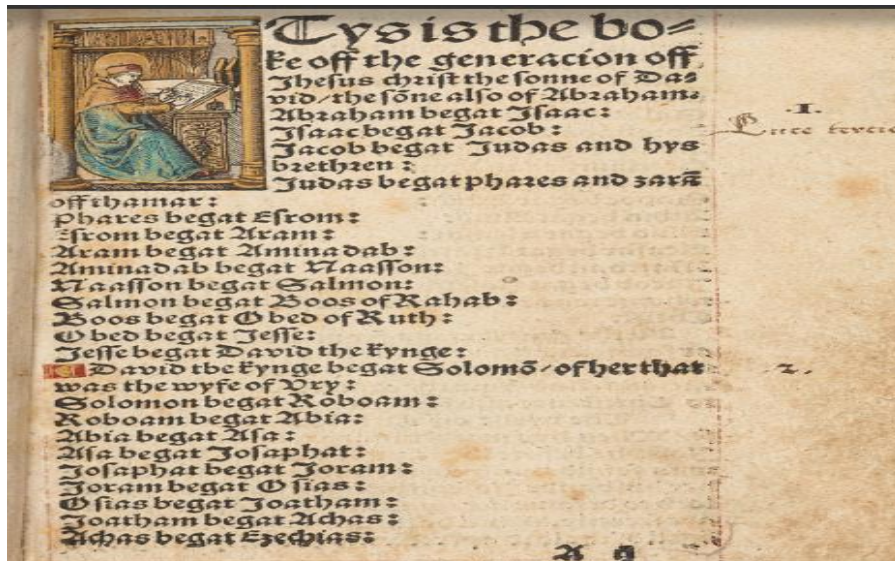
Şekil 1.10.²⁶² Habeşçe Eski Ahit kitaplarının bilinen en eski kopyaları. (EMML 6977/Hill Müzesi ve El Yazması Kütüphanesi)

Şekil 1.11.²⁶³ John Wycliffe İncili.

²⁶² <https://dur.ac.uk/news/newsitem/?itemno=11654>, 29.06.2020.

²⁶³ <https://www.bl.uk/people/john-wycliffe>, 29.06.2020.

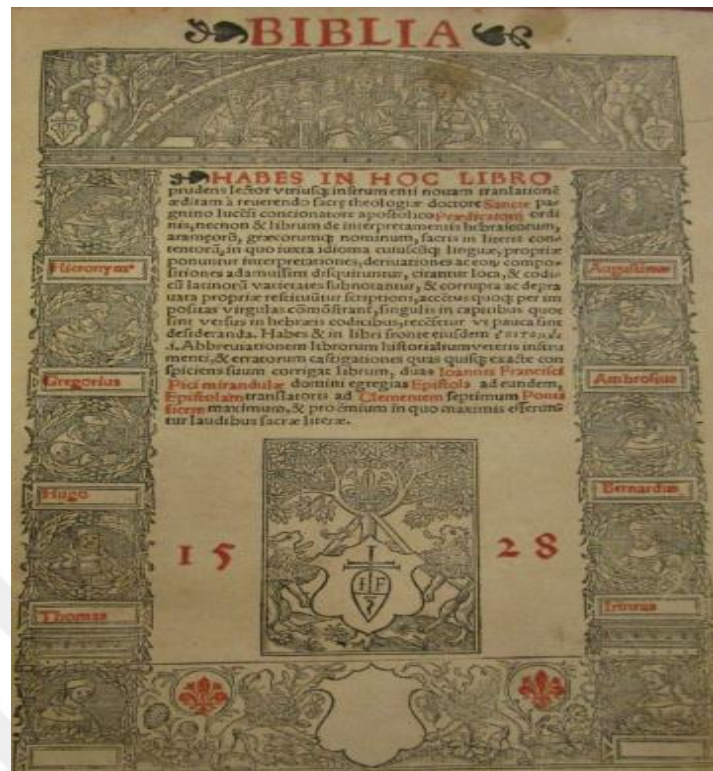
Şekil 1.12.²⁶⁴ William Tyndale'ın Yeni Ahit tercümesinin 1526 baskısının bilinen üç kopyasından biri. Almanya'da basılmıştır.

Şekil 1.13.²⁶⁵ Biblia Sacra, Amsterdam, 1648. Bu versiyonda Beza'nın Latince Yeni Ahit'i'ni ve Francis Junius'un İbrânce Eski Ahit'in Latince tercümesi bulunmaktadır.

²⁶⁴ <https://www.bl.uk/collection-items/william-tyndales-new-testament>, 29.06.2020.

²⁶⁵ <https://www.hbu.edu/museums/dunham-bile-museum/tour-of-the-museum/past-exhibits/from-geneva-the-first-english-study-bible/>, 05.06.2020.

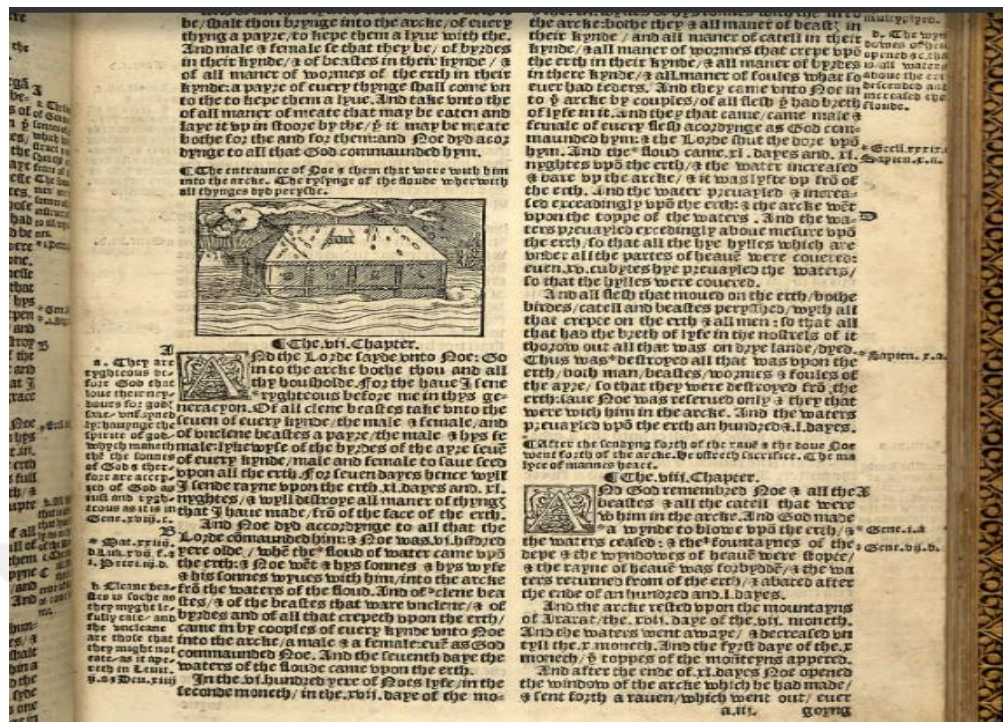
Şekil 1.14.²⁶⁶ Santes Pagninus tercümesi. Lyons, 1528.

Şekil 1.15.²⁶⁷ Miles Coverdale tercümesi (1550).

²⁶⁶ <https://www.hbu.edu/museums/dunham-bible-museum/tour-of-themuseum/past-exhibits/from-geneva-the-first-english-study-bible/>, 30.06.2020.

²⁶⁷ <https://library.osu.edu/innovation-projects/omeka/items/show/17>, 30.06.2020.

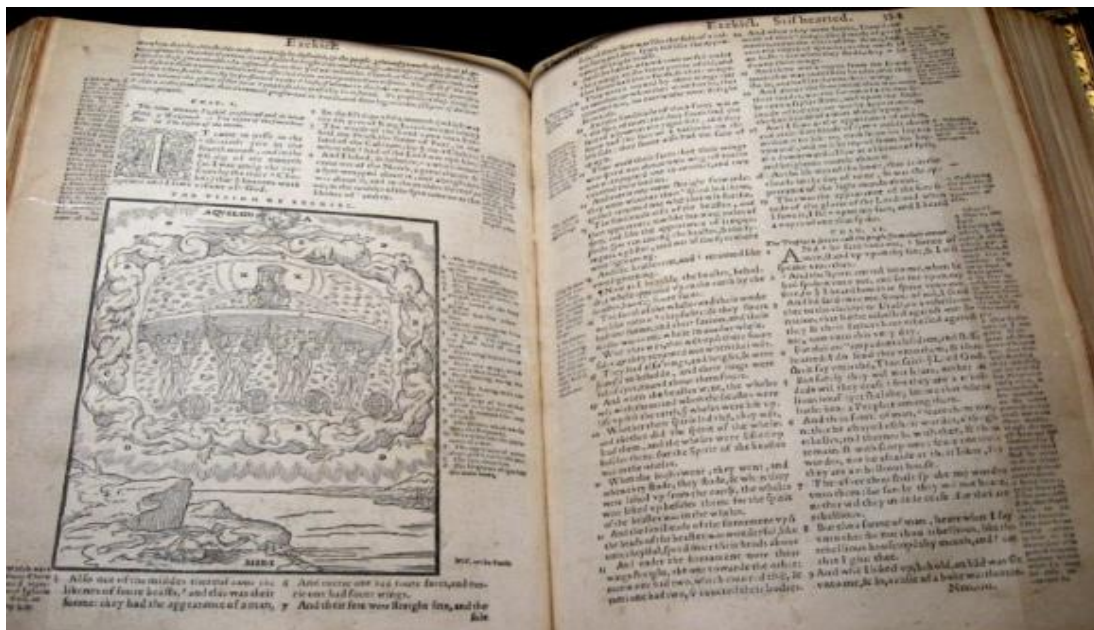
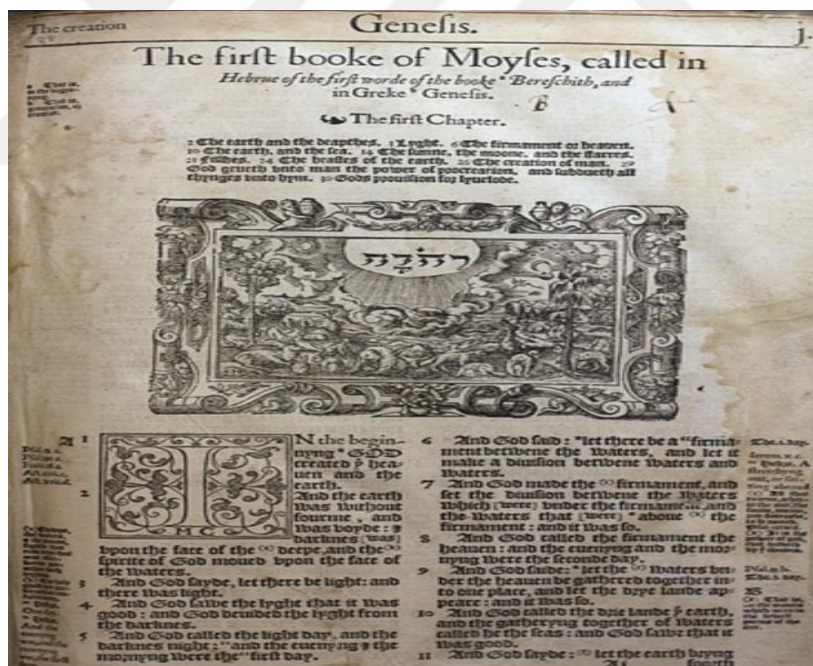
Şekil 1.16.²⁶⁸ Thomas Matthew tercümesi.

Şekil 1.17.²⁶⁹ Büyük İncil, London 1540. (00006)

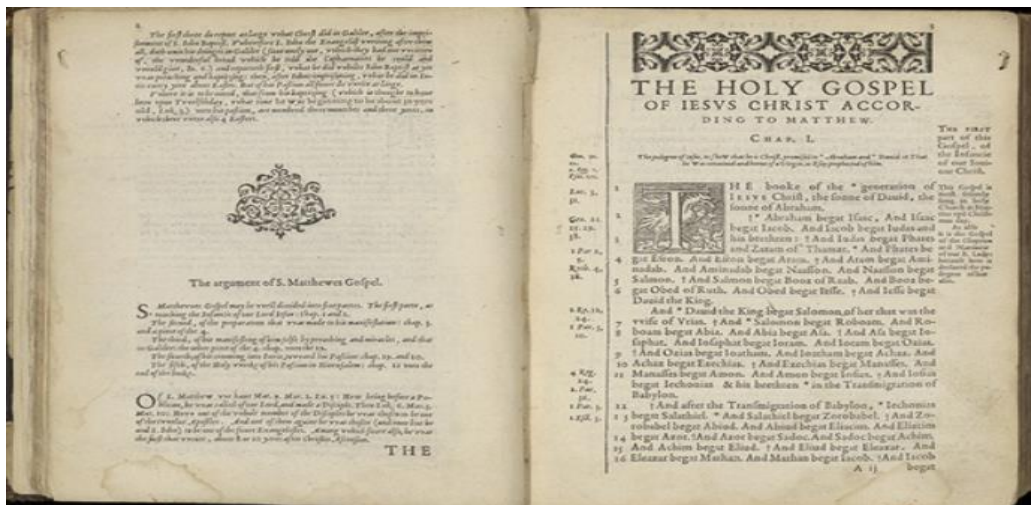
²⁶⁸ <https://www.bl.uk/collection-items/matthews-bible>, 30.06.2020.

²⁶⁹ <https://www.smu.edu/Bridwell/SpecialCollectionsandArchives/Exhibitions/Harrison2017/EnglishBibles/00006>, 30.06.2020.

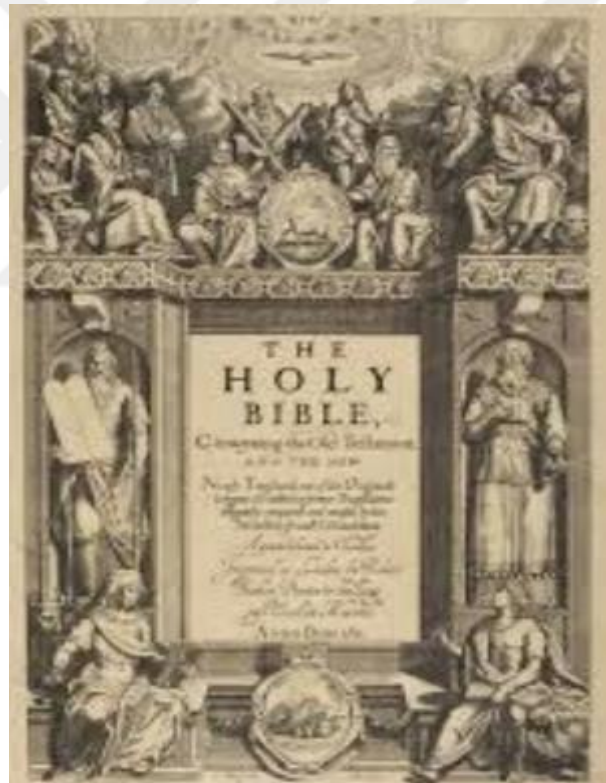
Şekil 1.18.²⁷⁰ Cenevre İncili, 1560.Şekil 1.19.²⁷¹ Piskoposlar İncili, 1568.

²⁷⁰ <https://www.hbu.edu/museums/dunham-bible-museum/tour-of-the-museum/past-exhibits/from-geneva-the-first-english-study-bible/>, 30.06.2020.

²⁷¹ <https://library.garrett.edu/collections/special-collections/rare-bible-digital-exhibit/pre-1600/bishops-bible-1568>, 30.06.2020.

Şekil 1.20.²⁷² Douay-Rheims İncili'nin Yeni Ahit kısmı. (Rheims-1582). (00023)

Şekil 1.21.²⁷³ King James İncili.

²⁷² <https://www.smu.edu/Bridwell/SpecialCollectionsandArchives/Exhibitions/Harrison2017/EnglishBibles/00023-00033-00034>, 30.06.2020.

²⁷³ <https://www.bl.uk/collections-items/king-james-bible>, 30.06.2020.

Şekil 1.22.²⁷⁴ Zürih İncili, Zürih: Christoph Froschauer, 1560.Şekil 1.23.²⁷⁵ Luther'in Almanca tercümesinin ilk baskısı.

²⁷⁴ <https://net.lib.byu.edu/scm/reformers/zwingli.html>, 30.06.2020.

²⁷⁵ <https://www.bl.uk/collection-items/luther-bible>, 30.06.2020.

